

674
У69

УРМАШЕВ Б.А.

**КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ
ТЕХНОЛОГИЯСЫ**

Б М 4
У 69

УРМАШЕВ Б.А.

КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Алматы 2016

0574.202.5.17

ӘОЖ 37.062.5 (075.8)

У 69

РЕЦЕНЗЕНТТЕР:

Жатқанбаев Е.Т. – доцент, т.ғ.к., «Химияны оқытудың теориясы мен әдістемесі» кафедрасы, М. Әуезов атындағы ОҚМУ;

Шағраева Б.Б. – доцент, х.ғ.к., «Химия» кафедрасы, ОҚМПИ;

Баймаханова Г. – доцент, х.ғ.к., «Химия» кафедрасы, ОҚМПИ.

У 69 Урмашев Б.А.

Критериалды бағалау технологиясы: Оқу құралы /

Б.А. Урмашев – Алматы: «ССК» баспасы, 2016.- 140 б.

ISBN 978-601-310-732-5

Оқу құралы негізгі әдебиет ретінде қолданыла алады. Оқу құралында бағалау, бағалау технологиясы, бағалау жүйесі, бағалау критерийлері сияқты педагогикалық терминдер мен категориялар бойынша түсініктер келтірілген. Сонымен қатар білім алу үрдісіндегі оқушылардың жетістіктерін критериалды бағалау жүйесі мен критериалды бағалау технологиясы химия пәніне байланысты қарастырылған.

Оқу құралы жоғары оқу орындарының 5В011200 – Химия мамандығы студенттеріне арналған.

Оқу құралын баспаға М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университетінің әдістемелік кеңесі ұсынған.

705687

ISBN 978-601-310-

ӘОЖ 37.062.5 (075.8)

© Урмашев Б.А., 2016

© ССК, 2016

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	3
1 Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың нормаларын жасаудың ғылыми негіздері	7
1.1 Бағалау жүйесін дамытудағы заманауи тенденциялар	7
1.2 Критериалды бағалауды ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық негіздері	13
1.3 Критериалды бағалаудың әдістемелік негіздері	18
1.4 Критериалдық бағалау жүйесіне қойылатын талаптар	34
1.5 Оқушыларды критериалдық бағалау жүйесі: халықаралық тәжірибенің аясындағы қазақстандық мазмұны	35
1.6 Ор түрлі елдердегі бағалау жүйелері	44
2 Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру	73
3 Критериалдық бағалаудың мағынасы және функциялары	96
3.1 Оқыту мен оқу үшін бағалаудың маңыздылығы	96
3.2 Осы уақыттағы бағалау жүйесінің функциялары	100
3.3 Критериалдық бағалау педагогикалық технология ретінде	101
3.4 Критериалдық бағалаудың түрлері	104
3.5 Пән деңгейінде бағалау критерийлері	106
3.6 Бағалау критерийлерін жасау бойынша жалпы ұсыныстар	111

4	PISA Халықаралық зерттеуі	115
4.1	Білім беру жүйесінің стратегиялық мақсаты	115
4.2	Зерттеудің мақсаты мен міндеттері	117
4.3	PISA зерттеуінің негізгі бағыттары	120
4.4	Жаратылыстану сауаттылығы	122
4.5	Оқу сауаттылығы	123
4.6	Оқушылардың оқу жетістіктері мен білім алу үрдісіне әсер ететін факторлар	124
4.7	TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study Халықаралық мониторингтік зерттеуі	126
5	Оқушының химиядан білімін критериалдық бағалау	128
5.1	«Химиялық реакциялардың жылдамдығына әсер етуші факторлар» тақырыбына критериалдық бағалау жүргізу әдістемесі	128
5.2	Критерийлер бойынша бағалау әдісі	131
	Қорытынды	134
	Пайдаланылған әдебиеттер	136

КІРІСПЕ

Елімізде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық түрлендірулер адамзаттың барлық салаларына елеулі өзгертулер енгізді. Әсіресе, бұл білім саласына айтарлықтай ықпал етті. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында білім мәселесіне нақты тоқталып, алдымызға міндеттер қойды. Дамыған мемлекеттердің қатарынан көрінуіміз үшін біз сауаттылығы жоғары мамандар дайындауымыз керектігін айтты.

Еліміздің білім беру жүйесіндегі даму іс-әрекеті - білім мазмұны мен сапасын арттыру, білім беруде жаңаша педагогикалық көзқарас қалыптастыру секілді кешенді шараларға байланысты. Қолдауды қажет ететін бүгінгі күннің білімінің орнына елімізді алға тартатын, жастарымызды дұрыс жолға бағыттайтын инновациялық білім керек. Осы орайда білім беруде инновациялық технологиялармен қатар жасалып жатқан бағдарламалардың маңызы зор. Бұл бағдарламалар оқушылардың өз бетінше оқып, үйреніп, нәтижесінде өз пікірін еркін жеткізе алатын, дамыған, ынталы, білімге құштарлы, мақсат қоя білетін тұлғаның қалыптасқанын күтеді.

Ұлы қазақ педагогы Ы. Алтынсариннің айтқанындай мұғалім мектеп жүрегі болса, оның оқушыларды тәрбиелеу, дамытуға бағытталған сыныптағы күнделікті жұмысы оқыту үдерісі мен оқушылардың оқу нәтижелеріне оң ықпал етеді. Сондықтан да оқушылардың ойлау қабілеті, қалыптасатын білімдері жан-жақтан жиналған (мұғалімнен, достарынан, интернеттен, кітаптан, т.б.) ақпараттарына негізделеді. Дәстүрлі оқыту кезінде оқушының алған білімдері механикалық түрде есте сақталынып, кейбір жерде ұтымды пайдаланылады. Бірақ, мәні терең меңгерілмегендіктен оқушылар оны өмірде тиімді пайдаланбайды. Сол себептен, оқушылардың қалай оқу керектігіне, түсіну қабілетін дамытып, оны керек кезде пайдалана білетін, ойын нақты жеткізе алатын,

көзқарасы дамыған, жігерлі тұлғаның қалыптасуын қамтамасыз ету – білім беру ұйымдарының негізгі мақсаты.

Біз Кеңес Үкіметі кезінен бастау алған оқыпудың дәстүрлі түрін осы күнге дейін басшылыққа алып келдік. Ол өз кезегінде жұмыс нәтижесін де берген. Елімізде қаншама зиялы қауым, білікті мамандар мен басшылар, қызметкерлер, инженер мен экономист, дәрігер мен педагогтар және т.б. тұлғаларды оқытудың дәстүрлі әдістерімен дайындаған болатын. Енді Еліміз егемендік алып дамыған, прогресшіл елдердің қатарынан көріну үшін білім сапасына да зор көңіл бөліп, жастарды болашақ жоғары квалификациялық маман ретінде қалыптасуына ықпал етуіміз керек. Қазіргі кезде тұлғаны жан-жақты білімді, ізденімпаз, ойы ұшқыр, саналы, зерек, жауапкершілігі зор, қоғам талаптарын қанағаттандыратындай етіп қалыптастыру ең маңызды мәселелердің бірі болып отыр. Оны шешу үшін білім берудің мазмұнын жаңартып, бағалаудың инновациялық (жаңа) және озық әдіс-тәсілдерді пайдалану керек. Сол себепті білім беруді мектептен бастап, оқушыларды өз бетінше білім іздеуге дағдыландыруымыз абзал. Осы айтылғандардан оқырман қауымға арналған *оқу құралының тақырыбының өзектілігі* айқындалады.

Оқу құралын жазудағы мақсат дәстүрлі бағалау жүйесіне сипаттама жасай отырып, тұтастай алғанда оқу үрдісінің маңызды бөлігі ретінде критериалдық бағалау технологиясының мағынасын және мәнін ашу.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН БАҒАЛАУДЫҢ НОРМАЛАРЫН ЖАСАУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

1.1 Бағалау жүйесін дамытудағы заманауи тенденциялар

Бағалау – білім беру үрдісіндегі қажет басты құрама бөліктердің бірі. Бұл үрдісте оқытушы оқушының ағымдағы және қорытынды үлгерімі туралы ақпаратты жинақтайды және талдайды. Бағалаудың мақсаты, міндеттері, пәні, нысаны, принциптері, әдістері, түрлері және құралдары білім беру үрдісінің барлық қатысушыларына (мектептің әкімшілігі, мұғалімдер, ата-аналар және оқушылар) түсінікті болуы керек.

Бағалау жүйесі – бұл оқыту мәселелерін болжаудың және жетістіктерін өлшеудің негізгі құралы. Бұл құрал білім берудің сапасын, оның әлемдік стандарттарға сәйкестігін анықтауға, білім беру саласындағы заманауи міндеттерге сәйкес болмаған жағдайда оны білім беру стратегиясы мен тактикасы бойынша түбегейлі шешімдерді қабылдауға, білім берудің мазмұнын, білім берудің күтілетін нәтижелерін бағалаудың түрлерін де жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бағалау – алынған нәтижелерді және жоспарланған мақсаттарды салыстыру үрдісі.

Қазіргі уақытта барлық деңгейлердегі жетекші мамандар мен басшылар педагогикалық бақылаудың аспаптық құралдарымен жабдықталмаған. Мектептер (әдіскерлер) бақылау және қадағалау аспаптарын және құралдарын өз беттерінше жасайды. Мұндай құралдардың мазмұны мен құрылымы зерттелінетін нысанның ерекшеліктеріне, түрлеріне және қадағалау мен бақылаудың әдістеріне байланысты анықталады. Мұндай құралдардың және

аспаптардың сапасы нақты тексерілмейді. Нәтижесінде басшылық тарапынан білім беру үрдісін бақылау нәтижелері бойынша қандай да бір нақты шешімдерді қабылдауда мәселелерді туындатады. Мысалы, пәнді игеру бойынша әдістемеліктердегі талаптардың және білім басқармасы тарапынан қойылатын бақылаудың мазмұнының арасындағы қарама-қайшылықтар бар. Мысалы, химия пәнінен ауылдық мектептерде «5» (өте жақсы) алатын 10-шы және 11-ші сыныптардың оқушыларының білімін қаланың мектеп оқушыларымен салыстырғанда айырмашылық болады. Қаланың мектеп оқушыларының білімімен салыстырғанда ауыл мектептерінің оқушыларының білімі төмендеу көрінеді. Сол сияқты ірі қалалардағы ЖОО-ның студенттерінің де үздік студенттерінің білімдері салыстыру барысында сәйкес бола бермейді.

Келесі мысал, «орыс тілі» пәні бойынша да бағалау мен оқыту мақсаты арасында сәйкессіздік әр кез байқалады. Себебі, білім беру сапасын анықтау барысында соңғы мақсат - қарым-қатынас жасау құзыреттілігінің игерілуі тіптен тексерілмейді. Мемлекеттік бақылау барысында оқушының тек тіл бойынша грамматикалық жүйесі тексеріледі. Онда ол материалдың 30 %-ын ғана қамтиды. Сөйлеу мәнерінің игерілуі тапсырмаларға кірмейді, ал жоғарыда айтып кеткендей қарым-қатынас жасау құзыреттілігі тіптен бақылау назарынан тыс қалдырылған. Нәтижесі – қазақ сыныбын аяқтаған және жоғары оқу орындарына сәйкес мамандықтарға түскен студенттер орыс тілінде қарым қатынас жасауға және оқып түсініп келген материалды айтып бере алмай қиналады. Яғни, мектептерде мұндай түлектерді орыс тілінде тек тұрмыстық деңгейде ғана қарым-қатынас жасауға үйреткен. Ал ғылыми тақырыптарда ақпаратты өңдеу, талдау туралы үйрету түгілі, сөз тіптен қозғалмайды.

Оқытудың түрлерінің және әдістерінің көп түрде болуы білім беру қызметінің сапасы туралы нақты және шындық ақпарат беруі керек. Білім беру үрдісінің әр бір жеке тұлғасы үшін қажеттіліктерін толық қанағаттандыратын оқушылардың және олардың ата-

аналарының азаматтық құқықтарын қамтамасыздау үшін жағдайларды жасау керек.

Бастапқы, негізгі орта және жалпы (толық) орта мектепті бітіруші оқушылардың оқу дайындығының деңгейін педагогикалық бақылаудың аспаптық қралдарын жасауды орталықтандырылған, яғни жүйелі түрде ұйымдастыру қажет.

Бағалау үрдісін қайта қараудың өзектілігі білім берудің заманауи міндеттерімен, білім берудің деңгейін халықаралық стандарттарды және білім берудің сапасына қойылатын талаптарды ескере отырып жоғарылату, білім берудің нәтижелерінің шынайы болуын қамтамасыздау және елден тыс жерлерде қазақстандық мектептердің түлектерінің бәсекелестікке қабілетті болуы мақсатында бағаға және оқушының оқу жетістіктерін бағалауға қойылатын бірыңғай талаптарды жасау қажеттілігімен анықталады. PISA-2009-да Қазақстанның нәтижелеріне жасалған талдау 2011-2020 жылдардағы ҚР білім беруді дамыту Мемлекеттік бағдарламасының аясында білім беру саясатының басты бағыты ретінде білім беру сапасын бақылаудың ұлттық жүйесін жетілдіру үшін келешекте өзекті мәселе екендігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Бағалаудың дәстүрлік бес балдық жүйесі. Педагогикалық тәжірибеде кеңінен қолданылып жүрген бағалаудың бес балдық шкаласы бойынша әдістемесі қарапайым және үйреншікті болған. Алайда, оның бірқатар кемшіліктері бар: субъективті және баға қоюшыға тәуелділік бар, дифференциалдық қабілеттілігі төмен. Қазіргі мектептердегі бес балдық бағалау жүйесі бағалардың шынайылығын бақылауға мүмкіндік бермейді. Оқушы алған бағасын не өзіне, не ата-анасына не үшін алғанын нақты түрде түсіндіре алмайды. Сонымен қатар, ең жоғарғы баға «5» көп жағдайларда нақты критерийлері болмағандықтан субъективті болып келеді. Мысал ретінде осы «5» деген бағаны қала мектептерінің, гимназияларының және ауыл мектептерінің «5»

деген бағаларын салыстырып айтуға болады. Әдетте, ауыл мектептерінің оқушылары қала мектептерінің оқушыларына қарағанда білім деңгейі бойынша төмендеу. Кейде керісінше, ұстаздың тәжірибесіне байланысты ауыл балаларының білімі жоғарылау болады. Бұны тек келесі себептермен түсіндіруге болады: бағалардың нақты және айқын критерийлері жоқ. Осының салдарынан бағалау мұғалімнің толық еркінде (қойғысы келсе, қояды). Кейде оқушының бір жыл бойы оқып еңбектенген ұпайы соңғы емтиханда бір сұрақтың арқасында шешіліп отырған жағдайлар да болады. Кейде педагогикалық ұжымның арасындағы қарым-қатынастардың да оқушылардың бағаларына кейде оң және кейде теріс әсерлері тиіп жатады.

Қазіргі уақытта мектептердегі бағалау жүйесін жан-жақты жетілдіру керек. Тек қана мектептерде ғана емес, сонымен қатар ЖОО—да да қолданыстағы бағалау жүйесін жетілдіру керек. Жалпы қарапайым нұсқада алғанда мектептердегі мұғалімдер бағалау жүйесіне келесі талаптарды қойып отыр:

-оқушы қаншалықты табысты оқып, білім алып жатқанын анықтауға мүмкіндік беруі керек;

-оқушының тәжірибелік дағдыларды қаншалықты игергенін анықтай алуы керек;

-қандай танымдық қасиеттерінің және қаншалықты дамығандығын анықтай алуы керек;

-бағалаудың жүйесінде оқушының өзін-өзі дамуын бағалауы қарастырылуы керек;

-бағалау жүйесінде оқушыны оның табыстары үшін марапаттау және қолдау механизмдері болуы керек;

-жүйеде «оқушы-мұғалім», «сынып жетекшісі және ата-ана», «педагогикалық ұжым және әкімшілік» байланыстары қарастырылуы керек;

Мінеки, осындай жан-жақты критерийлермен қамтамасыздалған бағалау жүйесі оқу үрдісін қалыптастыруға жүйелі түрде қарауға мүмкіндік береді, яғни оның тұтастығын қамтамасыз етеді.

Құзыреттіліктерді қалыптастыруға негізделген жаңадан қалыптасып келе жатқан білім беру парадигмасы, жаңадан пайда болған білім стандарттары оқушылардың жетістіктерін бағалаудың бірыңғай критериалды технологиясын жасауға және қолдануға келіп тоқтайды. Бағалаудың мұндай бірыңғай критериалды технологиясы:

-толықтай және жан-жақты жүйелі болуы керек;

-пән аралық сипатқа ие болуы керек;

-оқушының оқу-танымдық құзыреттіліктерінің қалыптасуына әсер ете алуы керек;

-бағалау үрдісінің ұйымдастырушылық және педагогикалық негіздерін анықтай алуы керек;

-осы технологияны іске асыру үшін нақты моделі (түрі) болуы керек.

Бағалаудың әр түрлі жолдарының пайда болуы, әрине, жеке тұлғаны қалыптастырумен, оның құзыреттіліктерінің дамуына апаратын жалпы педагогикалық концепцияның нақты орнығуымен байланысты. Осының бәрі бағалау жүйесінде қазіргі тенденциялардың пайда болуына әкелді. Нәтижеде біз бағалаудың критериалды технологиясына келіп тоқтадық. Бұл жүйенің тағы бір қыры – ол алдын-ала жоспарланған жетістіктерге, яғни, жалпы алғанда қажетті құзыреттіліктерге оқушының қаншалықты және қандай деңгейде сәйкес екендігін салыстырып қарауға мүмкіндік береді.

Осы орайда оқу құралын дайындаудағы мақсат – 12-жылдық білім берудің басты жағдайларын ескере отырып оқытудың нәтижелерін критериалды бағалаудың қазақстандық жүйесінің пайда болу себептерімен, оның мақсат-міндеттерімен, стратегиясымен, әр бір оқушының білім алу үрдісінде құзыреттіліктерді қалыптастырудағы жетістіктерінің жоғары болуын қамтамасыз-

даушы критериалды бағалау технологиясына қатысты материалдармен болашақ мамандарды, яғни пән мұғалімдерін таныстыру.

Оқу құралында негізгі бөлімдер келесі сұрақтармен байланысты болды:

-критериалды бағалаудың ғылыми негіздері;

-пәндік және пән аралық нәтижелерді бағалаудың критерийлерінің жобалары;

-12-жылдық білім беру жүйесінің талаптарына сәйкес критериалды бағалау жүйесінің негізгі сұрақтары;

-жеке тұлғаның басты құзыреттіліктер және функционалдық сауаттылықтар бойынша қалыптасуын бағалау және өзіндік бағалау механизмі;

-оқушылардың білім алу жетістіктерін қадағалауға қойылатын талаптар;

-қорытынды бағалауға қатысты мәселелер.

Критериалды бағалау технологиясының маңызы туралы Үкімет тарапынан да айтылып жатқаны баршамызға бұхаралық ақпарат көздерінен белгілі. 2012 жылы 11 қыркүйекте ҚР Үкіметінің «2012-2016 жж мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылықтарын дамыту бойынша жұмыстардың Ұлттық жоспарының орындалуы барысы туралы» мәжілісінде сол кездегі білім және ғылым министрі Б.Т. Жумагулов «...біз болашақ 12-жылдық білім берудің мазмұнына мүлде жаңа әдіснаманың негіздерін енгіземіз. Ұлттық жоспарда функционалдық сауаттылықты дамытудың 4 негізгі базалық механизмдерін бөліп көрсетуге болады. Солардың бірі білім берудің нәтижелерін бағалау жүйесін модернизациялау болып табылады. Функционалдық сауаттылықты дамыту «алған білімді қайта көрсету – түсіну, қолдану – жүйелеу және жалпы қорытынды жасау» жаңа критерийлер жүйесі бойынша білім жетістіктерін бағалауда мүлдем жаңа әдістерді талап етеді» екендігін атап өткен болатын.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығына қойылатын талаптарды ескере отырып БІ. Алтынсариннің атындағы БҰА 12-жылдық білім беру зертханасы жағдайларды және оқушының қызметін ескере отырып 12-жылдық мектепте оқушылардың білім жетістіктерін бағалаудың жобасын ұсынды. Қазіргі уақытта құзыреттілікті білім беруді енгізгендіктен оқушылардың білім алу нәтижелерін білімі, білігі және дағдысы түрінде қарастырмайды. Білім алу нәтижелерін пәннің ауқымында білім, білік және дағдының жиынтығы және құзыреттіліктер түрінде қарастырады. Олардың мазмұны мен мөлшерлік сипаттамалары оқушының қызметіне байланысты және «оқу жетістіктері» жаңа терминімен анықталады. Осыған байланысты мектептерде қолданылатын бағалау жүйесі ендігіде білім, білік және дағдымен бірге құзыреттіліктерді де бағалауға мүмкіндік беруі керек.

1.2 Критериалды бағалауды ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық негіздері

Оқу қызметінің құрама бөлігі ретінде бағалауға қатысты мәселер көп және оның себептері жан-жақты екендігі баршамызға әдебиеттерден белгілі. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде бағалауды оқушының жеке тұлғалық сапасының және оның оқу қызметінің нәтижелерінің көрсеткіші ретінде түсіну кеңінен көрсетілген.

Оқушының оқу қызметінің табыстылығының бағасы келесі түрлерде бола алады:

- аз түрлер (мимика, қол қимылы, дауыс ырғағы, үлгерімі бойынша қысқа ескертулер);
- оқушының жалпы сипаттамасы;
- бағалар;

- сөзбен бағалау (оқушымен жеке сөйлескенде, ата-аналар жиналысында);

- жекелей түрде алғанда мектептің ішкі тәртібімен қарастырылған басқа формаларда.

Психологиялық және педагогикалық зерттеулерде бағалаудың әр түрлі жақтары мен қасиеттері көрсетілген: мазмұны, орны, қызметі, оқытушының бағалау барысындағы қызметінің құрылымы және тағы сол сияқты. Алайда, бағалаудағы келесі мәселелер шеттеп қалған: нақты көрсеткіштер бойынша бағалаудың бірыңғай жүйесін жасау, бағалаудағы субъективтілік, бағаны қоюда мұғалімнің және оқушының жеке ерекшеліктері, қарым-қатынасы. Егер бұл мәселелерді және сұрақтарды шешпесе, онда жеке тұлғаны дамыту бағытындағы міндеттерді орындауға қол жеткізу өте қиын болары сөзсіз.

Педагогикалық бағалаудың функциялары. Ең алдымен бағалау жүйесінің қазіргі таңдағы функцияларын анықтап алайық:

Нормативтік функция. Бекітілген эталон бойынша нақты оқушының жетістіктерін бір жағынан белгілеу болса, енді бір жағынан жекеленген оқушылардың, мектептегі сыныптардың, олардың үлгерімдерінің деңгейлерін, мұғалімнің жұмысының сапасын (соңғы онжылдықтарда қалыптасқан тәжірибе бойынша) әкімшілік тарапынан қадағалау болып табылады. Бірінші жағдайда нәтижеде оқушы оқу орнын бітіріп шығуы үшін толық құқыққа ие болады.

Ақпараттық-болжам жасау функциясы. Білім беру үрдісінің барлық қатысушылары арасында мазмұнды байланыстың негізгі сәттерін, оқушылардың мазмұндық және эмоционалдық рефлексиясын, сонымен қатар мұғалімнің педагогикалық рефлексиясын көрсетеді. Себебі, ең алдымен бағалау нақты сыныпты алғанда білім беру үрдісінің барлық сұрақтары дұрыс шешілгендігі, сыныптағы әр бір оқушының жағдайының қалыпты екендігі туралы ойлауға мүмкіндік береді.

Бұл бағыттар бойынша жұмыстар бұрыннан орындалып келеді. 1981 жылы жекеленген атомдарды тасымалдауға мүмкіндік беретін туннельдік микроскоп жасалды.

Туннельдік эффект потенциалдың өткелмен оқшауланған бөлікке микробөлшектің классикалық қозғалыс обылысынан өтудің кванттық құбылысы. Микроскопты ойлап табудың негізінде өте үшкір инені қолдану жатыр. Бұл ине зерттеуге алынған беттің үстімен сырғып отырады. Иненің ұшының және беттің арасы 1 нанометрден кіші. Бұл жағдайда электрондар иненің ұшынан осы аралық арқылы бетке қарай бағытталады.

Алайда, беткі қабатты зерттеуден басқа, микроскоптың жаңа түрлерін ашу және жасау нанометрлік өлшемі бар элементтерді жасаудың түбегейлі жаңа жолын ашып берді. Атомдардың орын ауыстыруы, немесе оларды алып тастау және берілген нүктеге түсіру бойынша, сонымен химиялық үрдістерді белгілі бағытта жүргізу бойынша ғажайып нәтижелер алынды.

Содан бері технология өте мәнді дамып жетілдірілді. Қазіргі уақытта бұл жетістіктер күнделікті қолданылуда: кез-келген лазерлік дискілердің өндірісі, әсіресе DVD-лерді өндіру нанотехникалық бақылау әдістерінсіз пайдаланып жасау мүмкін емес.

Нонахимия – бұл нанодисперстік заттардың және материалдардың синтезі, нанометрлік өлшемдері бар денелердің химиялық өзгерістерін реттеу, наноқұрылымдық химиялық деградациясының алдын алу, нанокристалдарды пайдаланып ауруларды емдеу тәсілдері.

Төменде нанохимиядағы зерттеулердің бағыттары санап көрсетілген:

- наноманипуляторлардың көмегімен атомдардан ірі молекулаларды жинақтау әдістерін жасау;

- механикалық, электрлік және магниттік әсерлердің барысында атомдардың молекулаішілік орын ауыстыруларын зерттеу; шектілігі өте жоғары сұйықтықтардың ағысында наноқұрылымды денелерді синтездеу; фрактальдық, каркастық, түтікшелік және бағаналық наноқұрылымдарды бағыттай отырып жинақтаудың әдістерін жасау;

- ультрадисперстік заттардың және наноқұрылымдардың физикалық-химиялық эволюциясының теориясын жасау; наноқұрылымдардың химиялық деградациясын алдын алудың тәсілдерін жасау;

әр оқушыда өзіндік деңгейлер қалыптаса бастайды. «Білімі» күшті оқушылар әр уақытта жоғары бағаланып отырады, және нәтижеде оларда өзіндік жоғары бағалау туындайды да олар сапалық жағынан дамуы тежеледі. Мысалы, әр уақытта «өте жақсы» баға қойылған оқушы басқа мұғалімнен төмен баға алып қалуы сияқты мысалдар бар. Немесе сыныптың басқа мұғалімнің сабақ өтуіне немесе топтың басқа оқытушының сабақ жүргізуіне қарсылық көрсетуі, сыныптың мұғалімге үйреніп қалуы және басқа мұғалімді «қажет етпеуі» сияқты жағдайлар педагогикалық тәжірибеде жиі кездеседі. Ал ендігі кезекте, білімінің деңгейі төмен оқушыларды мұғалімдер және педагогтар төмен бағалайды да, олар осы деңгейге қалыптасып қалады.

Оқушының оқу қызметінің табыстылығын бағалаудың мәселесі бойынша басты тенденция ол бағалаудың басты функциясының айқын болуында. Ол функция оқушының білімі және білігі қалыптасуының шарты ретінде бақылаумен байланысты. Яғни, білім мен білік қалыптасқандығын бақылау. Сондықтан да бақылау сонымен қатар оқушының ынта қою және психикалық танымдық үрдістерді дамыту қабілеттерін қалыптастырудың негізі ретінде бола алады.

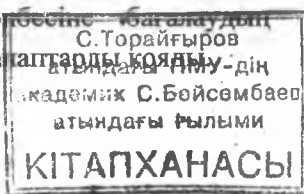
Оқушылардың оқу жетістіктерін критерийлер бойынша бағалау үрдісін ұйымдастыру барысында оқушылардың оқу-танымдық қызметінің төмендегідей психологиялық және педагогикалық ерекшеліктері ескерілуі керек:

- өзбетінше білімін, біліктілігін және дағдыларын жетілдіруге және жаңа жетістіктерге ұмтылуға дайын болуы керек;
- өзінің жетістіктерін нақты бағалай алуы керек;
- өзінің алдына қойылған міндеттерін түсіне алуы керек;
- оқушының жеке білім алу бағытын таңдауға және оны құрастыруға ұмтылуы;
- оқу және өз бетінше дайындалу сабақтарының барысында оқу-танымдық белсенділікке ұмтылуы;

- сыныптастарымен қарым-қатынас жасауға ұмтылуы;
- оның құрбы-құрдастарының алған бағаларына көңіл аударуы, яғни оның өзара бағалауға ұмтылуы;
- теориялық және критерийлік ойлауының қалыптасуы;
- талғампаздығы;
- ақпаратты қабылдау барысында ынтасының тұрақтылығы; бір мақсатқа бағытталуы.

Оқушының жұмысындағы кемшіліктерді анықтау, олардың себебін және сипаттарын айқындау бақылаудың педагогикалық-психологиялық негіздері болып табылады. Мұндағы мақсат – осы кемшіліктердің алдын-алу. Мұғалімге осы білімдер оқушыда қалай (немесе қандай жолмен) және қаншалықты игерілгендігі туралы білу қажет. Тексеру – бұл оқушының білімін бекіту, нақтылау, ойлану және жүйелеудің түрі. Мұғалімнің тарапынан тақырып бойынша қойылған сұраққа жауап беріп жатқан жолдастарын тыңдап, оқушылар оның алдында ғана өздері берген жауаптарын қайталайды. Тексеру неғұрлым жақсы ұйымдастырылса, білімнің бекітілуі де соғұрлым жақсы болады. Мұғалімнің осы орайда мақсаты – материалдың толық игерілуі. Ал ол үшін білімді арнайы әдіс бойынша тексеру керек. Тек сонда ғана білім толық және терең игерілгеніне көзіміз анық жетеді. Ал сыныптың барлық оқушыларының тақырып бойынша деңгейін анықтау өз алдына талдауды қажет ететін жеке сұрақ. Бұл мәселенің шешімі тест сұрақтарын бірнеше нұсқада жасаумен байланысты.

Бағалау жүйесін дамытудағы қазіргі бағыттар анықталған критерийлермен оқушының жеке жетістіктерін салыстырумен байланысты болып отыр. Ал критерийлер өз кезегінде құзыреттіліктермен және жаңаша білім беру парадигмасымен байланысты. Осы бағыттарды ескере отырып білім беру стандарттары жасалады. Мұндай білім беру стандарттары білім беру ұйымдарының педагогикалық тәжірибесіне бағалаудың критерияларын қояды.

Критериалды бағалау алдын-ала ұжыммен бірге құрастырылған, білім беру үрдісіне қатысушылардың барлығына белгілі және түсінікті критерийлер бойынша оқушының білім жетістіктерін салыстыру үрдісі ретінде түсіндіріледі. Бұл критерийлер білім берудің мақсатына және мазмұнына сәйкес болуы керек және оқушының оқу-танымдық құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етуі керек.

Критериалды бағалау оқу бағдарламаларының мазмұнына, бағалау іс-шараларының түрлеріне, оқушылардың жеке психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне сәйкес жүзеге асырылады. Сонымен қатар критериалды бағалау формативтік және констативтік бағалаудың біріккен негізінде іске асырылады. Бұл дегеніміз оқушылардың білім жетістіктерін аралық және қорытынды бақылауды өзара байланысты тұтас жүйеде қолдану. Критериалды бағалау сонымен қатар бақылау үрдісін сезіну және осы бағалау технологиясын пайдаланудың тиімділігін педагогикалық болжауды жүргізу іске асырылатын болжау негізінде жүргізіледі.

Критериалды бағалау оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін, олардың шығармашылық және зерттеу аясын, жүйелі рефлексияға оқушыны бейімдеу арқылы ғылыми ақпараттың ағынында өз бетінше жұмыс істеуін және бағыт-бағдарын қалыптастыру және дамыту үшін жағдайларды және мүмкіндіктерді жасау мақсатын анықтайды.

1.3 Критериалды бағалаудың әдістемелік негіздері

Қазіргі кезеңде мектепті ішкі басқарудың теориясы мен тәжірибесінде педагогикалық бақылаудың бірнеше түрлері байқалады (кесте 1).

Кесте 1

Педагогикалық бақылаудың түрлері

№	Бақылаудың түрлері	Мазмұны
1	Тақырыптық	Оқу бағдарламасының маңызды тақырыптары бойынша (өтілетін тақырыптың шеңберінде мұғалімнің жұмыс жасау жүйесін зерттеу)
2	Фронталды-шолу	Жалпы сұрақтар бойынша оқушылардың ұжымының (немесе мұғалімдердің бір тобының жұмысының табысты екендігін) білімін және біліктерін тәжірибеде тексеріп көру, зерттеу;
3	Салыстырмалық	Оқушылардың, сыныптың, жекеленген педагогтардың жеке басындағы қасиеттерді қатар зерттеу;
4	Персоналдық	Нақты баланың жеке басындағы қасиеттерді, жекеленген педагогтың кәсіби педагогикалық қызметін жан-жақты зерттеу;
5	Жалпы-сыныптық	Нақты сыныптағы оқушылардың білімінің және біліктерінің (білім берудің) сапасын зерттеу;
6	Жалпы-пәндік	Жекеленген оқу пәндері бойынша оқушылардың білімінің және біліктерінің (білім берудің) сапасын зерттеу;
7	Жалпы-кешендік	Бастапқы, негізгі орта немесе жалпы орта мектептің нақты сыныптағы оқушылардың білімінің және біліктерінің (білім берудің) сапасын жан-жақты зерттеу;
8	Жұмыс барысында	Білім беру үрдісіндегі кездейсоқ туындаған мәселелерді зерттеу;
9	қалыптастырушы	Бағалау оқушыдан мұғалімге қарай бағытында оқудың барлық уақытында іске асырылады;
10	Қорытынды (суммативтік)	Бағалау білім берудің соңғы нәтижелерін қорытындылауға бағытталған.

Бақылаудың барлық түрлері бағалаудың жасалған критерийлерінің негізінде іске асырыла алды.

В.П. Беспальконың критериалды-бағытталған оқыту технологиясы критериалды бағалау жүйесінің әдіснамалық негізі болып

табылады. Оның теориясының негізгі қағидаларын сипаттап кетейік. Дәстүрлі оқыту үрдісінде оқытудың шарттарының көрсеткіштері әр кезде белгіленген (оқу уақыты, ақпаратты беру тәсілдері барлығына бірдей және т.с.с.). Тек қана, оқытудың нәтижелері ғана белгіленбеген, олар шашырынқы түрде сипатталады.

Американдық психологтар Дж. Керолл және Б. Блум тұрақты, белгіленген параметрлер ретінде оқыту нәтижелерін ұсынған. Мұндай жағдайда оқытудың басқа параметрлері оқушының берілген жетістіктерге – критерийлерге жету үшін өзгереді.

Американдық психологтардың және орыстың ғалымы В.П.Беспальконың зерттеулерінің нәтижесінде критериалдық-бағытталған оқытудың технологиясы жасалды. Бұл технологияны басқаша толық игеру технологиясы деп те атайды. Себебі, оның басты шарты – барлық оқушылар қажет оқу материалын игеруге қабілетті болуы керек. Ол үшін білімді игеру критерийлері немесе білім стандарттары алдын-ала белгіленуі керек. Бұл жерде білім беру кең ұғым, ал білімділік тек оның бөлігі екеніне біз тоқталғандығымызды айта кетуіміз керек. Сондықтан да бұл жерде сұрақ нақты айтқанда білімділік стандарттары туралы. Мектептің барлық пәндері бойынша беріліп отырған білімділік стандарттары білімді игерудің нақты критерийлерін жасау үшін негіз болып табылады.

Критериалды-бағытталған оқыту (КБО) технологиясының адами ұстанымдары барлық оқушылардың міндетті критерийлердің белгіленген деңгейлеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Ол тапсырмаларды түрлендіру, олардың бірнеше үлгілерде болуы арқылы жасалады. Оқушыға мұғалім бұл деңгейлердің осы замандағы мәдениетке сай жеке тұлға ретінде дамуы барысында ары қарай жетістіктерге жетуі үшін қажет екендігін түсіндіреді. КБО моделіне сәйкес (немесе бойынша) оқыту нәтижелеріндегі айырмашылықтар білім беру үрдісіне қатысушылардың барлығына

жалпы жағдайлардан, яғни жалпы білім минимумынан бөлек бөлімде орын алуы мүмкін. Осы минимумның негізінде келесі дифференциалды оқытудың деңгейінің нәтижелері құрылады.

КБО моделі келесі элементтерден (сатылардан) құралады:

1. Тақырыптың (сабақтың) игерілуі бойынша эталондар (критерийлер) нақты анықталады; бұл оқытудың нақты нәтижелерінің (бағдарлама бойынша талап етілетін) тізімінде көрсетіледі;

2. Тексеру жұмыстары – тесттер дайындалады;

3. Оқу материалдары жекеленген фрагменттерге (оқу бірліктеріне) бөлінеді. Әр бір фрагмент оқу материалының тұтас бөлімі ретінде беріледі. Осы бөлімдерді жасағанда мазмұндық тұтастықпен бірге оқу материалының ұзақтығы да (2-3 сабақ, 2-3 апта) ескерілуі керек. Оқу бірліктері бөлінген соң оларды оқу барысында қол жеткізілетін нәтижелер (критерийлер) анықталады және ағымдағы бақылау жұмыстары құрастырылады. Бақылау әр бір оқу бірлігінің мақсатының орындалғанына көз жеткізуге мүмкіндік береді. Ағымдағы тесттердің негізгі қызметі – оқу барысындағы кейбір кемшіліктерді айқындау және түзету.

4. Материалды оқу әдістері таңдалады, оқу тапсырмалары құрастырылады;

5. Тест сұрақтарының әр бір үлгісі бойынша басқа түзетуші және толықтырушы материалдары жасалады.

КБО технологиясының басты мақсаты (бағдарламаның және жалпы стандарттың талаптарына сәйкес) толық игерудің эталонын (критерийін) анықтау және жасау. Оның негізі – ғылыми негізделген оқу мақсаттары.

Оқытудағы оқу мақсаттарының анағұрлым маңызды функцияларын бөліп қарастыруға болады:

Құрылымдық функциясы, оқу үрдісін болжау және жоспарлау; жоспарлау барысында жалпы мақсат бірнеше жеке құрылымдық компоненттерге бөлінеді;

Оңтайлы мазмұнды іріктеу функциясы, ол мақсаттың белгіленген бағыттарына сай болуы керек;

Технологиялық функция, яғни мақсатқа сай оқу үрдісінде қолданылатын әдіс-тәсілдерді анықтау;

Болашағы бар дамыту функциясы, мақсаттар жүйесін алдынала көру оқушыларға алдағы жұмысында бағдар жасауына, оны мазмұндық элементтерін құрылымдық байланыста және сатылы, жүйелі көруге мүмкіндік береді;

Оқушылармен қабылданған және түсінген, ғылыми негізделген мақсаттар мұғалімнің және оқушылардың қызметінің мағынасын жақындатады, білімнің жеке тұлғаға бағытталуын қамтамасыздайды.

Отандық мектептің тәжірибесінде, атап көрсетілгендей, оқытудың тәрбиелеу, дамыту және білім беру мақсаттарын бөліп қарайды. Осы орайда айтып кеткен абзал. Американдық мектептерде де осы мақсаттарға ұқсас дәрежеде мақсаттар қойылады:

Когнитивтік (интеллекттің дамуы);

Әлеуметтік (біздің түсініктемелерде - тәрбиелік);

Аффективтік (бізде - дамушы).

Тәрбиелеуші және дамытушы мақсаттар бір сабақтың барысында іске асырыла алмайды. Оларды қалыптасқан қалпында бірден бақылау әзірге қиын (іс-тәжірибеде). Сондықтан да оларды әр бір сабаққа дайындамай, алдымен сабақтарды жоспарлаған кезде, бірнеше апталарға арналған тақырыптық жоспарларда қалыптастыруға болады. Бұл жағдайда бұл мақсаттар әр бір сабақта бағытталған қызметті атқарады. Мұндай мақсаттар 2-3-ден көп болмауы керек. Оларды қойған кезде екі маңызды факторды ескеру керек: оқу материалының мазмұнының тәрбиелік және дамытушы мүмкіндіктері; сыныптың даму ерекшеліктері (жасы бойынша, интеллектуалдылығы, тұлғалық және т.б.).

Әрине, тақырыптық жоспарларда белгіленген тәрбиелік және дамыту мақсаттары педагогтың іске асыратын мақсаттардың

барлық тұстарын және жақтарын толық көрсете алмайды. Алайда, олар алдыңғы дәрежедегі міндеттерді көрсетеді және жүйені құраушы роль атқарады. Оқытудың тәрбиелік және дамытушы мақсаттарының ерекшеліктері әзірге педагогтың білім тәжірибесі үшін критериалдық түрде олардың эталондарын қалыптастыруға мүмкіндік бермей отырғандықтан, әңгіме критериалды-бағытталған оқытудың технологиясындағы тек оқыту мақсаттары туралы болады (оқу материалын және қызмет түрлерін игеру).

Мақсаттарды қалыптастырудың негізінде ғылыми ұстанымдардың орнына, әдеттегі күнделікті немесе интуитивтік-логикалық ұстанымдар алынады. Ал сабақтардың мақсаттары өте суреттемелі, абстракты болады. Бұл жерде мұғалімнің мақсаттық қызметіндегі айқын кемшіліктерін белгілеп айтуға болады.

Біріншіден, мақсаттар өте жалпылама түрде қалыптастырылады да, соңынан нақтыланбай қалады. Мысалы, химиялық есептерді шығаруда жүйелі ұстанымды игеру; логикалық ойлау; эксперименттер арқылы дәлелдеу және т.б. Мұндай мазмұндағы мақсаттар мен міндеттер тек оқыту үрдісін бейнелейді. Алайда оқыту өнімін көрсетпейді. Іс жүзінде оқушының өзінің дамығанын және білімі жетілдірілгенін қалай білуге болады, қандай жағдайларда осы білімнің пайдасы тиеді деген сұрақтарға жауап бере алмайды.

Екіншіден, мұндай мақсаттар игерілуге берілген материалдың мазмұны арқылы қалыптасады. Мысалы, тотығу-тотықсыздану үрдістерін оқып-білу; қышқылдық-негіздік әрекеттесулерді оқып-білу. Алайда, бұл мысалдардағы оқу материалының мазмұны өз бетінше оқыту мақсатын ашпайды. Көрсетілген мақсаттар мен міндеттер тек оқытудың пәндік мазмұнын көрсетеді, ал оқу үрдісін құрау үшін конструктивтік негіз бола алмайды.

Үшіншіден, мақсаттар мұғалімнің қызметі арқылы қалыптастырылады. Нәтижесінде мұғалім өзінің міндеттерінің аясынан (ерітіндідегі сүтегінің иондарының концентрациясының

ондық логорифмінің теріс көрсеткішін анықтау, тотығу-тотықсыздану реакцияларын теңестіру үшін баланс теңдеулерді қолдану) шыға алмайды. Сонымен, мәселе алға қойылған мақсаттарға оқытудың нақты нәтижелерінің сәйкестігін салыстырып бағалау үшін жоспарланған оқу мақсаттарын көрсететін тәсілді табуға тіреледі.

Білімді критериялды бағалауда мақсаттарды қою технологиясы оқушылардың байқалатын, түсінген және анықталатын іс-әрекеттерімен байланысты. Бұл тәсіл өте күрделі үрдіс болып табылады.

Іс-әрекеттердегі оқу мақсаттарын нақтылау үшін оқушыдан күтілетін анықталған іс-әрекеттерді белгілеу керек. Мысалы, «күкірт қышқылының химиялық қасиеттерін анықтай білу» деген мақсат бірнеше түрде беріле алады.

А) Күкірт қышқылын басқа қышқылдардан қалай ажыратуға болады ?

Ә) Күкірт қышқылының химиялық өндірісте қолданылуы;

Б) Күкірт қышқылының оксидтерге, металдарға әсері қандай ?

В) Күкірт қышқылын қалай алады ?

Мақсатты бұлай нақтылау оқу нәтижелері туралы жалпы түсініктерді нақты эталондарға, оқушының қолы жете алатын критерийлерге ауыстыруға (немесе көшіруге) ықпал етеді, және де оны анағұрлым құрылымды етеді.

Сабақтың мақсатын қою технологиясын суреттеу кезінде оқушының білім, білік және дағдыларды, шығармашылық қызметтің тәжірибесін дамытуды игеру деңгейлерін байланыстыру керек.

Игерудің үш деңгейін бөліп қарастыруға болады:

1-ші деңгей – танысу, ажырату. Бұл тани білу бойынша қызмет. Оны оқушылар тек өткен объектілер, үрдістер немесе олармен жұмыс туралы ақпаратты қайталаған кезде орындай алады.

2-ші деңгей – алгоритмдік. Алдыңғы сабақтардағы материалдарды игерген, репродуктивтік, алгоритмдік іс-әрекетті қолдану. Оқушы оны алдыңғы сабақтарда игерілген іс-әрекеттер туралы ақпаратты қолданып, өз бетінше қайталап орындайды.

3-ші деңгей – шығармашылық. Типтік емес есептерді шешу үшін алдыңғы сабақтарда игерілген білімді, білікті қолдану. Бұл жағдайда оқушылар субъективтік және объективтік ақпаратты алады. Субъективтік ақпарат алу барысында ол танымдық қызмет атқарады. Объективтік ақпарат алу барысында олар ережесіз іс-әрекет жасап, өздеріне таныс салада зерттеу қызметін жасайды.

Педагог мақсаттың қызмет үрдісі барысында өтілетін сабақтың пәні болып табылатын мазмұндық элементтерді бөліп қарастырады; стандарттың талаптарын, уақыттың бөлінген мөлшерін, оқушылардың ерекшеліктерін әр бір элемент үшін оны игеру деңгейін және жалпыланған мақсатты анықтайды, мақсаттарды қалыптастырады және оларға сәйкес әдістерді және іс-әрекеттердің түрлерін таңдайды.

Оқытудың нәтижелерін тексеру және бағалау оқыту мақсаттарына бағытталуы керек. Педагогикалық тәжірибеде мақсатқа тексерудің және бағалаудың сәйкес (адекватность) болмауы кең таралған құбылыс. Яғни, бағалар қойылады, алайда бағалау мақсаттың қаншалықты қол жетімді болуын көрсетпейді. Мысалы, стандарт бойынша мазмұнның қандай да бір элементі белгіленген деңгейде және типтік біліктердің деңгейінде игерілуі керек (алгоритмдік деңгей), ал тексеру және бағалау берілген жауаптардан дұрысын таңдау бойынша тесттің көмегімен, яғни, танып білу деңгейінде іске асырылады.

Жалпы түрде алғанда тестті келесі құрылыммен алуға болады: тест = тапсырма + эталон. Яғни, кез-келген тапсырманы егер оның орындау эталоны жасалған болса тест ретінде санауға болады. Эталон – көрсетілген операциялар бойынша берілген қызметті

орындаудың толық дұрыс әдісі. Бұл операциялар сынақтың мән-мағынасын және мазмұнын ашуы керек.

Операциялар бойынша оқушылардың жауаптарын эталонмен салыстыру барысында тесттің орындалу сапасы туралы қорытындыға келуге болады. Оқытуда игерілетін материал бойынша жетістікке жетудің үш деңгейін (тану және қайталау, алгоритм бойынша іс-әрекет, шығармашылық қызмет) қамтитын тесттерді қолданады.

1-ші деңгейге келесі тесттер тән:

- тану – көрсетілген объект немесе құбылыс берілген түрдегі объектіге немесе құбылысқа жатады ма ?;

- ажырату («таңдамалы» тесттер) – берілген шешімдерден бір немесе бірнеше шешімдерді таңдау керек, бұл жағдайда мүмкін шешімдердің нұсқасы сол тесттің мазмұнында болады;

- орнына қоятын тесттер – қалдырылған сөздерді, формулаларды немесе білімнің басқа да бір маңызды элементін қою.

2-ші деңгейге құрылымдық тесттерді таңдап қою: оқушы жадындағы бойынша сәйкес ақпаратты қайталауы керек, тесттің маңызды операцияларын көрсетуі керек. Сонымен қатар шарттары «сол мезетте» анықталатын процедураларды (ереже, формула, алгоритм) белгілеуге және қажет жауапты алуға мүмкіндік беретін типтік есептер де пайдаланыла алады.

3-ші деңгей ретінде жаңа жағдайларда білімдерді қолданатын типтік емес есептерді ұсынады (әр бір есеп үшін маңызды, басқа да, мүмкін, операциялардың эталондарын жасайды); шешімін тапқан жағдайда оқушыны оның өзі үшін жаңа бір білімдерді табуына әкелетін мәселелерді ұсынады (қажет және мүмкін болар сатылардың тізімі алдын-ала жасалады).

В.П. Беспальконның критериалдық-бағытталған оқыту әдістемесі оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жағдайларында критериалдық бағалаудың жүйесін жасау үшін негіз болып табылады.

Критерий – бағалаудың өлшемі, белгі, оның негізінде бағалау жүргізіледі, бір затты анықтау немесе жіктеу жүргізіледі.

Критериалдық бағалау – бұл критерийлер бойынша бағалау, яғни, құрамалардан (критерийлерден) жасалатын бағалау. Критерийлер оқушылардың оқу-танымдық құзыреттіліктерінің әр түрлі даму бағыттары бойынша жетістіктерін көрсетеді.

Критериалдық бағалау – бұл бағалаудың және өзіндік бағалаудың әр түрлі формалары және әдістері пайдаланылатын тәсіл.

Кесте 2

Критериалдық бағалаудың функциялары

№	Функциялар	Мазмұны
1	2	3
1	Нормативтік	Бір жағынан, бекітілген мемлекеттік эталонға қатысты алғанда нақты оқушының жетістіктерін тіркеу. Бұл жерде оқу барысында сәйкес табыстарға жетуде және оқу орнын аяқтауда оқушы үшін барлық құқықтық әрекеттер орындалғанын анықтайды. Екінші жағынан, жекеленген оқушылардың, сынып оқушыларының үлгерімінің, олардың дайындық деңгейінің және мұғалімнің жұмысының сапасының әкімшілік тарапынан қадағалануы. Бұл қызметтің ішінде бақылау функциясы да байқалады. Ол жұмыстың орындалуының деңгейінің мөлшерін және сапасын тексеруге мүмкіндік береді.
2	диагностикалық	Оқушылардың білімдерінің және біліктерінің маңызды деңгейлерін, сонымен бірге құзыреттіліктердің қалыптасуының деңгейін анықтау.
3	оқыту	Оқытудың себеп-салдарын жоғарылату және жылдамдығын жеке тұлғаға бағыттау
4	Ұйымдастыру-шылық	Оқу үрдісін ұйымдастыруды оқытудың тиімді формаларын, әдістерін және құралдарын таңдап алу есесінен жетілдіру.

5	тәрбиелік	Құндылықты бағыттардың құрылымын жасау
6	бағыттаушы	Нәтижелерді жақсарту жолдарын анықтау
7	ақпараттық	Өзінің жұмысының сапасы туралы мәліметтерді алу үшін негіз болып табылады. Мұғалім үшін оқушылардың өсуі туралы, ата-аналар және қоғам үшін оқу жетістіктерінің дәрежесі туралы ақпарат алу үшін негіз болады.

Кесте 3

Критериалдық бағалаудың принциптері

№	Принциптер	Мазмұны
1	Білім беру және тәрбиелеу үрдісімен байланыс	Өлшеу параметрлері МЕСТ және оқу бағдарламаларының оқу және тәрбиелеудің нәтижелеріне қойылатын талаптарына сай анықталады.
2	мәнділігі	Оқушылардың оқуы және қызметінің анағұрлым мәнді нәтижелерін бағалауға көңіл бөлінеді.
3	Объективтілік және әділдік	Бағалаудың нақты критерийлерін тиянақты таңдап алуды орындау. Бұл жағдайда бағалаудың қысым жасау құралы (нәтижесі) болмауы ескеріледі.
4	сәйкестік	Білімнің, біліктің, дағдының бағалануының құндылықтардың, құзыреттіліктердің оқығудың мақсатына және нәтижелеріне сай болуы;
5	Интеграциялық	Бағалау оқыту үрдісінің құрама бөлігі ретінде іске асырылады.
6	Ашықтығы және мәлім болуы	Бағалаудың критерийлері және стратегиясы оқушыларға алдын-ала хабарланады; оқушылар бағалаудың критерийлерін жасауға қатысады.
7	сенімділігі	Сенімділік дәрежесі сенімділік коэффициентімен анықталады (түзету және сәйкестендіру коэффициенті), ол бірдей жағдайларда жүргізілген өлшемдердің қаншалықты сәйкес келетіндігін көрсетеді.
8	тиімділігі	уақытпен, кеткен қаражатпен, мақсатқа жетудің дәрежесімен байланысты белгіленген талаптарға сай

		мақсаттардың және жоспарлардың іске асуына қабілеттілігі.
9	нақтылығы	Нақтылығы зерттеліп отырған педагогикалық құбылысты талап етілген критерийлері (немесе сипаттамалары) бойынша берілген әдістеменің көмегімен нақты өлшеуді көрсетеді. Нақтылықтың түрлері: мазмұн бойынша нақтылық – диагностикалық материалдың бақылауға алынған пән саласы бойынша бағдарламаға және оқытудың негізгі мақсаттарына сәйкестігінің сараптамалық расталуы, диагностикалаудың нәтижелерінің білімді бақылаудың басқа да тәуелсіз түрлерімен келісімділігі. Критериалдық тип – жекеленген тесттердің және пәндік тұтас тесттердің нәтижелерінің сәйкестігінің жеткілікті деңгейі; техникалық – өлшеудің эквиваленттік түрлерінің жеткілікті санының қамтамасыздалуы (тапсырмалардың, сұрақтардың үлгілерінің бірнеше нұсқада болуы), ол дұрыс жауаптарды механикалық түрде жаттап алудың алдын алады.
10	жүйелілігі	Бағалаудың процедуралары кезекпен және кезеңмен іске асырылады. Кезеңмен жүргізілетін өлшеулер жалпы алғанда жекеленген бөлімдер бойынша және толық мазмұны бойынша бақылау іс-шараларынан құралған тұтас жүйені көрсетуі керек.
11	Жан-жақтылығы	Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру міндеті пәннің мазмұны бойынша нәтижелерді өлшеуді, басты құзыреттіліктердің қалыптастырылуын талап етеді.
12	тілеуестік	Мұғалімнің және оқушының арасында жетістіктердің өсуін қолдайтын серіктестік арақатынастың жағдайының жасалуы, оқушылардың дамуының және қолдау берудің бағыттылығы.

Педагогикада критериалдық бағалаудың жағымды жақтары көрсетіледі: білім алушы шын мәнінде білім берудің субъектісі болып табылады; оның мектептегі алаңдаушылығы төмендейді; мұғалім кеңес беруші, маман, тьютор ретінде жұмыс істейді.

Сонымен, критериалдық бағалау оқушылардың және мұғалімдердің денсаулығын сақтаудың кепілі бола алады.

Критериалдық бағалау барысында мұғалімдер үшін берілетін нұсқаулар да өзгереді:

- белгілу немесе таңба арқылы бағалау тек оқушының жұмысына қатысты жүргізіледі, ал оның жеке басына қатысы жоқ;

- оқушының жұмысы оған алдын-ала белгілі болған эталон бойынша салыстырылады, жұмыс басқа өте жақсы оқитын баланың жұмысымен салыстырылмайды;

- нақты тапсырмалардың әр түрлері пайдаланылады және мұғалімде және оқушыда толық түрде дұрыс орындалған тапсырмалардың үлгілері болады;

- бағаларды қорығудың нақты алгоритмі жасалады және оқушы осы бағалау алгоритмі бойынша өзінің жетістік деңгейін және оған сәйкес бағасын анықтай алады;

- оқушылар бағалау үрдісіне кірісіп, соңынан өзіндік бағалауға етуге тырысады;

- бағалау барысында тек оқыту - оқу мақсаттарының нақты мазмұны бойынша жүргізіледі;

- пән бойынша жалпы оқу мақсаттары оқушылардың жетістіктерін бағалаудың критерийлері болып табылады және оқушылардың жекеленген жұмыстарында анықталған нәтижелерді жалпылауға мүмкіндік береді.

Бағалаудың критериалды жүйесі формативтік бағалаудан (ағымдағы бағалаулар) және қорытынды бағалаудан (оқу бағдарламасының бөлімдері бойынша бағалау, тоқсандық және жылдық қорытынды бағалау) тұрады.

Формативтік бағалау оқушының білімді, білікті және дағдыны сыныпта немесе үйде күнделіктік жұмыстың барысында игеріту деңгейін анықтау үшін арналған. Ол әр түрлі формада іске асырылады және мұғалімге және оқушыға өздерінің жұмыстарын сәйкесінше түзетіп алуға және қорытынды бағалауға дейін мүмкін

болар кемшіліктердің алдын алуға мүмкіндік береді. Тоқсандық бағаны және оқушының қорытынды жұмыстары үшін бағаны қою барысында оның формативтік бағалары ескерілмейді.

Қорытынды бағалау оқу тақырыбының бөлімін оқып болған соң білімнің және оқу дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтауға арналған. Қорытынды бағалау әр түрлі қорытынды жұмыстардың (тесттер, бақылау жұмыстары) нәтижелері бойынша жүргізіледі. Қорытынды жұмыстарға қойылған бағалар пән (курс) бойынша тоқсандық және жылдық бағаларды қою үшін негіз болып табылады.

Бағалаудың екі түрін есепке алғанда нақты құзыреттіліктердің қалыптасу нәтижелері қандай бағалау түрімен жүргізілетіндігін анықтап алу қажет. Пәндік нәтижелер белгілі дәрежеде дәстүрлі болып табылатындықтан формативтік бағалау да және де қорытынды бағалау да бойынша анықтала алады.

Басты құзыреттіліктер 12-жылдық білім беру мектептерінде тоқсанның соңында, жарты жылдық және оқу жылының соңында бастауыш, негізгі орта білім және жалпы орта білім деңгейінде қорытынды бағалау бойынша анықталады.

Қорытынды бағалауда критерийлер бойынша қойылады. Қорытынды бағалаудың критерийлеріменде оқу үрдісіне қатысушылардың барлығы (оқушы, мұғалім, ата-аналар) таныса алады.

Бағалаудың критерийлері формативтік бағалаудың міндетті құрама бөлігі болып табылады. Формативтік бағалау барысында бағалаудың критерийлері оқу материалының нақты бір фрагментіне (тақырыпқа немесе бөлімге) бағытталады. Ал суммативтік бағалау барысында олар кеңірек болады.

Мысал ретінде «Бейорганикалық химия» пәні бойынша бағалау критерийлерін келтіруге болады: 1) реакцияны орындауын бақылау және оның нәтижелерін айтып беру; 2) реакцияны орындау үшін қажетті заттарды және қосылыстардың физикалық және

химиялық қасиеттерін суреттеу; 3) реакцияны орындау үшін қандай шарттарды сақтау керек ?

Бағалаудың критерийлерін түсіну және оларды оқушының оқуы формативтік компоненттің іске асқанын білдіреді. Оқушылардың жұмыстарының бағалануы тек айтылған бағалау критерийлері бойынша жүргізіледі. Кейбір жағдайларда мұғалім критерийлерде кеткен қателерді және кемшіліктерді байқап оқушыға түзету жұмыстарын жасау үшін ұсынуы мүмкін. Алайда, жіберілген қателер үшін формативтік бағаны кемітуге болмайды. Мысалы, мұғалім оқушыларға «Химия» пәнінен сабақта бақылау жұмысын (эссе) жүргізу алдында келесі критерийлерді айтады:

- 1) эссе 6 немесе одан да көп сөйлемнен құралуы керек;
- 2) эсседе қалалардың аттары болуы керек;
- 3) эсседе ғалымдардың есімдері айтылуы керек;

Тексеруден кейін мұғалім бағалау критерийлері бойынша қол жеткен нәтижелерге, жіберілген кемшіліктерге тоқталып кетеді. Мысалы, «Жарайсың, сенің әңгімеңде 10 сөйлем болды, барлық талаптарды орындадың. Тағы да қандай суреттемелерің бар ? Кейбір ғалымдардың еңбектерін дұрыс жазу керек».

Бұл мысал жұмыстарды тексеру барысында бағалаудың критерийлеріне сүйенетіндігін көрсетеді. Яғни, ол алдымен оқушының дұрыс орындағанын, соңынан оның кемшіліктерін және қандай жағдайларға көңіл бөлу керектігін айтады.

Пән мұғалімі бағалаудың критерийлерін алдын-ала дайындауы керек. Ал оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру үшін критерийлерді олармен бірге құрастыруы керек. Ол үшін мұғалім жасалған критерийлерді топта және сыныпта талдауды ұсынады. Соңынан ең маңызды критерийлер таңдалады және алдын-ала тапсырма берілген кезде тақтада немесе плакатта жазылып, көрнекі түрде түсіндіріледі. Критерийлердің мазмұны түсінікті болуы керек.

Критериалдық бағалауды пайдалану барысында мұғалім келесі жағдайларға сенімді бола алады:

1) бағалау барысында егер мұғалім сол сыныпта қолданған құралды екінші рет пайдаланса, онда ол сол нәтижелерді қайтадан алады;

2) өлшеу құралы белгіленген нәтижені немесе нысанды өлшеуі керек; мысалы, химиялық реакцияны орындау және оның нәтижесін суреттеп беру; ал егер де элементтердің тотығу дәрежелерін сұрап қалса, онда бұл ережеге сай болмайды;

3) бағалаудың құралының дұрыс пайдаланылғанын басқа мұғалім бақылай немесе тексере алады; ал егер құралды қолданбай ауызша сұраса, онда мұғалімнің критерийлерді дұрыс немесе дұрыс емес пайдаланғанын басқа мұғалім дәлелдей алмайды. Яғни, критериалды бағалаудың өзінің дұрыс орындалуы арнайы топтың мүшелерімен белгіленген жоспар бойынша қадағалануы керек;

4) бағалау барысында бағалаудың бірнеше факторлары болуы керек; мысалы баяндама жасауды қарастырайық. Баяндаманың жазылуы 25%; оның баяндалуы 25%; баяндау барысындағы ақпараттың түсінікті айтылуы 25%; және де өз сыныптастарының көңілдерін өзіне аудара алуы 25%;

5) оқушылар бағалаудың критерийлерімен таныс болуы.

Сонымен, критериалдық бағалау дегеніміз оқушының оқу жетістіктерін алдын-ала нақты белгіленген, ұжыммен талқыланған, алдын-ала білім беру үрдісінің барлық қатысушыларына белгілі, оқушының оқу-танымдық құзыреттіліктерін қалыптастыруына ықпал етуші білімнің мақсаттарына және мазмұнына сай негізделген бағалау үрдісі. Критериалдық бағалаудың технологиясының педагогикалық негізі оқушылардың оқу-танымдық құзыреттіліктерін қалыптастыруға негізделген.

Оқушылардың оқу-танымдық құзыреттіліктері:

- оқушы өз бетінше оқу-танымдық қызметті іске асыра алады;

- оқушының оқу-танымдық қызметі білімді игеруге бағытталған және ол үшін тәсілдер қажет;

- сананы бағыттау; критериялды ойлау; оқушының өзінің мүмкіндіктерін және оқу жетістіктерін бағалай алуы;

- оқушылардың өзара бағалауды орындауы.

Оқушылардың өзіндік бағалауы олардың өздерінің жетістіктерін бағалау арқылы өзін-өзі ұйымдастыру және дамуы үшін іске асырылады (оқушылардың жетістіктерін өзіндік бағалау және есепке алу үшін портфолио).

Бағалау жүйесі берілген тақырыптың немесе бөлімнің қаншалықты тиімді игерілгенін, белгіленген тәжірибелік дағдының қаншалықты қалыптасқанын анықтауға мүмкіндік береді. Бұл жағдайда басты және міндетті көрсеткіштерді (обязательный минимум) төменгі нүкте ретінде есепке алған абзал.

1.4 Критериялдық бағалау жүйесіне қойылатын талаптар

Критериялдық бағалау жүйесі төмендегі жағдайларды қамтуы керек:

- оқу пәні бойынша немесе курсындағы оқушының оқу жетістігінің деңгейінің нәтижелер бойынша анықталған талаптармен салыстыру мүмкіндігі;

- оқушының дайындығының жалпы деңгейінің және де оның жекеленген пәндер бойынша дамуының (ақпаратты игеруі, ақпаратты өңдеуі, өзінің ойларын шығармашылық көріністермен, образдармен немесе кескіндеу арқылы жеткізуі және т.б.) өзгерістерді және қозғалыстарды тіркеп отыруы мүмкіндігі;

- бағалардың нақты мазмұны (көрсеткіштер туралы ақпараттың болуы); бұл ақпарат мұғалімге және де оқушылар үшін белгілі болуы керек; сонымен қатар оқушының мұғалімнің қойған

бағасын өзіндік бағамен салыстырып, бағалаудың объективті болғанына сенімді болуы;

- көп деңгейлі, көп балды, бағалаудың әлемдік тәжірибесіне бейімделінген болуы;

- белгіленген уақыт ішінде балл жинау механизмінің есесінен оқу үрдісінің тұтастығын қамтамасыздауы керек;

- мұғалімнің, оқушының, ата-аналардың, сынып жетекшісінің, сонымен қатар мектептің әкімшілігі және педагогикалық ұжымның арасында үнемі байланысты қарастыруы және қамтамасыз етуі керек;

- оқушылар негізгі мазмұнды игеру барысында мектептегі білім берудің белгіленген деңгейі үшін біркелкі болуы керек;

- мұғалімдердің, сынып жетекшісінің, ата-аналардың, мектептің әкімшілігінің және, ең бастысы, оқушылардың өздерінің бірлесіп қимылдауын қарастырады;

- оқушылардың психикасына кері әсер беруден сақтап, оны қорғауы керек.

Сонымен қатар критериалдық бағалау екі деңгейді құрауы керек: біріншісі – пәннің негізгі мазмұны бойынша критериалдық бағалау; екіншісі – пәннің жоғары деңгейлерді бағалау, яғни пәннің мазмұны бойынша бейіналды және бейіндік деңгейлер.

1.5 Оқушыларды критериалдық бағалау жүйесі: халықаралық тәжірибенің аясындағы қазақстандық мазмұны

Оқылатын пәндердің негізгі мазмұнын игеруді қамтамасыздаудың және жеті басты құзыреттіліктер бойынша функционалдық сауаттылығын (ФС) қалыптастырудың қажеттілігі критерийлер бойынша бағалаудың жаңа жүйесін жасауды талап етеді.

Педагогикалық ғылымда бағалаудың келесі түрлері белгіленген:

- ағымдық;
- кезендік;
- қорытынды.

Ағымдық бақылау сабақтарда немесе белгілі бір тақырыптың соңында жүргізіледі. Ол критериалдық бағалау бойынша алғанда формативтік бағалауға сәйкес.

Кезендік бақылау ірі бөлімдерді аяқтаған соң, тоқсан аяқталғанда, жарты жылдық соңында жүргізіледі. Қорытынды бақылау оқушыны келесі сыныпқа ауыстыру барысында немесе оқытудың келесі сатысына өткізгенде жүргізіледі және ол қорытынды аттестациялаудың маңызды түрі болып табылады. Бақылаудың бұл екі түрі критериалдық бағалау бойынша қорытынды (констатирующий компонент) бақылауға сәйкес келеді.

Функционалдық сауаттылықтың қалыптасуының деңгейін бағалаудағы жаңа концептуалдық әдіс бойынша құзыреттіліктің әр бір түрі бойынша және барлық пәндердің толық мазмұны бойынша арнайы құрастырылып жасалған бағалаудың критерийлеріне сүйенуді қарастырады. Бұл жағдайда жоғарыда келтірілген бақылаудың түрлерін ескеру керек.

Қорытынды бақылау (кезендік және қорытынды) функционалдық сауаттылықтың қалыптасу міндеттерін ескере отырып бағалаудың жаңа жүйесін жасауды талап етеді.

Педагогикалық ғылымда және тәжірибеде критерийлер бойынша оқушылардың жетістіктерін бағалауда екі басты бағыттар белгіленген.

Критериалдық бағалаудың 1-ші бағыты оқу жағдайларының типологиясының арақатынасына негізделген (стандарттық жағдай / нұсқалық жағдай / жаңа жағдай) және сәйкесінше бағалау бағанасы. Мысалы, әр бір жағдай бойынша оқушы «1»-ден «5»-ке дейінгі бағаларды ала алады. Бұл жағдайда күрделілігі бойынша

тапсырмаларды дайындайды. Сонымен қатар бұл тәсіл немесе әдіс білімді сынып-сабақ жүйесінде қолдану кезеңінде шектеледі, және де «білімнің өмірге шығуын» жүйелі қамтамасыздамайды. Нәтижесінде функционалдық сауаттылықтың қалыптасуы дұрыс болмайды.

Критериалдық бағалауға бағытталған 2-ші тәсіл білімді – түсінуді – қолдануды – жүйелеуді және жалпылауды қайта көрсету деңгейлеріне және оларға сәйкес бағалау бағанына негізделген. Ең бастысы оқушылардың білімін бақылаушы осындай бағалаудың оң жақты нәтижесінде ол оқушылардың функционалдық сауаттылықтың қалыптасу аспектісінде нақты қосымша толықтыруларды талап етеді.

Қолданудың өзі әр түрлі күрделі болуы мүмкін. Сонымен қатар әлемдік білімдік кеңістікке кіру үшін басты назарды «білімді өмірге шығару» үшін оқытылатын бағдарламалық материалдың аясында ақпаратты немесе білімді өңдеу қызметіне аудару керек. Дәл осы тұста оқушыларда функционалдық сауаттылықты қалыптастырудың мән-мағынасы айқын көрінеді.

Яғни, екінші әдіс те оқытудың күтілетін нәтижелеріне және оларды бағалауға толық қол жеткізуге мүмкіндік бермейді.

Осы орайда ІІ. Алтынсариннің атындағы БҰА 12-жылдық білім беру зертханасында оқу жетістіктерінің деңгейлері және оларды сипаттайтын сәйкесінше білім өзара салыстырылған, бағалау бағанасы құрастырылған. Бұл жағдайда оқу жағдайларының типологиясы шығармашылық түрімен (1 – типтік; 2 – нұсқалық; 3 – мәселелік; 4 - шығармашылық) толықтырылған, қолданудың келесі түрлері белгіленген: қайталау, қайталау және өнімділік, өнімділік, шығармашылық.

Жоғарыда көрсетілген әдістерді және көрсетілген толықтыруларды біріктіріп критериалдық бағалаудың келесі жүйесін жасауға болады.

Қорытынды оқу жетістіктерін критериалдық бағалау жүйесі

Бағалау жүйесінің деңгейлері	Оқу жағдайлары	Деңгейлік білімдер	Балл мөлшері	Балдардың қорытынды мөлшері
Дәстүрлі бағалау жүйесі	типтік	Білім	10	1-ші деңгей – 40 балл
		Түсіну	10	
		Рецептивтік Қолдану		
		Өнімділік қолдану	20	
ФС-тың 1-ші деңгейі	нұсқалық	Қайталау-өнімділік қолдану	25	2-ші деңгей
	мәселелік	Өнімділік қолдану	35	3-ші деңгей
Пәннің негізгі мазмұнын игеру бойынша барлығы – 100 балл				
ФС 2-ші деңгейі	шығармашылық	Жүйелеу және жалпылау, өнерлік	50	4-і деңгей – 50 балл
		Пәннің қосымша мазмұнын және қолданбалы курсы игергені үшін барлығы – 50 балл.		
Пәннің негізгі және қосымша мазмұнын игергені үшін барлығы – 150 балл				

Осы көрсетілген критериалдық бағалау жүйесіне сәйкес пән мұғалімі, әдіскер, ҚР БЖҒМ білім бөлімі мамандары оқушының білім игерудегі жетістіктерін бақылауды ұйымдастыруға мүмкіндік алады. Берілген бағалаудың жаңалығы функционалдық сауаттылықты деңгейлерге бөле алуында. Функционалдық сауаттылықтың деңгейін тексеру үшін тапсырмаларды құрастыру барысында 15 жастағы оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың PISA Халықаралық бағдарламаның тапсырмаларындағы үлгілерді негізге алуды ұсынады. Ондағы бағалау пәні ретінде оқушылардың басты салалардағы функционалдық құзыреттіліктерінің қалыптасу дәрежесі алынады. Ал оқушылардың пәндік білімді игеруінің деңгейі және сапасы алынбайды. «Сауаттылық» термині бағалауға алынатын білімнің, дағдының және біліктің кендігін бейнелеу үшін

қажет болған жағдайда алынған. Бұл жағдайда аталмыш бағдарлама дамыған сайын оқушының құзыреттілігінің мектеп бағдармасының аясынан шығып кететін бағасы жоғары мәнге ие болатындығы қарастырылады.

Қорытынды бағалаудың мазмұны ағымдағы бақылаудың (формативтік бағалаудың) ұйымдастырылу құрылымын бағдарлайды. Себебі, егер талаптарға сай күнделікті бағалау болмаса, онда қорытынды бағалауда күтілетін нәтижелерді алу мүмкін емес. Төменде 10 балдық жүйе бойынша бағалаудың критерийлерін талдау ұсынылады. Ол жүйеде оқудың мазмұнын игерудің 5 деңгейі және өмірдегі жағдайларда оны қолданудың 5 деңгейі қарастырылады. Ендігі мәселе – оқу үрдісінде жоғарыда көрсетілген жүйені пайдалану. Оны сабақтың барысында тоқсандық, жартыжылдық, жылдық бағаларды қорытындылағанда, орта білімнің деңгейін анықтағанда қолдану үшін нақты нұсқау қажет.

Мысалы, Канадада 7-8 сыныптар үшін қоғамтану бойынша стандарттарда стандарттың алдында оқушының осы пән бойынша жетістіктерін бағалаудың критерийлері келтіріледі. Әр бір критерий үшін 4 деңгей қарастырылған. Мысалы, «Бөлім: Білім, білік. Қосымша бөлім: «пәннің негізгі қағидаларын түсіну».

1-ші деңгейде оқушылар оқылатын пәннің тек кейбір негізгі қағидаларын ғана түсінетіндігін көрсете алады; ал кей жағдайларда қойылған сұраққа нақты жауап бере алады.

2-ші деңгейде оқушы пәннің кейбір негізгі қағидаларын түсінгенін көрсете алуы керек; кейде қойылған сұраққа нақты жауап бере алады.

3-ші деңгейде оқушы пән бойынша негізгі қағидалардың басым бөлігін түсінгенін көрсете алады; сонымен бірге қойылған сұраққа нақты жауап бере алады.

4-ші деңгейде оқушы пән бойынша негізгі қағидалардың барлығын түсінгенін көрсете алуы керек; сонымен бірге барлық қойылған сұрақтарға барлық кезде нақты жауап береді.

Оқушылардың өз бетінше зерттеу жүргізе алуы, географиялық карталармен жұмыс істей алуы, алынған білімді анық және дәлелді түрде мазмұндауы; өзінің білімі мен біліктілігін қолдана алуы сәйкесінше бағаланады.

Бұл келтірілген мысалдардағы 4 деңгейлік әдіс жетілдірілген нұсқа болып саналмайды. Әйтсе де, оқушының оқу жетістіктерін бағалау барысында бірізді талаптардың қажет екендігін дәлелдейді және оқушылардың бағасын қойғанда мұғалімдер оны жетекшілік құрал ретінде қолданулары тиіс.

Қазақстандық мектептер үшін кезендік және қорытынды бақылау үшін критерийлердің жүйесі (кесте 2) қорытынды бағалау барысында келесі жағдайларда пайдаланылады: оқу бағдарламасының бөлімдерін аяқтағанда, тоқсан, жарты жылдық, жылдық қорытынды бағалау. Сонымен қатар оны орта білімнің деңгейлерін аяқтау сатысында (бастауыш, негізгі орта, жалпы орта) оқушылардың дайындық деңгейін қорытынды бағалауға негіз ретінде алуға болады. Оны нақты алынған оқушының бекітілген мемлекеттік нұсқаға қатысты алғанда жетістіктерін тіркеп отыру құралы ретінде пайдалануға болады. Яғни, оқушының заңды түрде оның оқу нәтижелеріне табысты қол жеткізгенінің дәлелі ретінде бола алады. Екінші жағынан жекеленген оқушылардың, сыныптың білімінің және мұғалімнің жұмысының сапасын (нормативтік функция) әкімшілік тарапынан қадағалауда болуы.

Қазақстандық мектептер бесбалдық жүйені пайдаланады. Бұл бағалау жүйесі әр түрлі дәрежедегі жауаптарды талдауға мүмкіндік бермейді және де сабақтың барысында психологиялық жайлылықты сезінуге мүмкіндік бермейді. Ендігі кезекте мектептерге 10 балдық бағалау жүйесі (жоба түрінде) ұсынылады. Бұл бағалау жүйесін дәстүрлік бағаларға («1», «2», «3», «4», «5») және халықаралық әріптік жүйеге «A+», «A-», «B+», «B-», «C+», «C-», «D+», «D-», «F+», «F-» (кесте 5) оңай келтіруге болады. Сонымен қатар бөлініп көрсетілген критерийлердің суреттелген параметрлері функцио-

налдық сауаттылықты қалыптастыру бойынша қажетті құрама бөлігімен жүретін оқу үрдісін ұйымдастыру үшін анағұрлым қолданбалы болып саналады.

Кесте 5

Ағымдағы оқу жетістіктерін критериалдық бағалау жүйесі

Деңгейлер	Баллдар	Әріптік мәні	Бағаның көрсеткіштері
1.Төмен (рецептивтік)	«1»	F- «өте қанағаттанарлықсыз»	Зерттеу нысанына деген қызығушылық, құбылыстың мәнін тануға ұмтылыс жоқ
	«2»	F+ «қанағаттанарлықсыз»	Зерттеу нысанын тану, олардың мәнін түсінбестен анықтамаларды келтіру, имитациялық тапсырмаларды (үлгі бойынша) орындау, тапсырылған алгоритм бойынша өзгертілген жағдайларда тапсырманы орындай алмайды.
2. қанағаттанарлық (рецептивтік-репродуктивтік)	«3»	D – «жалпылама»	Берілген оқу материалын тұтас құрылымын көре алмайды, оның кейбір бөліктерін ғана түр, себепсалдар қатынасынсыз қайталай алады, жауаптарында елеулі қателіктер бар; орындау алгоритмін бөгденің көмегімен орындайды; тапсырмаларды өз бетінше орындау дағдысы жоқ.
	«4»	D+ «қанағаттанарлық»	Қайталау деңгейінде мазмұнына ой жеткізбестен оқу материалын жаттанды түрде игерген, бағытталған сұрақтарға үзіп жауап береді; алған білімін тәжірибеде қолдана алмайды; тапсырмаларды өз бетінше орындау дағдысы және нәтижелігі жартылай.

3.Орташа (қайталау-өнімділік)	«5»	С- «орта-дан төмен»	Оқу материалын түсініп, оны 70 %-ға қайталай алады, оқуға деген қызығушылығы бар, оқу жетістіктеріне ұмтылыс бар, (оқу себебі оң баға алу), оқу дағдылары деңгейі орташа деңгейде (тапсырмаларды 70 %-ға орындайды), материалды өзінің болашағы үшін маңызын түсінбестен сыныптастарымен қайталап жасайды.
	«6»	С+ «орташа»	Оқу материалын түсініп, оны 75 %-ға қайталай алады, оқуға деген қызығушылығы және оқу жетістіктеріне ұмтылыс бар, (оқу себебі оң баға алу), оқу дағдылары деңгейі орташа деңгейде, материалды толық түсінбестен сыныптастарымен берілген типтік жағдайларда қателермен қайталап жасайды. Тапсырмаларды өз бетінше шығармашылықпен орындай алмайды.
4.Жеткілікті (өнімділік)	«7»	В- «жеткілікті»	Оның когнитивтік құрылымын (семантикалық бөлімдерін) анықтау негізінде оқу материалын игерген, игерілетін материалдың бөлімдерінің өзара байланысын, типтік, себеп-салдарлық байланыстарын түсінеді, өз білімін типтес, нұсқада берілген және мәселелік жағдайларда қолдана алады; тапсырмаларды 80 %-ға орындайды; көрсетілген қателерді түзетуге қабілетті; топта шығармашылық тапсырмаларды

			орындау барысында белсенді; өзіне талап қоя алады және жіберілген қателіктерді жою үшін өзінің алдында мақсат қоя алады.
	«8»	B+ «жақсы»	Оқу материалын игерген және оларды типтік, нұсқалық және мәселелік жағдайларда өз бетінше қолдана алады; алған білімін шығармашылықпен қолдану дағдысы бар; тапсырмалардың 85 %-ын орындайды. Өзінің қателерін түзей алады, өзіне талап қоя алады, өмірде нақты жағдайларда тапсырмаларды орындау үшін өзінің білімін жетілдіруге жоспар қоя алады;
5. Жоғары (өнімді шығармашылық)	«9»	A- «өте жақсы»	Оқу материалын толық игерген және оларды типтік, нұсқалық және мәселелік, креативтік жағдайларда аргументтей отырып өз бетінше қолдана алады; алған білімін шығармашылықпен қолдану дағдысы бар; тапсырмалардың 90 %-ын орындайды. Қателерін түзей алады, аз және олар елеулі емес, өзіне талап қоя алады, өмірде нақты жағдайларда тапсырмаларды орындау үшін өзінің білімін шығармашылық түрде пайдалана алады;
	«10»	A+ «тамаша»	Оқу материалын шығармашылық түрде игерген, және құбылыстың маңызын ашу үшін қосымша әдебиеттерді пайдаланады, материалдың когнитивтік құрылымын түсінген, құрылымдағы кейбір

			элементтердің жетіспейтінін түсіне алады, зерттеуге берілген материалдың мәселелік тұстарын көрсете алады; тапсырмаларды 95-100 %-ға орындайды, пәнді игеруге табиғи себеп-салдар жүйесі дамыған, өмірде нақты жағдайларда тапсырмаларды орындау үшін өзінің білімін креативтік түрде пайдалана алады.
--	--	--	--

Оқушылардың ағымдағы оқу жетістіктерін критериалды бағалаудың осы ұсынылған жүйесі халықаралық тәжірибелерді зерттеу барысында алынған материалдарға негізделіп жасалған (кесте 4).

1.6 Әр түрлі елдердегі бағалау жүйелері

Жақын шет елдерде де оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда әр түрлі нұсқалар бар: мысалы, Украина 12 балдық жүйеге ауысты; Балтық жағалауындағы елдер англосаксондық жүйені дұрыс санайды. Тек Эстонияда әлі де 5 балдық жүйе қолданылып келеді (1 деген баға да бар, ол тапсырманы орындамаған жағдайда қойылады). Беларусь, Молдавия, Грузия 10-балдық жүйеге ауысты. Кейбір оқу мекемелерінде орташа бағаны шығару үшін жоғарыда көрсетілген бағаларды балға қайта есептеу пайдаланылады. Мысалы, 1 деген баға 15 бал, 2 деген баға 12 бал, 3 – 9 бал, 4 – ол 6 балл, 5 – ол 3 бал, 6 – ол 0 балл. Қырғызстанда білімді бағалау үшін бесбалдық жүйені пайдаланады (6 кесте).

Кесте 6

Қырғызстандағы бағалау жүйесі

Баға	Сөзбен белгіленуі	Пайдалануы
5	Тамаша	
4	Жақсы	
3	Қанағаттанарлық	
2	қанағаттанарлықсыз	қанағаттанарлықсыз
1	салғырт	Сирек пайдаланылады

Әлемдік тәжірибеде оқушылардың білімдегі жетістіктерін бағалауда әр түрлі нұсқалар бар және де көптеген бағалау жүйелері пайдаланылады. Кейбір шкалаларда санмен белгілеу, бөлшек сандармен және әріптермен белгілеу (мысалы АҚШ-ның бағалауы) бар. Сонымен қатар американдық бағалау сандық интерпретациялау жасайды. Бұл жүйеде ең жоғарғы баға А және А+ - олардың екеуі де 4 деген балға сәйкес.

Ғылыми-педагогикалық әдебиеттерге жасаған шолудан бұл мәселенің төңірегінде оны шешу үшін көптеген мәселелердің айтылғанын аңғаруға болады. Ғылымда және тәжірибеде бағалаудың әр түрлі жүйелері қолданылады: 7-балдық, 10-балдық, 11-балдық, 12-балдық, 100-балдық, рейтингтік және т.б. Осы жүйелерге тоқталамыз (кесте 7).

Кесте 7

Австриядағы бағалау жүйесі

Баға	пайызбен	аудармасы
1 (Sehr gut)	100-90	тамаша
2 (Gut)	89-80	жақсы
3 (Befriedigend)	79-64	Жеткілікті (қалыпты)
4 (Genugend)	63-51	қанағаттанарлық
5 (Nicht genügend)	50-0	қанағаттанарлықсыз

Албанияда 1-ден 10-ға дейін бағалар қойылады. Сонымен қатар кейбір мектептерде одан да жоғары бағалар қойылады және білімді бағалаудың басқа да жүйелері пайдаланыла береді (кесте 8).

Кесте 8

Албаниядағы бағалау жүйесі

Баға	Сөзбен аудармасы
10.00	Тамаша
8.00-9.99	Өте жақсы
6.00-7.99	жақсы
5.00-5.99	қанағаттанарлық
0.00-4.99	қанағаттанарлықсыз

Боснияда және Герцеговинада негізгі және орта мектептерде 5-тен 1-ге дейінгі бағалау, ал университеттерде 10-нан 5-ке дейінгі бағана пайдаланылады. Бастауыш және орта мектептерде келесі бағана пайдаланылады (кесте 9).

Кесте 9

Боснияда және Герцеговинада бағалау жүйесі

Баға	Түп нұсқада аталуы	Аудармасы
5	Odlican	Тамаша – ең жақсы баға (A)
4	Vrlo dobar	Өте жақсы – шамалы жоғары баға – орташа бағадан жоғары (B)
3	Dobar	Жақсы – орташа баға (C)
2	Dovoljan	Қанағаттанарлық – орташадан төмен (D)
1	Nedovoljan	Қанағаттанарлықсыз – ең төмен баға (F)

1950 жылдан бастап көптеген елдерде 5-балдық бағалау бағанасы пайдаланылып келеді. Оның құрамында тек бір ғана қанағаттанарлықсыз баға бар: 1 – *elegtelen* (салғырт). Жалпы

алғанда, бағанның төменгі шегі 50 %-дан 60 %-ға дейін немесе 1 балға жоғары өзгереді. Сонымен қатар бұл бағанада келесі бағалар бар: 2 - *elegseges* (қанағаттанарлық немесе жеткілікті), 3 – *kozepes* (орташа), 4 – *jo* (жақсы) және 5 – *jeles* (тамаша). 5-балдық бағалау бағанасы көп жағдайларда семестрдің соңында пайдаланылады. Оны сонымен қатар білім деңгейлерінде (мысалы, бастапқы деңгей, жоғарғы сыныптарда, университеттерде) пайдаланылады. Оқу жылында мұғалім бастауыш мектептің бағалау бағанасын пайдалануға құқықты. Сонымен қатар бағадан соң келесі белгілер жазыла алады: (ala), апостроф (fole), кейде аралық бағалар да болады (мысалы $\frac{3}{4}$ - *hararnegyed*). Соңғысы 3,5 дегенге эквивалентті баға, $\frac{4}{5}$ – ол 4-пен 5-тік арасын көрсетеді және т.с.с. Кейде оқушының пәнге деген үлкен табысын көрсету үшін 5* (*csillagos otos*) деген баға да пайдаланыла алады (кесте 10).

Кесте 10

Венгриядағы бағалау жүйесі

Баға	Сөзбен белгіленуі (Венгерлік)	аудармасы	Пайыз (50% +1 бағаны бойынша)	Пайызбен (60% бағаны бойынша)
5	<i>Jeles / Otos</i>	Тамаша	87-100	90-100
4	<i>Jo / Negyes</i>	Жақсы	75-86	80-89
3	<i>Kuzepes / Harmas</i>	Қанағаттанарлық, орташа нәтиже	63-74	70-79
2	<i>Elegseges / Kettes</i>	Орташадан төмен	51-62	60-69
1	<i>Elegtelen / Egyes</i>	Қанағаттанарлықсыз немесе салғырт	0-50	0-59

Германияда орта мектептерде 6-балдық кері тәуелділіктік бағалау жүйесі пайдаланылады. Осы жүйенің мөлшерлік және сапалық белгілеулері: 1 – *sehr gut* «тамаша», 2 - *gut* «жақсы», 3 -

befriendingen «жеткілікті», 4 - ausreichend «қанағаттанарлық», 5 – mangelhaft «қанағаттанарлықсыз», 6 – ungenugend «өте нашар».

Кейбір оқу орындарында орташа бағаны қорыту үшін келесі арақатынас бойынша жоғарыда келтірілген бағаларды қайта есептеу қолданылады. Мысалы, 1 деген баға 15 бал, 2 деген баға 12 бал, 3 – 9 бал, 4 – ол 6 балл, 5 – ол 3 бал, 6 – ол 0 балл. Жоғары оқу орындарында 5-балдық бағалау жүйесі пайдаланылады. Оның мөлшерлік және сапалық параметрлері толығымен орта білім мекемелері үшін жоғарыдағы айтылған 6-балдық жүйенің алғашқы 5 параметріне сәйкес келеді.

Данияда 2007 жылы 7-балдық бағалау жүйесі (syv-trins-skalaen) қабылданған. Ол ескі 13-балдық бағалау жүйесін ауыстырды (13-skala). Жаңа бағана ECTS-бағанының стандарттарына сәйкес құрастырылды және сәйкестендірілді. syv-trins-skalaen әр түрлі 7 бағадан құралған және 12-ден 3-ке дейінгі аралықты қамтиды. Ең жоғарғы бағасы 12 балл. Бұл жаңа бағана «таза» бағананың қалдығы болып табылады. Яғни баға жетістіктерге кейде сәйкес болмайды.

Исландияда 0-ден 10-ға дейінгі бағалар пайдаланылады. Бұл бағанадағы ең төмен қанағаттанарлық баға 5 болып табылады. Ал кейде ең қанағаттанарлық баға 3,5 болып табылады.

Францияда 20-балдық бағалау жүйесі пайдаланылады. Алайда 20 және 19 балл өте аз қолданылады. Лихтенштейнде, Швейцарияда және Молдовада Руминиядағы бағалау бағанасы пайдаланылады. Яғни, Европалық бірқатар елдерде бағалау жүйесінің кейбір стандарттары пайдаланылады. Осы елдердегі бағалау жүйелері кейде бірнеше елдердің бағалау жүйесінен құрастырылып алынады.

Ауғанстанда 0-ден 5-ке дейінгі бағалау бағаны пайдаланылады (кесте 11).

Кесте 11

Ауғанстандағы бағалау жүйесі

Жоғарғы баға	пайыз	Орташа баға
A+	80-100	5,0
A	70-79	4,0-4,9
A-	60-69	3,5-3,9
B	50-59	3,0-3,4
C	40-49	2,0-2,9
D	33-39	1,0-1,9
F	0-32	0-,0,9

* A+ бағасы барлық пәндер бойынша «Алтын А+» тең болып есептеледі.

Израильде 100-балдық бағалау бағанасы пайдаланылады. Бұл жүйеге сай келесі бағалар пайдаланылады (кесте 12).

Кесте 12

Израильдегі 100-балдық бағалау бағанасы

Баға	пайыз	Сөзбен белгіленуі
10	95-100	Тамаша
9	85-94	өте жақсы
8	75-84	Жақсы
7	65-74	Жақсы деуге болады
6	55-64	Қанағаттанарлық
5	41-54	Қанағаттанарлық деуге болады
4	40	Қанағаттанарлықсыз / нашар

Ирактағы көптеген бастауыш мектептер, орта және жоғарғы мектептер ең жоғарғы шегі 100 пайыз, ал ең төменгі шегі 50 пайыз бағалау бағанасын пайдаланады. Ирактың көптеген оқу орындарында (университет, колледждер, техникалық колледждер және т.б.) келесі «сөздік» бағалау жүйесін пайдаланады (кесте 13).

Кесте 13

Ирактағы бағалау жүйесі

Баға	Пайыз
Тамаша	90-100
Өте жақсы	79-89
Жақсы	70-78
Орташадан жоғары	60-69
Қанағаттанарлық	50-59
Әлсіз / қанағаттанарлықсыз	0-49

Иранның мектептерінде ең жоғарғы баға 20–ға тең (кесте 14). Мектептерде қанағаттанарлық баға әр түрлі бола алады. Алайда, көптеген жағдайларда ол 16-ға тең және одан жоғары. Бұл бағана дәстүрлі болып табылады. Және оған мақал шығарылған: жақсы адамдар туралы және заттар туралы жиырма сөзін қосып айтады. Бұл ең шегі дегенді білдіреді. Бұл бағалау бағаны елдегі барлық университеттер үшін жалпы болып саналады, алайда кейде үлгерімділікті пайызбен де өлшейді.

Кесте 14

Ирандағы бағалау жүйесі

Баға	1-ші бағана	2-ші бағана	Суреттемесі
16-20	A	4	тамаша
14-15,99	B	3	Өте жақсы
12-13,99	C	2	жақсы
10-11,90	D	1	қанағаттанарлық
0-9,99	F	0	қанағаттанарлықсыз

Кувейтте әр түрлі 4 бағалау бағанасы қолданылады (кесте 15).

Орташа балл	Пайызбен алған орташа балл	Орташа балдың түсіндірмесі	2009-2010 жылдары осы үлгерімді көрсеткен оқушылардың пайызы
3.80-4.00	97-100	тамаша	4
3.50-3.80	90-97	Тамаша деуге болады	9
3.00-3.50	85-89	Өте жақсы	18
2.50-3.00	68-85	жақсы	37
2.00-2.50	54-69	қанағаттанарлық	21
1.80-2.00	49-54	Қанағаттанарлықсыз, алайда өткізуге болады	6
1.50-1.80	45-49	Салғырт, жазғы мектепте оқуға қалдырылады	2
0.00-1.50	0-45	(Failure without possible compensation in summer school)	2

Непалда бағалау жүйесі 3 деңгейге бөлінеді:

-1-ші ең жақсы деңгей – 80 % және одан жоғары

-1-ші деңгей – 60 % және одан жоғары

2-ші деңгей 45 % және одан жоғары

-3-ші деңгей 32 % және одан жоғары

-қанағаттанарлықсыз – 32 %дан төмен

SLC жүйесінде бағалаудың анағұрлым кең аралығы пайдаланылады. Бұл жүйенің құрамында 10-ға дейін бағалау бар. Мұндай бағалау туралы шешімді Непалдың білім беру және спорт министрлігінде осы ұйымның министрінің жетекшілігімен қабылданған. Әр түрлі бағалау бағанасы университеттерде және басқа да білім беру мекемелерінде пайдаланыла алады.

Сауд Аравиясының елдеріндегі университеттердегі, колледждердегі және мектептердегі бағалау бағаны АҚШ-тарындағы

бағалау бағанына өте ұқсайды. Бұл жүйе GPA жүйесіне келтірілген (кесте 16).

Кесте 16

Сауд Арабиясындағы бағалау жүйесі

Пайыз	GPA жүйесі бойынша балл		
тамаша	A+	95-100	4.0
	A	90-94	3.75
Өте жақсы	B+	85-89	3.50
	B	80-84	3.00
Жақсы	C+	75-79	2.50
	C	70-74	2.00
Қанағаттанарлық	D+	65-69	1.50
	D	60-64	1.00
	F	0-59	0.0

Басқа университеттерде келесі бағалау әдісі пайдаланылады (кесте 17).

Кесте 17

Сингапурдағы бағалау жүйесі

пайыз	баға
75-100	A1
75-ке дейін	A2
70-ке дейін	B3
65-ке дейін	B4
60-қа дейін	C5
55-ке дейін	C6
	D7
	E8
0-4	F9

Оңтүстік Кореядағы оқушыларды бағалау жүйесі жарты жылдық және емтихан бойынша нәтижелері болып табылады (ен жоғарғысы – 100 балл). Пайыздық көрсеткіштер оқушының белгіленген пән бойынша білімін салыстыруға көмектеседі. Бұл жүйедегі максимум – 100 %, ал минимум – 0 % (кесте 18).

Кесте 18

Оңтүстік Кореядағы бағалау жүйесі

Баға	Сөзбен белгіленуі
90-98	Su
80-90	Wu
70-80	Mi
60-70	Yang
0-60	Ga

Жапон елінде 100-балдық жүйе пайдаланылады. Оның ерекшелігі баға жекеленген оқушыға емес, бүкіл сыныпқа қойылады (кесте 19).

Кесте 19

Жапон еліндегі бағалау жүйесі

пайыз	Деңгей
96-100	1-ші деңгей
89-96	2-ші деңгей
77-89	3-ші деңгей
62-77	4-ші деңгей
40-61	5-ші деңгей
23-40	6-ші деңгей
11-23	7-ші деңгей
4-11	8-ші деңгей
0-4	9-ші деңгей

Орталық Америка.

Коста-Рикада бағалаудың 100-балдық бағанасы пайдаланылады (кейде 10-балдық бағана). Бастауыш сыныпта ең төмен қанағаттанарлық баға 65, ал жоғарғы мектепте және басқа да білім беру деңгейлерінде бұл көрсеткіш 70 құрайды. 60-қа жеткен оқушылар тест тапсыруға құқығы бар. Оқушы жыл бойы өткен материал бойынша емтихан тапсырады. Қанағаттанарлық баға алу үшін ол 70 бал жинауы керек.

Никарагуада 100-балдық бағалау бағанын пайдаланады. Бастауыш және жоғары мектептерде қанағаттанарлық ең төмен баға 60 балға сәйкес, ал басқа білім деңгейлерінде бұл көрсеткіш 70-ті құрайды.

Солтүстік Америка.

Канада жоғарғы мектептерінде келесі бағалау жүйесін пайдаланады (кесте 20).

Кесте 20

Канада еліндегі бағалау жүйесі

Әріптік белгілеу	пайыз	Сөзбен бағалау	Қосымша
А	90-100	Ең жоғарғы балл	Соңғы сыныпта бұл аралықтағы бағалар оқушының таңдауы бойынша аннотацияланады
В	80-89	Жақсы баға	
С	70-79	Жеткілікті жақсы баға	
Д	60-69	Минимумнан төмендеу	
Е/Ғ	0-59	Қанағаттанарлықсыз нәтиже	

Альберты.

Бұл елдің колледждерінде, техникалық институттарында және университеттерінде келесі бағалау жүргізіледі (кесте 21).

Кесте 21

Альберты колледждерінде, техникалық институттарында және университеттерінде бағалау жүйесі

Әріптік белгілеу	Баға	Қосымша
A+	4.3 (Альберт және Калгар университеттерінде)	
A	4.0	
A-	3.7	Егер негізгі пәндерді тапсыру барысында бірінші реттен өткенде 3.7 нәтиже көрсетсе, оқушыны пергаментпен марапаттауы мүмкін. Сонымен қатар оқушы арнайы белгіленген мерзімде тапсыруды талап етуі мүмкін.
B+	3.3	
B	3.0	
B-	2.7	
C+	2.3	
C	2.0	
C-	1.7	
D+	1.3	
D	1.0	Курсты табысты аяқтау үшін қажет минимальды төмен бал. Кейбір факультеттер бұдан жоғары балды белгілеуі мүмкін.
E/F	0.0	

Альберты елінде бірыңғай бағалау жүйесі жоқ. Мұнда білімнің пайызы қандай да бір әріпке сәйкестендірілмейді. Сондықтан да оқытушылар кейбір сәйкестіктерді өздері белгілейді. Альбертыда кейбір университеттер өздері үшін келесі 9-балдық бағалау бағанын пайдаланады: 9=A+, 8=A, 7=A-, 6=D+, 5=D, 4=D-, 3=C+, 2=C, 1=D, 0=F.

Британдық Колумбия.

Колумбиялық университеттерде F қанағаттанарлықсыз баға болып табылады. Факультеттер университеттермен бірге пайыздық көрсеткіштермен және әріптік бағалардың арасында қайта есептеуде әр түрлі бағалау жүйелерін пайдаланады (кесте 22).

Кесте 22

Колумбиялық университеттердегі бағалау жүйесі

Баға	Пайыз
A+	90-100
A	85-89
A-	80-84
B+	76-79
B	72-75
B-	68-71
C+	64-67
C	60-63
C-	55-59
B+	45-54
F	0-44

Квебектің университеттерінде келесі бағана пайдаланылады (кесте 23):

Кесте 23

Квебектің университеттеріндегі бағалау жүйесі

Әріптік белгілеу	Баға	Сөзбен берілетін баға
A+	4.33	
A	4.00	Тамаша
A-	3.66	
B+	3.33	
B	3.00	Өте жақсы
B-	2.66	
C+	2.33	
C	2.00	Жақсы
C-	1.66	
D+	1.33	
D	1.00	Қанағаттанарлық
E	0.00	қанағаттанарлықсыз

Жаңа Шотландия университеттерінің көпшілігінде келесі бағана пайдаланылады (кесте 24):

Кесте 24

Жаңа Шотландияның университеттеріндегі бағалау жүйесі

Әріп	Пайыз
A+	90-100
A	85-89
A-	80-84
B+	77-79
B	73-76
B-	70-72
C+	65-69
C	60-64
C-	55-59
D	50-54
E/F	0-49

F (немесе E) жалғыз қанағаттанарлықсыз баға болып саналады.

АҚШ-да А-F (А-E) сапалық индексі әдетте келесі бесбалдық бағана бойынша жіктеледі:

A=4.0

B=3.0

C=2.0

D=1.0

E (F)=0.0

$X+0.3$ және $x-0.3$ сәйкес «+» «-» таңбалары кеңінен пайдаланылады. Мысалы, $B=3.0$ болғандықтан $B+ = 3.3$ және $B- = 2.7$.

Кейбір институттар бағананың бірліктері арасындағы жалғыз орта нүктені пайдаланады. Олар А- және В+ бағаларын бірдей санайды. Мұндай жағдайда АВ бағасы А-/В+ опцияларын алмастырады және 3.5 болып саналады.

А+ бағасы американдық білім беруде жаңашылдық. Осы бағаны пайдаланатын институттардың аз бөлігі оны 4.3 немесе 4.5 ретінде, ал көп бөлігі А+ бағасын 4.0 ретінде бағалайды.

Кейде D- бағасы қарастырылмайды, себебі D -дан төмен жағдайда білім жоқ екендігі ескеріледі (кесте 25).

Кесте 25

АҚШ-дағы институттардың бағалау жүйесі

Әріп	Пайыз
A	90-100 %
B	80-89 %
C	70-79 %
D	65-69 %
E (F)	64 % және одан төмен

Кейбір штаттарда (Индиана, Луизиана, Небраска, Солтүстік Каролина, Солтүстік Дакота, Орегон, Пенсильвания, Теннесси, Иллинойс және Виргиния) келесі бағалау бағанын пайдаланады (кесте 26):

Кесте 26

Индиана, Луизиана, Небраска, Солтүстік Каролина, Солтүстік Дакота, Орегон, Пенсильвания, Теннесси, Иллинойс және Виргиния штаттарындағы бағалау жүйесі

Әріп	Пайыз
A	93-100 %
B	85-92 %
C	77-84 %
D	70-76 %
E (F)	0-69 %

Оңтүстік Америка

Бразилиядағы орташа балл семестрге, оқу жылына есептеледі немесе екі нәтиже де ескеріледі. Ол Coeficiente de Rendimento және Índice de Rendimento Academico деп аталады. Жоғары мектепте орташа балл университеттерге (тегін немесе мемлекеттің есесінен қаржыландырылатын) түсу үшін өткізу көрсеткіші ретінде мүлде пайдаланылмайды. Колледжге түсу үшін бразилиялық студенттер vestibulares деп аталатын экзамендерден өтулері керек. FUVEST деп аталатын емтихан түрлері анағұрлым маңызды және белгілі болып есептеледі. Бұл емтиханды Сан-Пауль Университетіне түсу үшін тапсырады. Ал федералдық қаржыландырылатын колледжге түсу үшін үлкен сыныптардың оқушылары ENEM деп аталатын мемлекеттік емтиханды тапсырады.

Жеке меншік колледждер емтихан тапсырудың басқа жүйесін қолданады. Ал олардың кейбіреулері колледждерге мектеп бітірушінің орташа балын ескереді. Орташа балл колледждерде орта баға және сағаттардың саны сияқты көрсеткіштер бойынша есептеледі және де оның маңызы жоғары мектептердегіден жоғары болады. Мысалы, орташа балдың көмегімен келешек алатын шәкірт ақысының мөлшерін анықтауға болады. Көптеген мектептер 10-балдық жүйені өздеріне ыңғайластырып алған. Мұнда 0,0 ең нашар баға, ал 10,0 ең жоғарғы жақсы баға болып алынған (кесте 27).

Кесте 27

Бразилиялық кейбір мектептердегі бағалау бағаны

А (тамаша)	90 - 100 %
В (жақсы)	80 - 89 %
С (қанағаттанарлық)	60-79 %
Д (қанағаттанарлықсыз)	50-59 %
Е (салғырт, немқұрайлық)	0 - 49 %

5,0-ден төмен баға қанағаттанарлықсыз болып есептеледі. Ал кейбір мектептер 6,0 немесе 7,0-дің өзін қанағаттанарлықсыз деп есептейді.

Венесуэладағы бағалар оқушылардың білім алудың қай сатысында оқитына сәйкес. Дәстүрлі түрде олардың бағалау бағаны 00-ден 20-ға дейін. 00 ең минимальдық баға. Ал 10 бал ең төмен қанағаттанарлық бал. Ол АҚШ-ның «D» белгісіне сай. Бұл айтарлықтай тиімді емес және сондықтан да болар Венесуэладағы кейбір мектептер АҚШ-ның бағалау бағанасына ұқсас бағалау бағанын пайдаланады. Ол баға ретінде әріптерді пайдаланады. Венесуэланың бағалау бағаны американдық бағанмен сәйкестендіріледі (кесте 28).

Кесте 28

Американдық және венесуэлалық бағалау бағандарын салыстыру

Венесуэладағы баға	Әріптік американдық баға	Американдық бағана бойынша пайыз (%)
20-17	A (тамаша, ең жақсы баға)	90-100 %
16-14	B (жақсы)	80-89 %
13-12	C (орташа)	70-79 %
11-10	D (қанағаттанарлық)	60-69 %
09-00	F (қанағаттанарлықсыз)	0-59 %

Парагвайда оқушылардың білімдері 1-ден 5-ке дейінгі бағалармен бағаланады. Мұнда 5 – жоғары баға, 1 – төмен баға. Алайда, әдетте қанағаттанарлық баға ретінде 2-ні пайдаланады.

5: тамаша;

4: өте жақсы

3: жақсы;

2: нашар

1: қанағаттанарлықсыз.

Уругвайда жақсы нәтижелерге қол жеткізу өте қиын. Бұл елде 1-ден 12-ге дейінгі бағана пайдаланылады. 1- ең төмен баға; 12 – ең жоғарғы баға. Жоғары сыныптарда және жеке жеке меншік университеттерде өту бағасы 6 балл болып табылады. Ал мемлекеттік университеттерде бұл көрсеткіш 3 балды құрайды. 10, 11, 12 жақсы баға болып саналады. Егер оқушы 70 % үлгерімді (6 балл жоғарғы сыныптарда және жеке меншік университеттерде) көрсеткен болса, онда емтихан / сессия тапсырылған болып саналады.

Кейбір жеке меншік университеттерде студенттерді пайыздық бағалау бағаны бойынша бағалайды. Ең төмен минимум 70 % болып табылады. Уругвайдың католиканық Университетінде 1-

ден 6-ға дейінгі бағана пайдаланылады: ең жоғарғы баға - 6 және ең төменгі баға - 1, ал өту балы 3-ке тең.

квадорда 0-ден 20-ға дейінгі бағалау және орташа балды есептеу пайдаланылады. Бұл елдің көптеген мектептерінде 12-ден 15-ке дейінгі аралықтағы балдар ең төменгі қанағаттанарлық шек болып есептеледі. Университеттердегі бағалау осы университеттердің өздеріне тікелей тәуелді. Көптеген университеттерде мектептердегі бағалау пайдаланылады. Бірақ, кейбір университеттерде 0-ден 10-ға дейінгі бағана пайдаланылады. Австралияда келесі бағалау бағаны қолданылады (кесте 29).

Кесте 29

Австралиядағы аралас бағалау бағанасы

99-100 %	Үздіктердің сыныбы
90-99 %	Топ 6
80-89 %	Топ 5
70-79 %	Топ 4
60-69 %	Топ 3
50-59 %	Топ 2
0-49 %	Топ 1

Австралиялық институттарда әдетте келесі бағалау бағанасы пайдаланылады (кесте 30).

Кесте 30

Австралиялық институттардағы бағалау бағанасы

HD	85 % және одан жоғары (өте жақсы)
D	75-84 % (жақсы)
Cr	65-74 % (орташадан жоғары)
P	50-64 % (қанағаттанарлық)
F	49 % және одан төмен (қанағаттанарлықсыз)

Кейбір австралиялық университеттердегі қолданылатын бағалау бағаны Оксфордтағы және Кембридждегі бағалау жүйелеріне негізделген. Мектептерде сонымен қатар келесі жүйе пайдаланылады: А – 90-100 % (тамаша), В – 75-90 % (жақсы); С – 40-75 % (қанағаттанарлық); D – 25-40 % (нашар); Е – 10-25 % (ынтасыз); F – 10 % (қанағаттанарлықсыз) (кесте 31).

Кесте 31

Австралиядағы оксфордтық және кембридждік бағалау нұсқалары

H1	80 % - және одан жоғары (оқушылардың бірінші және жоғары сыныбы)
H2A	75-79 % (оқушылардың екінші сыныбы (А тобы))
H2B	70-74 % (екінші, оқушылардың анағұрлым төмен сыныбы (В тобы))
H3	65-69 % (оқушылардың үшінші сыныбы)
P	50-64 % (қанағаттанарлық)
N	50 %-дан төмен (қанағаттанарлықсыз)

Көптеген бағаналарда Non-Graded Pass (NGP) және Non-Graded Fail (NGF) принциптері бойынша сәйкесінше деңгейлік бағалау пайдаланылады. Алайда кейбір университеттерде F1 категориясы «қанағаттанарлық минимум» деңгейіне сәйкес бола алады. Бұл жағдайда оқушының орташа балы өту балынан жоғары болады. Алайда көп жағдайларда мұндай талап сақталмайды да, және де өту балы 53-55- тердің шамасында болады. Негізінен Австралияда үшінші деңгейден төмен орташа балл талабы пайдаланылмайды. Бірақ оқушы мамандықты тандаған кезде ол маңызды болып табылады. Бұл балл осы елдің көптеген оқу орындары қолданатын өрнек бойынша есептеледі:

Орташа балл = жалпы балл (баллдардың мөлшері x оқу бірлігінің мөлшері) / барлық бағалардың мөлшері. Мұнда келесі белгілер пайдаланылады:

- жоғары дайындық = 7
- Жақсы дайындық = 6
- жақсы = 5
- қанағаттанарлық = 4
- қанағаттанарлықсыз 1 тип = 1
- қанағаттанарлықсыз 2 тип = 0

Маквайр университеті, технологиялар университеті, Сидней университеті, Корольдік Мельбурндік технологиялық институт сияқты кейбір университеттерде және Мельбурндегі Монаш университетінде орташа балл 0-4 аралығында шектелген. Мұнда 4,0 максимальдық нәтиже, 3.0 жақсы нәтиже, 2.0 –қанағаттанарлық баға және 1.0 әлсіз нәтиже.

Курс бойынша нәтиже Non-Graded Pass жеткенде әр кезде нәтиже әдетте, орташа балды есептегенде ескерілмейді.

Курстық бірліктің салмағы термині салмағы бойынша курстарды бір-бірінен айыру үшін пайдаланылады. Мысалы, барлық курстар бойынша немесе тек бір курс бойынша.

Әр түрлі штаттарда жоғары мектептер үшін берілетін аттестаттар бір-бірінен ерекшеленеді. Алайда көптеген штаттарда ең бастысы АТАР (Australian Teritary Admissions Rank). Үкімет оны оқушылар үшін пайдалы деп санап, АТАР-ды қолдады. Олар оқушылар жақсы нәтижелерге қол жеткізеді деп сенді. АТАР-дың мәндері 7 категорияларға бөлінеді. Соның ішінде 12-жылдықты сәтті аяқтай алмаған оқушылар үшін де жеке категория бар. Мысал ретіне алар болсақ, онда 80,00-ге тең АТАР көрсеткіші бар оқушылар 7 жыл оқып, 80 % жинаған оқушылардан нәтижелері жоғары екенін көрсетеді. Бұл 7 жыл бойы оқу барысында

оқушыларға 12-ші оқу жылы авоматты түрде қосылғанын білдіреді. Бұл оларға АТАР-ға мүмкіндік береді.

Жаңа Зеландияда орташа балл пайдаланылмайды. Алайда олардың білім жүйесінде 9-балдық жүйе бар.

Әлемдік тәжірибені жинақтай келгенде төмендегідей нақты қорытындылар жасауға болады:

1.Швецияда төртбалдық жүйе пайдаланылады, алайда бағалау түрі басқаша: «тапсырмады», «тапсырды», «өте жақсы тапсырды», «ерекше жақсы тапсырды».

2.Австрия, Испания, Португалия (бастауыш және кіші орта мектеп), Италия (бастауыш және кіші мектеп), Ресей (орта мектеп) және ТМД-ның кейбір елдері осы уақытқа дейін көптеген онжылдар бойы 5-балдық жүйені сақтап келуде. Алайда Еуропаның елдері үшін 5-балдық бағалау жүйесін қолдану бастауыш және кіші сыныптарда мектептерде ғана тән.

3.Норвегия, Ұлыбритания орта мектептерде оқушылардың оқудағы жетістіктерін анықтау үшін 7-балдық бағалау жүйесін пайдаланады. Алайда бұл жүйелердің бір-бірінен айырмашылығы бар: Ұлыбританияда әріптік жүйе пайдаланылады: G, F, D, C, B, A, мұндағы G - «нашар», F - «нашар», D - «қанағаттанарлықсыз», C - «қанағаттанарлық», B - «жақсы», A - «өте жақсы». Норвегияда – сандық бағана – 0-2 балл аралығы орташадан төмен, 3-4 – орташа, 5-6 ортадан жоғары, 7 – өте жақсы.

4.Исландия, Испания, Италия, Нидерланды, Финляндия білімді, яғни оқудағы жетістіктерді бағалауда 10-балдық жүйені пайдаланады. Еуропа елдерінде 10-балдық жүйе жоғары орта мектептер үшін қабылданған. Сонымен қатар, Италия, мысалы жоғары мектептерде емтихандарда 100-балдық бағалау жүйесін қолданады. 100 балл ең жоғары, ал 60 әдеттегідей ең төмен балл.

5.Германияда орта білім беруде 6-балдық кері қарай есептелетін жүйе пайдаланылады. 1 - Sehr gut «өте жақсы», 2 – gut «жақсы», 3 – befriedigen «жеткілікті», 4 – ausreichend «қанағаттанарлық», 5 – mangelhaft «қанағаттанарлықсыз», 6 – ungenugend «өте нашар».

Сонымен бесбалдық бағалау жүйесі дұрыс көрсеткіштері жоқ және де дәстүрлі болып қалған, сонымен қатар білім беру жүйесінің осы күндердегі талаптарын қанағаттандырмайды. Кең таралған көп балдық жүйе өте қызықты, алайда әр түрлі елдерде әр түрлі балдар қойылады. Ең тиімдісі, яғни көптеген елдерде пайдаланылатын жүйеде әріптермен бағалау жақсы игерілген. Мұнда әріптер нақты балдардың аралығын көрсетеді. Оқушылардың білімдерін бағалау бағанасы ерекше көңіл аударады.

Сонымен қатар, білім берудің базалық мазмұны функционалдық оқытуға көбірек бағытталған пәндік нәтижелерді қарастырады. Бағалаудағы қолданылатын балл мөлшерлерінің көптеген және осы сұрақ бойынша көптеген келіспеушілік оларда айырмашылықтардың болуына қарамастан осы мысалдарда қарастырылған жүйелерде критериалдық бағалау және оқушының пән бойынша материалды игеру деңгейінің дифференциалды түрде қаралуы ең негізі болып табылады.

Көріп отырғанымыздай, жаңа талаптарға қарасақ дәстүрлі бес балдық бағалау жүйесіне жаңа көзқарас қажет екендігі анықталды. Себебі бесбалдық бағалау жүйесі формалдық түрде қолданылады. Мысалы сыныптың ішінде бәрінен де ең жақсы жауап берген оқушыға «5», сәл қателесе «4» қойылып отырады. Ал білім деңгейі жоғары сыныппен салыстырғанда жаңағы «5» деген баға алатын білімін «4»-ке немесе «3»-ке жақын бағалау да мүмкін.

Бағалаудың дәстүрлік жүйесі 4 деңгейде жүреді және оқушының пән бойынша оқу материалын игеруіне қарай оның жеке-оқу-қызметтік жетістіктерін ескереді (кесте 32).

Кесте 32

Оқушылардың оқу жетістіктерін бағалаудың дәстүрлік жүйесі

№	Деңгейлер	Көрсеткіштер
1-ші	Ең төмен (1-2 балл)	Ақыл қызметінің жету деңгейі
2-ші	Қанағаттанарлық (3 балл)	Қиындықтарды сезіну
3-ші	Жеткілікті (4 балл)	Қызметтің арнайы тәсілдерін игеру
4-ші	Жоғары (5 балл)	Оқушының өз бетінше қызметінің байқалу деңгейі

Келтірілген жіктеу нақты параметрлерді айқындамайды, және де пайдаланғанға қолайлы, мұғалімге сыныптың деңгейінде шамалап бағалауға және баға қоюға мүмкіндік береді. Бұл жүйенің тәжірибеде өзін ақтамайтындығын ұлттық бірыңғай тестілеудің нәтижелерінен байқауға болады. Тест нәтижелері бойынша ауыл мектептерінің оқушылары төмен көрсеткіштерге ие. Алайда ауыл және елді мекендік жерлердегі мектептердің мәліметтері қаланың мектептерінің нәтижелерімен ұқсас. Немесе басқа да мысал алсақ болады. Пән бойынша олимпиадаға қатысқан білімдері бастапқыда бір деңгейдегі оқушылардың олимпиада нәтижелерінің қорытындысы шыққанда олардың ұпай сандарында 5-7 балға, ал егерде нақты параметрлер бойынша тексерсе, тіпті 20-25 балға дейін айырмашылық байқалады.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту үрдісі оқушылардың білім жетістіктерін, оның жеке басындағы ерешеліктерін, оқу материалының игерілу деңгейін толық және жан-жақты ескеріп бағалайтын жаңа жүйенің енгізілуі керек екендігін көрсетіп отыр.

Сонымен, ұсынылған бағалау жүйесін іске асыру оқушылардың оқудағы жетістіктерін бағалаудың нәтижелерінің сенімді және айқын болуын қамтамасыз ете алатын сәйкесінше құралдарды пайдалануды талап етеді.

Мұндай бағалау жүйесін енгізу кезінде барлық пәндер бойынша бақылау тапсырмаларын материалдың игерілуіне қарай әр түрлі деңгейлерде жасау қажет. Оқушылардың мониторингі және оқу жетістіктерінің кешендік бағалануын әр түрлі оқу жағдайларында (типтік, нұсқалық, мәселелік, жаңашылдық) оқушылардың білім деңгейлерін анықтау үшін пайдалану керек. Мониторингтің нәтижелері оқушының функционалдық сауаттылығының өсуін, оқушылардың, мұғалімдердің және мектептің табысты екендігін бағалауды қамтамасыз етеді. Сонымен қатар стандарттарды, оқу бағдарламаларын және оқулықтарды жаңалау бойынша іс-шаралардың тиімділігін бағалауға мүмкіндік береді.

Критериалдық бағалау жүйесі күнделікті және қорытынды бағаларды қою барысында өте айқын. Ол сонымен қатар мұғалімнің және оқушының арасында үнемі байланысты қамтамасыздай отырып мәселелік оқытудың мүмкіндіктерін де болжауға тиімді.

Жоғарыдағы бағалау жүйесін кейбір пәндерге қатысты қарастырып өтейік (кестелер 33,34).

Кесте 33

Ана тілін оқыту барысында жаңа критериалдық бағалау жүйесін қолдану

Жағдайлардың түрлері және критерийлер		Критерийлердің параметрлері
Типтік жағдай	Білу және түсіну	Тілдік құзыреттілік Оқушы тілдік ережелерді білетіндігін, терминдермен таныс екендігін, олардың мәнін түсінетіндігін (тек жаттап алу ғана емес, өз сөзімен алған білімін еркін жеткізе білуі) көрсете алады, көрнекілік материалдарды оқу мәтінінен табады, тілдік құбылыстардағы түр-туыс қатынастарды, зерттелетін нысанның

		өзіне ұқсас нысандардың арасындағы орнын, оның белгілерін таниды, оны басқалармен салыстыра және сәйкестендіре алады.
	Репродуктивтік қолдану	<p><i>Тілдік құзыреттілік:</i> Оқушы игерген білімдерін пайдалана отырып берілген алгоритм немесе сызбалар бойынша тілдік құбылыстардың жаңа мысалдарын талдай алады. Мысалы, берілген мәтіннен өз бетінше сөйлемнің семантикалық, морфологиялық және синтактикалық белгілері бойынша кешендік түрде талдауын жасай алады. Сөйлемдегі тілдік құралдардың грамматикалық және семантикалық байланыстарын дұрыс құрайды және жазбадағы орфографияның және пунктуацияның нормаларын сақтай біледі.</p> <p><i>Сөйлеу құзыреттілігі:</i> Оқушы мәтіннің стилін сақтай отырып оны қайталай алады. Мысалы, берілген үлгі бойынша ресми-іскерлік құжаттың мәтінін құрастыра алады. Сонымен бірге оқушы ресми жағдайдағы қалыптасқан араласу немесе сөйлесу өрнегін пайдалана, берілген үлгі бойынша анықталған функционалдық-семантикалық түрдің мәтінін құрастыра алады және т.б.</p>
Нұскалық жағдай	Өнімдік қолдану	<p><i>Тілдік құзыреттілік:</i> Оқушы зерттелген құралдарды өнімділік жазуда және ауызша сөйлеуде дұрыс және белсенді пайдаланады.</p> <p><i>Коммуникативтік құзыреттілік:</i> Адамдармен қарым-қатынас жасауда</p>

		оқушы дұрыс және белсенді түрде зерттелген құралдарды пайдаланады.
Мәселелік жағдай	Шығармашылық деңгейде қолдану	<p><i>Сөйлеу құзыреттілігі:</i> Оқушы зерттелген құбылыстарды өзінің шығармашылық жұмыстарында қандай да бір тақырыпты ашу барысында, эссе жазу кезінде пайдалана алады.</p> <p><i>Коммуникативтік құзыреттілік:</i> Оқушы зерттелген тілдік құбылыстарды өзіне таныс емес жағдайда өзінің ойына сәйкес бағытта қолдана алады. Мысалы, сөйлесу барысында өзінің серіктесін ресми жағдайда өтінішіне келісуін оята алады.</p>
	Жүйелеу және жалпыламалау	<p><i>Лингвистикалық құзыреттілік:</i> Оқушы тілдік құбылыстардағы талдаудағы заңдылықтарды анықтайды, тілдік құбылыстың қызметтік қасиеттерін көрнекілеу үшін өзінің мысалдарын пайдалана алады, біркелкі құбылыстарды жіктей алады, тілдік бірлік ретінде мәтіннің талдауының өзіндік алгоритмін жасай алады және т.с.с.</p> <p><i>Сөйлеу құзыреттілігі:</i> Оқушы нақты мақсат үшін нормативтік талаптар бойынша анықталған қандай да бір стильде және жанрда мәтінді жасай алады.</p> <p><i>Коммуникативтік құзыреттілік:</i> Оқушы тілдік жүйенің бар қажет көлемін пайдалана отырып ресми және бейресми жағдайда статусы әр түрлі адамдармен сөйлесе алады және ауызша және жазбаша түрде іскерлік қарым-қатынас жасай алады және осындай жағдайда тілдің барлық нормаларын сақтайды.</p>

Технологияны, сызуды және графиканы оқыту барысында критериалдык бағалаудың жаңа жүйесін қолдану:

Жағдайлардың түрлері және критерийлер		Критерийлердің параметрлері
Типтік жағдай	Білу және түсіну	Графикалық құзыреттілік: -проекциялау тәсілдерін және және кешендік сызуды жасаудың әдістерін игерген; -заттың үлгісіне қарап, контурлары (толық, жарым-жартылай) бойынша оның пішінін осьтік симметрияның қасиеттерін пайдаланып, қайталап сызудың тәсілдерін игерген; -бейненің түрі және бөліктері бойынша бастапқы бейнесін өзгертіп (берілген тапсырмаға байланысты) сызуды орындай алады;
	Қайталау өнімділік қолдану	<i>Технологиялық құзыреттілік:</i> -берілген үлгілер бойынша әр түрлі графикалық бейнелердің суреттерін графиканың берілген алгоритмі бойынша орындай алады.
	Өнімділік қолдану	<i>Графикалық құзыреттілік:</i> -заттың пішінін анықтау үшін бейнелердің әр түрлі кескіндерін қолдану мүмкіндігін тандай алады; -бейнелеудің нұсқалық шарттары бойынша тиімді тәсілдерді пайдаланып орындауды игерген; <i>Технологиялық құзыреттілік:</i> -заттың пішінін модельдеу барысында бейненің өзгеруін тиімді орындаудың тәсілдерін қолдана біледі; -нақты жағдайда заттың пішінін және кеңістіктегі орналасу жағдайларын қайта өзгерте алады;

<p>Мәселелік жағдай</p>	<p>Шығармашылық қолдану</p>	<p><i>Шығармашылық графикалық құзыреттілік:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> -бейненің нақты және айқын ақпараттық мазмұнын анықтап көрсету үшін оның елеулі қасиеттері бойынша еркін бағыт-бағдар жасайды; -графикалық ақпаратты толық және жеткілікті суреттеу үшін қажет бейнелеудің әр түрлерін қолдана алады; -шығармашылық міндеттерді шешу үшін бейнелерді қайта суреттеудің тәсілдерін пайдалана алады; -заттың жаңа пішінін модельдеу үшін бастапқы бейнені өзгертудің тәсілдерін өз бетінше анықтай алады; - сызу бойынша шығармашылық бейнелер бойынша кеңістіктік қасиеттерді өзгертудің тәсілдерін өз бетінше анықтай алады;
-------------------------	-----------------------------	--

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру бойынша әрекет ету Ұлттық жоспарға сәйкес қазіргі таңда оқу үрдісінің нәтижелері ретінде жеті маңызды құзыреттілік алынып отыр. Бұл құзыреттіліктер оқушыларды толықтай алғанда жеке тұлға ретінде сипаттай алулары керек. Өз кезегінде мұндай тұлғаның әлемдік көзқарасы, өмірлік ұстанымы, жеке басының анықталған бағыты болуы керек.

Жеке басының құзыреттілігі: өз бетінше іздену қабілеті, заманауи адамға қажет жеке көрсеткіштердің дамуы; қоғамдағы өзінің орнын және мәнін білу; туындаған жағдайда дұрыс шешім қабылдау қабілетінің болуы; өз бетінше білім алуға ұмтылуы, өзін дамыту және өзін көрсете білу.

Азаматтық құзыреттілік: белсенді азаматтық ұстанымының қалыптасуы, жоғары патриоттық сезімнің болуы; отанға қызмет ету және оның мүдделерін қорғау; қоғамдағы әлеуметтік жағдайларға баға беру; әр түрлі жағдайларда туындаған мәселелерде мемлекеттің мүдделерін ескеріп дұрыс шешім қабылдау; тарихты білу. Қазақ халқының және өзге де ұлттардың мәдениетін және салт-дәстүрін, әдет-ғұрыптарына құрметпен қарау.

Басқару құзыреттіліктері: әр түрлі жағдайларда басқаруға байланысты дұрыс шешімді жасау; тәжірибеде және қызметінде білімді пайдалану; ақпаратты өңдеу және оны шығармашылық деңгейінде өңдеу және орындау;

Ақпараттық құзыреттілік: өз бетінше ақпаратты іздеу, талдау, өңдеу, жіктеу, синтездеу, өңдеу, пайдалану, сақтау және беру (алмасу), білім беруде пайдалану;

Технологиялық құзыреттіліктер: заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды оқу және ғылыми-зерттеу қызметінің шеңберінде зерттеулерді жобалау үшін қолдана алу;

Коммуникативтік құзыреттілік: қазақ, орыс және ағылшын (шет) тілдерінде ауызша, жазбаша қарым-қатынас жасауға қабілетті болу. Оның нәтижелері орта білім берудің деңгейлерімен анықталады.

Әлеуметтік құзыреттілік: әлеуметтік жағдайларды талдау және оған сәйкес іс-әрекет жасай алу қабілеті. Оның нәтижелері орта білімнің деңгейлерімен анықталады.

12-жылдық мектептің МЕСТ–ның жобасында осы аталған жеті құзыреттілік бойынша оқушының дайындық деңгейіне деген талаптар белгіленген. Бұл жағдайда 12-жылдық білім берудің деңгейлері арасында сабақтастық ескерілген.

Білім алушының функционалдық сауаттылығын анықтайтын басты құзыреттіліктер бойынша оқушының жетістіктерін бағалау әдістемелік тұрғыдан алғанда шешілмеген мәселе болып отыр. Қарама-қайшылықтың негізгі себебі: мұғалімдер осы көрсетілген құзыреттіліктер бойынша жетістіктер бағалауға дайындалмаған, яғни, әзір емес. Ал өмір талабы мектептерден толық қалыптасқан жеке тұлғаны сұрап отыр. Себебі, осы уақытқа дейін барлық жұмыс білім беруге білу бағытында (және де әдістемелік) жүргізіліп келді.

Сабақтарда оқу жетістіктерінің игерілуі пәндер бойынша суреттелген бағалау критерийлері арқылы анықталады.

Мектеп оқушысының функционалдық сауаттылығын анықтайтын негізгі құзыреттіліктер бойынша жетістіктерін бағалау құралы ретінде оқушының портфолиосын қабылдауға болады (35-39 кестелер).

Жеке тұлғаның құзыреттіліктерінің қалыптасу нәтижелері

А) бастауыш білім деңгейінде:		
№	Құзыреттіліктің көрсеткіші	Бағалаудың және өзіндік бағалаудың әдістері
1	Қоршаған ортаны көру және түсіну қабылеті, бағдар жасау	Сауалнаманың сұрақтарына жауап беру және нұсқаулық бойынша өзінің жауаптарына балл қою; оқылатын пәндердің шеңберінде бақылаудың тапсырмаларын орындау; нұсқаулық бойынша жауаптарға балл қою және алынған нәтижелерді талдау; сұхбат жасауға қатысу және өзінің жетістіктерін айқындау;
2	Өзінің іс-әрекеттерінің мақсатын және міндеттерін, олардың нәтижелерін анықтай алу қабілеті;	Мәселелік есептерді шешу және дайын дұрыс жауаптардың негізінде жауаптарды талдау, өзінің білігін бағалау.
3	Қоршаған ортаның шеңберінде туындаған міндеттерді шешу тәсілдерін табу, ұсыну, қабылдау.	Педагогпен сұхбаттасу барысында мәселелік есептерді шешу және ұсынылған тәсілдердің дұрыс / дұрыс еместігін айқындау.
4	Өзінің іс-әрекеттерін және олардың нәтижелерін бағалай алу.	Өзінің іс-әрекеттерін және өзінің іс-әрекеттерінің нәтижелерін жан-жақты талдау.
5	Танылмаған дүниені немесе құбылысты тануға деген қалаудың болуы.	Белгіленген тақырыптың шеңберінде сұрақтарды анықтау;
6	Адамның оң және теріс іс-әрекеттерін айыра алу.	Қандай да бір жағдайларда адамның іс-әрекеттерін бағалау (шығармадағы мәтіннен алынған үзіндінің мысалында).
7	Өзінің жеке басындағы оң қасиеттерін дамытуға ұмтылу.	Өзінің оң қасиеттерін айқындау және өз-өзін жетілдіруге міндеттерді қою;

8	Өзінің абырой сезімінің байқалуы.	Этикеттің ережелерін сақтай отырып әр жағдайларда рольдерді ойнап шығу және өз іс-әрекеттерін негіздеу.
9	Өзін қоршаған әлеуметтік ортада оң эмоционалды микроклимат жасай алу.	Қарама-қайшылық жағдайдан шығу жолдарын ұсыну және оларды негіздеу.
10	Жас ерекшеліктеріне сәйкес логикалық ойлауды игеру.	Логикалық есептерді шешу және оларды жауаптардың эталондарымен салыстыру.
11	Жасқа сәйкес әр түрлі әлеуметтік рольдерді орындауға қабілетті, өзін қоғамның толық мүшесі ретінде көру.	Сауалнаманың сұрақтарына жауап беру және күтілетін дұрыс жауаптармен салыстыру;
12	Жеке басының қауіпсіздігін сақтау ережелерін игеру	Өзінің құрбы-құрдастарының өмірінен алынған типтес көріністерді қарап шығу / оқу және олардың іс-әрекеттерін осындай жағдайлардағы дұрыс іс-әрекеттермен салыстыру.
13	Салауатты өмір салтын түсіну.	Өмірдегі жағдайларды және жеке қорытындыларын бағалау.
14	Жұмыстың шығармашылық түрлеріне ұмтылу.	Зерттеуге берілген тақырыптар бойынша рефераттарды орындау және кемшіліктерді айқындау және оларды жою әдістерін орындау, зерттеу жұмыстарының байқауларына қатысу.
15	Жеке физикалық дамуда белсенді қатысу	Спорт секцияларына, үй жағдайларында спортпен өздігінше (жаттығулар, тренажерлерде жаттығуларды орындау) айналысуды және қатысуды есепке алу,
16	Өнер түрлеріне және нақты алған объектіні зерттеуге қызығушылықты білдіру	Өнер облысында қызығушылықтарды анықтау, әлемдік өнердің керемет туындылары туралы хабардар болуға талдау, өнер туралы білімнің шарасын ұлғайтуды жоспарлау, мұражайларға және басқа да мәдени орындарға баруды есепке алу

Б) негізгі орта білімнің деңгейінде

1	Қоршаған әлемде бағдар жасауға, қалыптасқан құндылықтар тұрғысынан алғанда жағдайды шынайы бағалау қабілеттің болуы	Сауалнамалық жүргізу және жауаптарға балл қою; өткен пәндер бойынша бақылау жұмыстарын жүргізу және нұсқаулықтар бойынша оған балл қою; алынған нәтижелерге талдау; өзінің жетістіктерін анықтау.
2	Жеке даму бойынша бағытты жасай алу және оны іске асыру бойынша іс-әрекеттерді жоспарлау	Жеке таңдау бойынша міндеттерді шешу; дұрыс жауаптардың эталонымен шешімдерді салыстыру және өзінің білігін бағалау.
3	Туындаған мәселелерді шешуде оңтайлы жолдарды табу білігі және оларды қасындағы адамдармен талдау	Шешімнің тиімді жолдарын таба отырып мәселелік есептерді шешу.
4	өзінің іс-әрекеттерін және олар бойынша нәтижелерді шынайы бағалау қабілеті, өзін жетілдіруге ұмтылу.	Өзінің қызметінің нәтижелерін шектік бағалау және негіздеу және оны жетілдіру.
5	Адамның іс-әрекетін бағалауда жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар бойынша бағыт-бағдар жасай алады.	Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар бойынша өзінің қатарластарын іс-әрекеттері бойынша бағалауда өз ойын негіздей алуы.
6	Өзінің жеке басындағы жағымды қасиеттерді дамытуға ұмтылуы	Жетекшілік ету және басқару қабілеттерін бағалауы және жақсы қасиеттерін анықтауы
7	Өзінің жеке басының, өзінің елінің	Сауалнаманың көмегі арқылы өзінің бойындағы қасиеттерін және ел азаматының бойындағы

	азаматының артықшылықтарын анықтауы	қасиеттермен салыстырып анықтауы
8	Этикалық ұстаным тұрғысынан қарағанда әлеуметтік қоршаған ортада эмоционалдық оң микроклиматты жасай алуы;	Өзінің құрбы-құрдастарының өмірінен этикалық ұстаным нормаларынан типтік үзінділерді көруі немесе оқуы және олардың эмоционалдық-құндылықтар ұстанымдарын бағалауы
9	Іс-әрекеттердің логикалық негізделуінің айқын болуы	Нақты оқу жағдайларында іс-әрекеттердің логикалық қимылдарын негіздеу
10	Жасына сәйкес әр түрлі әлеуметтік рольдерді түсініп орындауы	Жеке тұлғаның жасына және әлеуметтік құндылықтарына сәйкес нақты рольдерді орындауы
11	Жеке басының қауіпсіздігін сақтау ережелерін орындауы	Жеке басының қауіпсіздігін сақтау ережелерін орындау жағдайларын бағалауы
12	Салауатты өмір салтын жүргізу және үгіттеу	Қоғамдық іс-шараларға қатысуы, салауатты өмір салтын үгіттеу туралы мақалаларды жариялау, мектеп газетін шығару
13	Ғылымның негіздерін игеру үрдісінде жобалау-ғылыми қызметке қатысуы және қосымша дамуы	Жобалау-зерттеу жұмысының бір түрін орындауы
14	Физикалық түрде өз бетінше дамуға белсенді қатысу	Спорт түрлері бойынша жарыстарға қатысу, мектептегі сауықтыру іс-шараларына қатысу
15	Өнердің түрлеріне және ғылым саласына қызығушылық таныту	Ғылыммен және өнермен байланысты мектеп бойынша мектептер арасындағы іс-шараларға қатысуы

В) жалпы орта білім беру деңгейінде:		
1	Өзінің іс-әрекеттері және қимылы үшін мақсатқа сай және мәні бар ұстанымдарды таңдай білуі	Таңдап алынған іс-әрекеттердің және қимылдардың негізінде мәнді іс-әрекеттерге және қимылдарға талдау жасау
2	Өзін-өзі тануға, заманауи адамға қажет жеке қасиеттердің дамуына қабілеті	Оқушының бойында кәсіби-жеке тұлға ретінде қалыптасуы үшін қажет ұстанымдардың дамуы
3	Психологиялық сауаттылық	Психология облысынан өмірдегі мәселелік жағдайлар, қарым-қатынастар туралы білімнің болуы, ол туралы тест, бұл қызмет саласына байланыссыз түрде анықталады
4	Ойлау мәдениетін білуі	Психологиялық сауаттылығын қалыптастыру, шығармашылық ойлау мәдениетін дамыту үшін сауалнама
5	Өзінің ролін түсіну қабілеті және қоғамдағы орнын табуы	Сауалнама, эссе, әңгімелесу
6	Туындаған жағдайларда дұрыс шешім қабылдауы	Берілген жағдайлар бойынша міндеттерді шешу
7	Салауатты өмір сүру салтын жүргізу және насихаттау	Оқушының спорт секцияларына қатысуын, айналуын, спортпен қызығуын бақылау
8	Өз басының қауіпсіздігін сақтау ережелерін қадағалауы	Берілген жағдайлар бойынша шешім жасау
9	өзінің елінің азаматы ретінде өзінің жеке басына құрметтің оянуы	Берілген тапсырма бойынша ойын анықтау
10	Өзбетінше білім алуға және өзін-өзі әрекеттерге тартуға жә-	Қызмет жоспарын портфолионың мазмұнында көрсету

	не жасампаз еңбекке ынталандыру қабілеті	
11	Физикалық, рухани және интеллектуалдық өзіндік дамуға қабілеті	Өз бетінше тану және физикалық қызметті есепке алу
12	Эмоционалдық түрде өзін-өзі реттеу және өзін-өзі қолдау қабілеті	Оқушының типтік емес жағдайларда іс-әрекетіне бақылау жүргізу

Кесте 36

Азаматтық құзыреттіліктерінің қалыптасу нәтижелері

<i>А) бастауыш білімнің деңгейінде</i>		
№	Күтілетін нәтижелер	Бағалаудың және өзіндік бағалаудың әдістері
1	Өз елінің азаматы ретінде сезінуі, өз отаны үшін мақтану сезімінің байқалуы	Сауалнама, сәйкес тақырыптарды талдау және шығарма, эссе жазу барысында бақылау
2	Әлемдік картада өзінің елінің орналасуын білу	Әлемдік картадан көрсету, өзінің елінің сипаттамалары бойынша тапсырмалар.
3	Ұлттық батырларды және негізгі тарихи оқиғаларды білу	Тестілеу, ауызша айту, сұрақтарға жауап беру
4	Өзінің еліндегі жетістіктерге қызығушылық таныту	Көрме туралы пікірі, көрген және талданғанды презентациялау
5	Өз елінің ән ұранын білу, мемлекеттік рәміздерді сипаттау, Қазақстан Республикасының	Гимнді орындау, сұрақтарға жауап беру, жазбаша және ауызша мемлекеттік символдар туралы айтып беру

	конституциясына құрметпен қарау, күнделікті қарым-қатынаста мемлекеттік тілді білу	
6	Өз отанын сүйе сезімінің оянуы, отанға қызмет етуге және оның мүдделерін қорғауға дайын болуы,	Іс-әрекеттерді қадағалау, шығармашылық-эссе, аудиторияның алдында сөйлеу
7	Болып жатқан әлеуметтік құбылыстарға қызығушылық көрсету	Сауалнама, елдегі және жергілікті ағымдағы жағдайларды оқушылардың ойын қадағалау

Б) негізгі орта білім беру деңгейінде

1	Елдегі болып жатқан жағдайларды сәйкесінше дұрыс қабылдау қабілеті, жоғарғы этикалық құндылықтардың, азаматтықтың және патриотизмнің негізінде ұжымдағы өзінің орнын сезіну	Болып жатқан жағдайларды бағалауды есепке алу, оқиғаларға байланысты өзінің ойын айта білу, халықтың нақылымен ақыл сөздерін пайдалану шеберлігі (мақалдарды келтіру, даналардың сөздерін қайталау).
2	Азаматтық-қоғамдық қызметтің шеңберінде білімді игеру	Өзекті әлеуметтік мәселелер бойынша диспуттарға, дебаттарға қатысу, өзінің позициясын ұстану және дәлелдеу
3	Өзінің іс-әрекеттері үшін әлеуметтік-маңызды ұстанымдарды таңдай алуы	Әлеуметтік танымның әдістерін қолданып, осы уақыттағы әлеуметтік өмірде өтіп жатқан құбылыстарды және жағдайларды талдау
4	Қазақстан Республикасының Конституциясын білу және қадағалау	Аналитикалық шолу, азаматтық-құқықтық сұрақтар бойынша сұрақтарға жауап беру

5	Мемлекеттік символдарды және мемлекеттік тілді білу	Берілген жағдайларда тілді пайдалану, мемлекеттік таңбалардың маңызын және мәнін түсіндіру
6	Белсенді азаматтық ұстанымды, жоғары патриоттық сезімдерді, өз отанына қызмет етуге оның мүдделерін өзінің жас ерекшеліктеріне және әлеуметтік қарым-қатынасына сәйкес деңгейде қорғауға дайын екендігін көрсету	Қоғамдық іс-шараларға, патриоттық әндердің байқауына және т.с.с. қатысу; шығарма-эссе, берілген тақырыптарға реферат дайындау.
7	Болып жатқан әлеуметтік жағдайларды сәйкесінше дұрыс қабылдай алуы, қоғамның мүдделерін қорғау тұрғысынан алғанда әр түрлі өмірлік жағдайларда сақтықты көрсете білу,	Тапсырма ретінде берілген әлеуметтік жағдайларды интерпретациялау және бағалау
8	Саяси жүйеге қызығушылық көрсету	Әр түрлі елдердің саяси жүйелері туралы білімнің болуы, әр түрлі елдердің саяси жүйелерін салыстыра алуы
<i>В) орта білім беру деңгейінде</i>		
1	Қоршаған әлемді сәйкесінше дұрыс қабылдау қабілеті, жоғары этикалық құндылықтардың, азаматтықтың және патриотизмнің негізінде қоғамның қалыптас-	Қоршаған әлемде сәйкесінше дұрыс бағыт-бағдар жасау үшін қолдану тәжірибесін көрсеткіштер бойынша өзара талдау, өзіндік талдау

	тыру өмірінде өзінің ролін таба алуы	
2	Азаматтық-қоғамдық қызмет облыстарында білімінің және тәжірибесінің болуы	Бұхаралық ақпарат құралдарында құндылықтардың жүйесін және азаматтық қоғамды қалыптастыру туралы мақалалар дайындау
3	Өзінің іс-әрекеттері және қимылы үшін әлеуметтік мәнді ұстанымдарды таңдай білуі	Тапсырылған мәселелерді шешудің тәсілдерін таңдауды бағалау
4	Қазақстан Республикасының Конституциясына, мемлекеттік ел таңбаларға, мемлекеттік тілге құрмет көрсету, заңдарды және құқықтық тәртіпті сақтау	Оқушының азаматтық ұстанымын бақылау, мемлекеттік ел таңбаларды білу және мемлекеттік заңға қатысы бойынша байқау
5	Белсенді азаматтық ұстанымды, жоғары патриоттық сезімді, өзінің Отанына қызмет етуге және онын мүдделерін қорғауға дайындығын көрсету	Оқушының азаматтық ұстанымын қадағалау, шығармалары және жазған эссе, БАҚ-дағы мақалалары, көпшілік қауымның алдында сөз сөйлеуі бойынша анықтау
6	Болып жатқан әлеуметтік жағдайларға баға бере алуы, өмірдегі әр түрлі жағдайларда мемлекеттік мүддені қорғау ұстанымы бойынша шешім қабылдау	Өмірдегі жағдайлармен байланысты тәжірибелік міндеттерді шешу үрдісінде өзінің ұстанымын дәлелді түрде қорғау тәжірибесін талдау
7	Саяси жүйені түсіну және бағалау	Тапсырмалар бойынша салыстырмалық талдау және бағалау

А) бастауыш білім беру деңгейінде		
№	Күтілетін нәтижелер	Өзін-өзі бағалаудың әдістері
1	Ұжымның қоғамдық, әлеуметтік-еңбек өмірінде белсенді қатысу	Қоғамдық іс-шаралардағы белсенділігін есепке алу
2	Қоғамдық қарым-қатынастарда байқалатын стандарттық жағдайларда шешім қабылдай алу қабілеті	Оқушыларды жеке тұлғаға бағытталған педагогикалық қоғамдық қарым-қатынастарда байқау
3	Жалпы адами және ұлттық мәдениеттің, этномәдениеттік құбылыстардың және дәстүрлердің негізін және мәдениеттік негіздерді білу	Жазбаша жұмыстарды (жазбаша, байқау үшін) өткізу, әр түрлі деңгейлердегі байқауларға қатысуы
4	Тарихқа, мәдениетке және дәстүрге және қазақ ұлтының және Қазақстанның территориясындағы басқа этностардың құндылықтарына деген құрмет	Мәдени іс-шараларға бару есебі, өзінің өзге ұлттық құрбы-құрдастарымен қарым-қатынас жасауын қадағалау, қазақ халқының және басқа этностардың тарихын, мәдениетін, дәстүрін білетіндігін бақылау және байқау жұмыстары арқылы қадағалау
5	Мемлекеттік тілге деген құрметті білдіру және оны игеріп күнделікті тұрмыста қарым-қатынас жасау	Мемлекеттік тілді күнделікті тұрмыста қарым-қатынас жасау құралы ретінде пайдалануын бақылау (тапсырылған жағдайларға байланысты диалог құру, мемлекеттік тілді білуіне байқау жасау)

	құралы ретінде пайдалану	
6	Күнделікті қарым-қатынас жасау құралы ретінде орыс тілін игеру және қарым-қатынас жасау құралы ретінде ағылшын тілін игеру	Алған білімдерін өмірлік тәжірибеде және стандарттық емес жағдайларда қолдану (тапсырма бойынша берілген жағдайлар бойынша диалог құрастыру, тілді білу бойынша байқау)
7	Өзінің туған өлкесінің, туған елінің табиғатын қорғауға ұмтылуы, қоршаған ортаны қорғауда белсенді болуы	Қоршаған ортаны қорғау бойынша іс-шараларға қатысуын қадағалау, экскурсия жасау
8	Қоршаған ортамен және адамдармен қарым-қатынас жасағанда этикалық нормаларды сақтау, отбасындағы адамдарға мейірімділік таныту, өзінің жан-ұядағы міндеттерін орындау, сауалнама	Қарым-қатынас, сауалнама нәтижелері
<i>Б) негізгі орта білім деңгейінде</i>		
1	Қоғамдық қызмет жасау облысында, әлеуметтік-еңбек саласында, отбасылық қарым-қатынастарда және экономика және құқық сұрақтары бойынша білімді игеруі.	Сауалнама, әңгімелесу

2	Бейіналды саласында терең және кең көлемді білімді болу және тәжірибелік дағдыларды игеруі	Әр түрлі жобалық жұмыстарды орындау
3	Әлеуметтік білімдерін қоғамдық қарым-қатынастар аясында стандарттық мәселелерді шешуде қолдана алуы	Әлеуметтік сипаттағы тапсырылған жағдайлар бойынша міндеттерді шешу
4	Жалпыадами мәдениеттік жетістіктер және ұлттық мәдениеттің ерекшеліктері, қоғамдағы этно-мәдени құбылыстар және дәстүрлер, жеке адамның, отбасының және әлеуметтік өмірдің мәдени негіздері туралы білімдерді игеруі	Берілген мәселелерді ұжымда талдау барысында оқушының ойын есепке алу
5	Қазақ халқының және Қазақстанда өмір сүріп жатқан басқа да этностардың тарихына, мәдениетіне және дәстүрлеріне құрмет	Шығарма-эссе, сауалнама, әңгімелесу
6	Мемлекеттік тілді игеру және Қазақстанда мемлекеттік тілді қарым-қатынас жасау құралы ретінде пайдалана-нуға оң көзқарас	Берілген тақырып немесе жағдай бойынша диалог немесе монолог құрау

7	Өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту, мәдени алмасу, ғылыми-техникалық үрдістің жетістіктері туралы ақпарат алу, түсіну құралы ретінде орыс тілін игеру; басқа елдердің ақпараттарын алу және пайдалану, мәдениетаралық байланыстарды жасау құралы ретінде шет тілдерін білу	Берілген тақырып немесе жағдай бойынша диалог немесе монолог құрау
8	Туған елінің, туған өлкесінің табиғатын сақтауға және көбейтуге ұмтылу, қоршаған ортаны қорғауда белсенді ұстанымда болуы	Қоршаған ортаны қорғау бойынша іс-шараларда оқушының белсенділігін есепке алу
9	Адами қарым-қатынастың жоғары мәдениетін көрсету, этикалық нормаларды сақтауы	Сауалнама, берілген жағдай бойынша диалог немесе монолог құрау
10	Отбасында өз-өзін ұстау этикасын сақтау, үлкенге құрмет, кішіге ізет және қамқорлық көрсете білу, отбасының мүшелеріне және қасындағы адамдарға мейірімді болу, көмектесу	Әңгімелесу, берілген жағдайлар бойынша оқушының ойын білу

11	Әлеуметтік ортаның ерекшеліктерін сәйкесінше дұрыс бағалай алуы, қоғамға қарсы құбылыстарға қарсы тұруы	Берілген жағдайлар бойынша оқушының бағалау ойын есепке алу
12	Идеологиялық, құқыққа қарсы және теріс ағымдағы діни сипаттағы қоғамға кері әсері бар ағымдарға қарсы тұруы	Сауалнама
<i>В) жалпы орта білім берудің деңгейінде</i>		
1	Қоғамдық қызметтің, әлеуметтік-еңбектік сферада, отбасылық қарым-қатынастардың аясында, экономика және саясат сұрақтарында, кәсіби өзін-өзі анықтауында білімді және тәжірибені игеруі	Экономика және құқық, кәсіби өзін анықтау сұрақтары бойынша дискуссия барысында оқушының ойын есепке алу
2	Қоршаған әлемнің стандарттық емес мәселелерін шешу барысында әлеуметтік білімді қолдану қабілеті	Қоршаған әлемнің стандарттық емес мәселелерін шешу барысында ми шабуылын өткізу
3	Жалпы адамзат мәдениетінің, ұлттық ерекшеліктердің, этномәдениеттік құбылыстардың және жеке, отбасылық және әлеуметтік өмірдің дәстүрлердің жетіс-	жеке, отбасылық және әлеуметтік өмірдің дәстүрлерін зерттеу үшін іскерлік ойындарды өткізу

	тіктері негізінде танымды және қызмет ету тәжірибесін игеруі	
4	Қазақ халқының және Қазақстанның жерінде өмір сүріп жатқан басқа этностардың тарихына, мәдениетіне және дәстүрлерге құрмет	Жазбаша жұмыс арқылы ұлттық және әлемдік жетістіктерге талдау және бағалау
5	Қарым-қатынас жасау құралы ретінде мемлекеттік тілді пайдалануға оң жақты түсіністік, оны таным, мәдениет және әлеуметтік қарым-қатынас жасау саласында пайдалану,	Әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістерді талдау, тілдің адамның, қоғамның, мемлекеттің өміріндегі маңызы туралы ойының қалыптасуын жазбаша жұмыстар, көпшіліктің алдында сөйлеуге әзірлеген мәтінінен, БАҚ-дағы жариялауға арналған жұмыстары арқылы анықтау және талдау
6	Тану, өзін-өзі дамыту, мәдени алмасу, ғылыми-техникалық үрдістің жетістіктері туралы ақпарат алу құралы ретінде орыс, ағылшын және басқа шет тілдерін игеру	Ойын, оқу-танымдық, әлеуметтік-мәдени салаларда берілген жағдайлар бойынша тілдерді жасына сәйкес пайдалануын есепке алу
7	Қоршаған ортаны, өз елінің және өзінің туған өлкесінің табиғатын қорғауда белсенді ұстанымын көрсетуі	Экологиялық жағдайлар бойынша реферат, баяндама, баяндаманың тезистерін, жоба жасап берілген мәліметтерді болжай алуын есепке алу
8	Адамдармен қарым-қатынас жасауда жоғары мәдениетті	Жағдайларды талдауын және берілген тапсырмалар бойынша қарым-қатынас жасау тәсілін таңдауы

	көрсету, этикалық нормаларды сақтауы	
9	Отбасы жағдайында өзін-өзі ұстау этикасын сақтауы, үлкен адамдарға құрмет, кішілерге ізет пен қамқорлық көрсете білуі, отбасындағыларға және маңындағы адамдарға мейірімділік жасауы	Кинофильмдердің үзінділері, өмірдегі жағдайлар және шығармашылық жұмыстардағы көріністер бойынша талдауын есепке алу
10	Әлеуметтік ортаның ерекшеліктерін сәйкесінше дұрыс бағалай алуы, қоғамға жат әрекеттерге, қоғамға қарсы бөгде идеологиялық және кері бағыттағы діни сипаттағы құбылыстарға қарсы тұруы	Моральдық нормалар бойынша іс-әрекеттерге дәлелді түрде баға беру

Кесте 38

Басқарушылық құзыреттіліктерінің қалыптасуының нәтижелері

<i>А) бастауыш білімнің деңгейінде</i>		
1	Ұжымда және отбасында өзінің жасына сәйкес оқу, қоғамдық және еңбек қызметін жұмысын жоспарлау білігі	Оқушының өзін-өзі дамыту бойынша құрастырған жеке жұмыс жоспарларын талдау
2	Ұжымдағы ұйымдастырушылық білігін көрсетуі	Ұжыммен орындауға арналған тапсырмалар және берілген іс-шараларға әр бір оқушының қатысуын есепке алу

3	Белгіленген қызмет түріне қарай күтілген нәтижелерді көре білуі; нәтижелер болмаған жағдайда – қызметтің орындалуы үшін басқа әдістерді және тәсілдерді қарастыра алуы	Оқушыларға әр түрлі жағдайларға байланысты тапсырмаларды орындауға беру және оны бақылау
4	Қоғамдық өмірдегі жағдайларда дұрыс шешімдерді қабылдай алу қабілеті	Сауалнама: әр түрлі жағдайлар көрсетілген сауалнамалар және олардың шешу нұсқауларын бақылау
5	Қоршаған ортадағы қарым-қатынастардың алуан түрлігін, өзара байланыстарды түсінуі	Сызбалар, кестелер арқылы құбылыстың мәнін ашуын бақылау
6	Шығармашылық қызметке ұмтылысы	Оқушының шығармашылық іс-шараларға қатысуын есепке алу
<i>Б) негізгі орта білімнің деңгейінде</i>		
1	Ұжымның жұмысын жоспарлау және ұйымдастыру білігі	Оқушының іс-шараларды жоспарлауын талдау
2	Өмірдегі әр түрлі жағдайларда дұрыс шешім қабылдай алу білігін көрсетуі және таңдаған шешімін басқа шешімдермен салыстыра отырып негіздеуі	Әр түрлі тапсырмалар бойынша шешімдердің тиімділігін мәндері және маңызы бойынша талдай алуы
3	қарым-қатынастардың көптүрлілігін, негізгі өзара байла-	Құбылыстардың мәнін жоспарлау, сызба, кестелер, алгоритмдер арқылы ашуын бақылау

	ныстарды оймен жорамалдау, күрделі жағдайларды түсінуі, білімдерін тәжірибелік қызметте, алынған ақпаратты шағармашылық түрде өңдеуде пайдалануы	
4	Аналитикалық және инновациялық ойлауға қабілетін көрсету және жобалау-зерттеу қызметіне белсенді қатысу	Түйіндемелеу, рефераттау, жоспарды көрсету, шешімді тиімді тәсілін ұсынуы, теорияға сәйкесінше көрнекілік материалды таңдау, баяндаманы, тезистерді дайындау, аргументтеу
5	Мақсатты (күтілетін нәтижелерді), қызметті анықтау білігі және осы қойылған мақсатқа жету үшін тактикалық қимылдарды таңдау	Қандай да бір іс-әрекеттің стратегиясын және орындау тактикасын көрсете білуін анықтау, бақылау
6	Шығармашылық іс-әрекетті жасау және ендіру білігі	Эскиздерді көрсету, шығармашылық іс-әрекеттерін негіздеу және мүмкіндігінше нақты ұсыныстар жасауы
<i>В) орта білімнің деңгейінде</i>		
1	өзінің мүмкіндіктерін нақты тапсырмаларды орындау кезінде ой елегінен өткізіп сараптау қабілеті	Бірілген жағдайда өзінің қабілетін байқауын және жоспарлауын бақылау
2	Әр түрлі өмірлік жағдайларда дұрыс шешімдерді қабылдау білігі	Тиімділігін анықтай отырып, шешімнің жолын ұсыну

3	Мүмкін шешімдердің арасынан өзі ұсынған шешімнің таңдалған жолын негіздеу қабілеті	Оқушының дәлелдемелерін, аргументтерін талдау
4	Басшылық сапаларын байқау	Тапсырылған жағдайлар бойынша ұжымның қызметін ұйымдастыра алуын бағалау
5	қарым-қатынастардың көптүрлілігін, негізгі өзара байланыстарды оймен жорамалдау, күрделі жағдайларды түсінуі, білімдерін тәжірибелік қызметте, алынған ақпаратты шығармашылық түрде өңдеуде пайдалануы	Мақсаттың өзектілігін, міндеттерін, нысанды, затты, гипотезаны, жобалық-зерттеу қызметінің күтілетін нәтижелерді анықтауын бағалау
6	Аналитикалық және инновациялық ойлауға қабілетін көрсету және жобалау-зерттеу қызметіне белсенді қатысу	Дәстүрлік емес міндеттерді шешу
7	Іс-әрекеттердің стратегиясын анықтай алуы және нәтижелерін алдын-ала көре алуы	Өмірден алынған жағдайларды талдау; мәселелік тапсырмаларды шешу
8	Шығармашылық жолдарды құрастыру және ендіру және оларды басқаларға үйрету	Эскизді көрсету, шығармашылық іс-әрекеттерді негіздеу және оларды іс жүзінде жобалау-зерттеу қызметінде қолдануын бақылау, қоғамдық ортада өзгелерді қорғау, қолдау қабілетін және басқаларға кеңес беруін бақылау

Коммуникативтік құзыреттіліктерінің қалыптасуының нәтижелері

<i>А) бастауыш білімнің деңгейінде:</i>		
1	Күнделікті өмірде қазақ, орыс тілдерін пайдалана білуі	Күнделіктік өмірдегі тапсырылған жағдайда сөйлеу мәнерін және қарым-қатынас жасауын қадағалау
2	Ағылшын тілінде қарапайым сөздерді күнделікті стандарттық жағдайларда қолдану білімі	Күнделіктік өмірден алған жағдай үшін диалог құрастыруы
<i>Б) орта білімнің деңгейінде:</i>		
1	Тұрмыстық жағдайларда және қарым-қатынас жасау саласында қазақ, орыс тілдерін пайдалана білуі	Тұрмыстық жағдайларда және қарым-қатынас жасау саласында тапсырылған жағдайда сөйлеу мәнерін және қарым-қатынас жасауын қадағалау
	Ағылшын тілінде қарапайым сөздерді күнделікті жағдайларда қолдану білімі	Тұрмыстық жағдайларда және қарым-қатынас жасау саласында тапсырылған жағдайлар тілді пайдалану үшін диалог құрастыруы
<i>В) жалпы орта білімнің деңгейінде:</i>		
1	Оқу-жаттығу және өмірдегі жағдайлар бойынша ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау үшін әр түрлі тілдерді пайдалана білуі	Оқу-жаттығу және өмірдегі міндеттерді шешуде ауызша және жазбаша қарым-қатынас жасау
2	Қарым-қатынас жасау үшін қойылған міндеттерді шешу	Тапсырылған жағдайлар бойынша диалогты құрастыруын бақылау

	үшін әр түрлі стильдерді және жанрларды тандап ала білуі	
3	Оқу-жаттығу және әлеуметтік-мәдени қарым-қатынас жағдайларында өнімді өзара әрекет жасай білуі	Рольдік ойындар

КРИТЕРИАЛДЫҚ БАҒАЛАУДЫҢ МАҒЫНАСЫ ЖӘНЕ ФУНКЦИЯЛАРЫ

3.1 Оқыту мен оқу үшін бағалаудың маңыздылығы

Мұғалімдер осы күнге дейін қолданып келген оқытудың әдіс-тәсілдерінен арыла алмай келеді. Мектептегі атқарып келген іс-әрекеттері бір сыдырғы. Үйреніп алған бір әдістерін зейнеткерлікке шыққанша қолдана береді. Бірі-бірінен естіген оқушыларда да сабақ барысында ешқандай қызығушылық болмайды, ілгерушілік байқалмайды. Сондықтан арнайы бағдарламалар жасалып олар бойынша эксперименттер өткізілуде.

Жаңашыл технологияларды енгізу мақсатында жұмыс жасайтын орталықтар және ұйымдар (мысалы, «Стикс» мектебі, Павлодар қаласы) өз бағдарламаларын ұсынып та жатыр. Бағдарламада бірнеше модульдер бойынша білім бағаланады. Мұндай модульдік бағдарламалар бойынша білім алған оқушы өзін еркін ұстап, ойын дәл жеткізе алатын, сыни тұрғыдан ойлай алатын, тұжырым жасай білетін, бірін-бірі бағалай алатын, көшбасшы бола алатындай тұлға болып қалыптасатынына сенім білдіреді. Оқушылардың сабаққа деген құлшынысын, қызығушылығының артқанын, қала берді, ең болмағанда жаман жолға түспейтініне, сыни тұрғыдан ойлауға бет алатыны байқалған. Ең маңыздысы оқушылар өз іс-әрекетін, сыныптастарының, құрбы-құрдастарының іс-әрекеттерін, жетістіктерін бағалауды және жауапкершілікке үйренеді.

Бүгінгі күні оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау - оқу үдерісінің маңызды да салмақты бөлігі болып табылады. Сол

себеппен, зерттеу іс-әрекеттерін кеңінен қолданып, оқушылардың жетістіктерін бүгінгі күннің талабына сай жаңаша бағалау жүйесі қажет етіледі. Бұл жерде оқушылар өзін-өзі бағалау, бірін-бірі бағалау, топтық бағалауда оқу үдерісінің белсенді қатысушысы бола алады. Өйткені, дәстүрлі бағалау процесінде мұғалім оқушыға жауап бергені үшін немесе сабақ оқымағаны үшін баға қояды. Сонда оқушы қаншалықты әділ баға алғанын білмей қалады, күмәнмен қарайды. Бағалаудың жаңа әдісінде оқушы бағаны қандай критерийлер бойынша алғанын, келесі сабақтарда қандай критерийлерге көңіл бөлу керектігін ұғынады. Бұл жүйеде оқушының нәтижесімен бірге іс-әрекеті де бағаланады. Одан басқа оқушыларды бағалауда мұғалім түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана алады. Біріншіден, оқушының қызығушылығы артады, екіншіден, мұғалімнің жұмысы да жеңілдеуі мүмкін (оқушылар бірін-бірі бағалау, топпен бағалау, топты бағалау әдістерін қолданғанда).

Бағалау - оқыту нәтижесін анықтау үшін қолданылатын тәсіл, оқушының берілген тақырыпты меңгерудегі кемшіліктерін жоюда, оның үлгерімінің нәтижелі болуына ықпал ететін фактор. Бағалау, көбінесе, баға қоюдың синтездік түрі (1-ден 5-ке дейінгі ранг) арқылы жүзеге асады. Сондай-ақ, мектеп тәжірибесіндегі бағалау баға қоюмен ғана шектелетін тәсіл емес, ол материалды меңгеру, меңгермеу фактісімен қатар оның себептерін анықтауға мүмкіндік беретін оқытудың маңызды құрамды бөлігі болып табылады. Жоғары оқу орындарында бағалау қазіргі таңда рейтингтік әдіс арқылы жүргізіледі.

1960-шы жылдардан бастап формативтік (қалыптастырушы) және суммативті (жиынтық) бағалау терминдерінің арасындағы айырмашылық енгізіле бастады. Нақтырақ айтқанда, жіктеу үшін өткізілетін оқуды бағалау және оқытудың бөлігі ретінде бағалауды қолдану болатын оқыту үшін бағалау арасында. Оқытуды, әдістерді жақсарту мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған оқыту үшін бағалау (ОҰБ) дербес тұжырымдама ретінде 1999 жылдан кейін

қолданысқа енді. Бағалау оқытудың алға жылжуын белгілейді және өзінің функциясы бойынша бағалау жиынтық (оқуды бағалау) болып саналады.

Оқушыны қандай мақсатта, не үшін, қалай бағалаймыз? Бағалау кезінде мынадай мақсаттар болуы мүмкін: оқытудың қиындықтарын анықтау, жетістікке жеткендегі кері байланыс, уәж, болжау, стандарттарды бақылау, бағдарламаның мазмұны мен стилін бақылау. Бұл келтірілген барлық бағалаудың түрлерінде бақылау, интерпретациялау, қорытындылауды қамтиды.

«Оқыту үшін бағалау және оқуды бағалау» модулі білім беру, оқыту үдерісіндегі әдіс-тәсілдердің барлық түрлерімен байланыста болады. Бұны меңгеру үшін қалған модульдердің мазмұнын игеру қажет, болжау, сұрыптау, бақылау, жоспарлау әдістерін меңгеру керек. Оқушылардың алға қарай даму мақсатында жұмыс нәтижелерін, өз-өздерін бағалай білуі керек. Оқуды бағалаудың мақсаты - оқушылардың оқып білгенін жинақтау. Бірақ, маңызды мәні бар тест жүйесі арқылы оқушылардың білімін бағалау оқыту үдерісіне кері әсерін тигізуі мүмкін.

Мұғалімнің оқушыларды бағалауы - ол оның білімін топтау, белгілі бір шаблонмен салыстыру. Мұғалімнің іс-әрекеттеріне қарай, шеберлігіне қарай оқушыларды бағалауда бірнеше әдістерін қолдана алады: жеке, жұптық, топтық, жиынтық, қателерді талдауын, салыстырмалы түрде, өздерін-өздері, кері байланыс, т.б. Нәтижесінде оқушының мұғалімге деген сенімі артады, көзқарасы өзгереді.

Оқыту үшін бағалау мен оқуды бағалау модулі бағдарламаның басқа модульдерімен тығыз байланысқан. Бұл модульді пайдаланғанда барлық жаңа тәсілдердің мазмұнын дұрыс игеру керек, орынды пайдалану керек. Оқыту үшін бағалау мен оқуды бағалау модулі оқушылардың білім деңгейін анықтауға, алдағы жұмыстарды қалай жоспарлау керектігі, алға қойған мақсатқа жету алгоритмін құру керек. Барлық модульдер бір-бірімен өте тығыз

байланысқан. Сабақ беру кезінде бір модульді пайдаланға басқа модульдің міндетті түрде кірістірілетінін сеземіз. Екінші жағынан, кез келген модульді пайдаланғанда оның нәтижесін білуіміз керек, яғни, сабақ беру кезінде таңдап алынған модульді қаншалықты пайдаланғанымызды бағалауымыз тиіс.

Қазіргі кезде оқытудың көптеген жаңа технологиялары жайлы айтылып, бұқаралық ақпараттық құралдар арқылы да жарияланып келеді. Бұған көптеген материалдар бар. Оқуды бағалау тақырыбы өте күрделі және мұғалімнің оқушыға қоятын бағасы өте тиянақты, әділ, маңыздылық пен дәлелділік, жариялылық пен қарапайымдылықпен сипатталатын болса, оқушылардың да оқуға деген ынтасы артуына, қандай да бір мақсатқа жетуіне ықпал етеді деп есептейміз. Егер оқушылар тапсырманы шығармашылықпен, ізденіспен орындаса, тақырып мазмұнын суреттеп берсе, онда ол жұмыс жоғары бағаланатынын біледі. Кез келген іс-әрекетте өзінің қиындықтары болады. Жаңа бағдарламамен жұмыс істеген мұғалімдердің де өздеріне лайықты жетістіктері мен кедергілерге кездесетіні болады. Мұғалімдер мектеп іс-тәжірибесінде оқушыларды формативті бағалаудың бір ғана түрін қолданады. Оқушыларды білім алуға ынталандыруда формативті бағалаудың 12 түрін толық қолдануы оң нәтижелерін берері сөзсіз. Мұғалімдер оқушыларының іс-әрекеттерін сипаттап жазған рефлексивті есептерінде киналады. Себебі, мұғалімдердің өздерін бүкіл курс барысында тренерлердің бағалайтынын сезбейді. Оларды курс барысында басынан соңына дейін тренерлер формативті бағалайды. Курстың соңғы айында толығымен рефлексия жүргізіледі. Олар мектептегі іс-тәжірибе кезінде орындаған жұмыстарын екінші бетпе-бетте осында келіп, толығымен бағалану үдерісіне түседі. Тыңдаушылардың өздері алдымен формативті бағаланып, соңынан портфолио жинақтап, таныстырылымдарды қорғап, емтихан тапсырып жиынтық бағалау үдерісіне түсетінін бірі білсе, бірі білмей жатады. Бағалаудың бұл екі түрінің арасындағы байланысты

түсінбей жатады. Ең үлкен қиындық, міне, осында жатыр. Әрине, бұл екі бағалауда да өздеріне қатысты өз критерийлері болады. Оны әр топтың тыңдаушыларын бағалайтын тәуелсіз бағалаушылардың құзырына береді.

Тренерлер корпусы, осындай қиындықтарды шешуге жол сілтей отырып, бағыт-бағдар беріп мұғалімдердің кәсіби жұмыстарында оқушыларды нақты, әділ баға беруіне үйретеді, дағдыландырады. Сондай мұғалімдерден білім алған әр-бір жеткіншектен қоғам құрылады. Ал, қоғам шыншылдықты, әділдікті, парасаттылықты, білімді басты мақсат етіп ұстанса Тәуелсіз Еліміздің дамыған елдердің қатарынан көрінетініне, биік шындарды бағындыратынына сенімділік күшейеді.

3.2 Осы уақыттағы бағалау жүйесінің функциялары

Нормативтік функциясы:

- нақты оқушының жетістіктерін мемлекеттің эталонына қатысты тіркеп отыру; оның салдары ретінде оқушы білім алудың сәтті жүруі және оқу орнын сәтті аяқтауы құқықты болып саналған;

- кейбір жекеленген оқушылардың, мектептің сыныптарының үлгерімін, оларды дайындау деңгейін және оқытушының жұмысының сапасын әкімшілік тарапынан қадағалау (ондаған жылдар бойы педагогикалық тәжірибеде, өкінішке орай, қалыптасқан);

Ақпараттық-диагностикалық функция:

- білім беру үрдісінің барлық қатысушыларының арасындағы мазмұнды байланыстың негізгі сәттерін, оқушылардың эмоционалдық рефлексиясын және мұғалімдердің педагогикалық рефлексиясын қамтиды. Себебі осы бағалау ең алдымен мұғалімдерге нақты бір сыныптағы білім беру үрдісінің дұрыс жүріп жатқандығы, сонымен бірге жекеленген оқушылардың

мектептегі жағдайы туралы тақырыпта ой толғауға азық болып табылады.

Көптеген онжылдықтар бойына оқушылардың бағаларын басқа оқушылардың білімдерін салыстыра отырып қою орын алды. Мұндай тәсілдің бірнеше кемшіліктері болды.

Қолданыстағы бағалау жүйесінің кемшіліктері:

- оқушыларға, ата-аналарға және педагогтарға түсінікті болатын білім берудің жоспарланған нәтижелерінің жетістіктерін бағалаудың нақты критерийлері болмады;

- педагог бағалау барысында әр оқушының білімін біріңғай критерийлеріне емес, сыныптың білімінің орташа деңгейіне сүйенді;

- оқушыларға қойылған бағалар оқу бағдарламасы бойынша игерілген нақты білімнің, біліктің немесе дағдының деңгейі туралы көрініс бермеді. Яғни, бұл бағалау тәсілі әр бір оқушының білім алу жеке траекториясын анықтауға мүмкіндік бермеді;

- оқушымен мен мұғалімнің арасында нақты жұмыс байланысы болмады. Яғни, бұл жүйе оқуға деген оқушының жоғары бір себептерін қамтамасыздай алмады.

3.3 Критериалдық бағалау педагогикалық технология ретінде

Барлық кездерде де білімді және білікті тексерудің әр түрлі тәсілдері болған. Тарихи даму барысында баға қоюдың тек формалары, тәсілдері, бақылаудың жүргізу жиілігі мен олардың мазмұны, себеп элементтері өзгеріп отырған.

Бағалаудың мақсаттары, міндеттері және принциптері. Бағалаудың мақсаттары: оқу бағдарламасына сәйкес оқушының білім алудың қысқа мерзімді мақсаттарына және нәтижелеріне қол жеткізгендігін талдау;

- оқу үрдісінің ұйымдастырудың және оқу материалдарын игерудің ерекшеліктерін анықтау үшін оқушы мен мұғалімнің арасында жұмыс байланысын орнату;

- оқу үрдісін ұйымдастыруда түзетулерді енгізу;

Бағалаудың міндеттері:

- оқу үрдісінің әрбір сатысында әр бір оқушының дайындық деңгейін анықтау;

- оқытудың жоспарланған нәтижелеріне жетуі үшін оқушының жеке жетістіктерін қадағалау және жеке траекториясына түзету жасау;

- оқу бағдарламасын игеруде байқалған ақауларды оқушының жоюына себеп жасау;

- Әр түрлі қызметтерді орындағаны үшін алған бағалардың маңызды екендігін жіктеу және көрсету;

- оқу бағдарламасының тиімділігін қадағалау;

- мұғалімнің, оқушының және ата-ананың арасында кері байланысты қамтамасыздау;

Бағалау принциптері:

Принцип 1. Бағалаудың мақсаты кімнің жақсы, ал кімнің жаман екенін анықтау емес. Бағалаудың мақсаты – оқушының ең жоғары нәтижелерге қол жеткізуі үшін жағдай жасау. Бағалау жоспарлау-оқыту-бағалау-жоспарлау үздіксіз үрдістің бөлінбейтін бөлігі.

Принцип 2. Бағаланушы және бағалаушы алдын-ала бағалаудың шарттарын және критерийлерін білулері керек. Олар екі жаққа да бірдей түсінікті болуы керек.

Принцип 3. Баланың даму жағдайы, оның жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізуі туралы анағұрлым дұрыс ақпарат алу үшін бағалаудың шарттары және критерийлері жан-жақты болуы керек.

Принцип 4. Бағалау кезеңінің маңызды сатысы: бағалаушы мен бағаланушының арасында кері байланыс болуы керек. Мұғалім де,

бала да жақын уақытта қандай мәселелер бойынша жұмыс істеу керек екендігін білулері керек.

Принцип 5. Өзінің қандай да болмасын бір істі білу, түсіну және істей алу, әрекет ету қабілетін бағалай отырып оқушы барлық уақытта көз алдына рольдік модельді елестете алуы керек.

Бағалау жүйесіне қойылатын талаптар:

Бағалау жүйесі қандай да бір оқу материалының қаншалықты табысты игерілгендігін, қандай да бір біліктің тәжірибеде қалыптасқандығын анықтау мүмкіндігін бере алуы керек; басқа сөзбен айтқанда, - оқу курсына берілген минимальдық талаптар мен оқушының жетістіктерін салыстыруға мүмкіндік беруі керек.

Әр бір оқушының дайындығының жалпы деңгейіндегі өзгерістерді, танымдық іс-әрекетіндегі (ақпаратты қабылдау, ақпаратты өңдеу, өзінің ойларын және бейнелерді шығармашылықпен суреттеу) оның табыстарының динамикасын тіркеу мүмкіндігі. Бұл жағдайда оқушының табыстары мен сәтсіздіктері туралы анық суреттеме алуға мүмкіндік бар.

Бағалау жүйесінде оқушының өзінің жетістіктерін марапаттаушы және дамушы өзіндік бағалаудың механизмі және оқу үрдісінде онымен болып жатқан рефлексия болуы керек. Бұл жағдайда өзін бағалаушы оқушы өзінің қол жеткізген табыстарына мұғалімнің қойған бағаларын салыстыру мүмкіндігі болуы керек. Бағалау жүйесінің толықтай мөлдір болуы өзін-өзі бағалауға жетелеуші фактор болып табылады.

Бағалау жүйесі мұғалімнің, оқушының және ата-ананың сынып жетекшісінің, сонымен бірге мектептің әкімшілігі және педагогикалық ұжымның арасында үнемі тұрақты байланысты қамтамасыздауы керек. Егер бұл байланыс болмаса, онда оқу үрдісін қалыптастыру, яғни, оның тұтастығын қамтамасыздау жүйелі түрде болмайды. Бағалау жүйесі мектептің бір нақты сыныбы үшін біркелкі және бірыңғай болуы керек. Әр түрлі сабақтарда әр түрлі принциптерге негізделген бағалау жүйесінің тиімділігі болмайды.

Бағалау жүйесіндегі кейбір принципиалдық сипаттағы айырмашылықтар оқушылардың жас айырмашылығына байланысты болуы мүмкін, ал әр түрлі пәндердің арасында болуы мүмкін емес. Бағалау жүйесін жасағанда оқушының психикасына шамадан тыс салмақ түсірмеуді ойластыру керек және оның психикасын жарақаттаушы жағдайлардың алдын алу керек. Бұған қол жеткізудің негізгі жолы – оқу үрдісінің барлық қатысушыларын бағалау жүйесі – табысты білім алу үшін және кері байланысты іске асыру үшін қажет құрал туралы хабардар ету.

Критериалдық бағалау – оқушының жетістіктерін алдын-ала ұжыммен жасалған, үрдістің барлық қатысушылары үшін белгілі, білім берудің мақсаттарымен және мазмұнымен сәйкес, оқушылардың оқу-танымдық құзыреттіліктерін қалыптасуына мүмкіндік беретін критерийлермен салыстыруға негізделген үрдіс.

3.4 Критериалдық бағалаудың түрлері

Ағымдық бақылау. Сыныптағы күнделіктік жұмыстың үрдісіндегі білімнің және дағдының игерілуінің ағымдық деңгейін анықтау. Ағымдық бағалар қорытынды бағаға әсер етпейді. Яғни, оқушы материалды алғашқы кезеңдерде игеру барысында алған бағалары үшін қорықпайды.

Ағымдық бағалаудың негізгі мақсаты – оқу үрдісінде мұғалімнің және оқушылардың арасында жұмыс байланысын іске асыру. Бұл оқушыларға берілген жаңа материалды игеру кезеңінде оқу тапсырмаларын қаншалықты дұрыс орындап жатқандығы туралы түсінік береді. Мұндай бағалаудың басты талаптарының бірі – оның оқу үрдісімен біртұтастығы және үйлесімділігі. Бағалаудың нақты бір ұпайлармен берілуі міндетті емес те. Мүмкіндігінше анағұрлым сөзбен суреттеу түрінде беруге ұмтылу керек, яғни ол оқушыларға мүмкіндігінше ақпаратты көбірек беруі керек.

Оқушылардың бұл үшін бағалау үрдісінде қол жетімді барлық төрт түрінде – өзіндік бағалау, өзара бағалау, бағалаудың критерийлерін жасауға қатысуы және орындалған оқу іс-әрекеттерінің нәтижелерін рефлексивтік талдауға қатысуы маңызды жағдай болып табылады.

Қорытынды бағалау. Оқу ақпаратының бөлігін оқуды аяқтау барысында қалыптасқан білімді және дағдылардың деңгейін анықтау. Қорытынды жұмыстар үшін қойылған бағалар есеп беру кезеңінде (жарты жылдық, жыл) курс бойынша қорытынды бағаларды анықтау үшін негіз болып табылады.

Критериалдық бағалаудың іс жүзіндегі маңызы:

- тек оқушының жұмысы бағаланады;
- оқушының жұмысы алдын-ала оқушыға белгілі орындалған жұмыстың үлгісімен (эталонымен) салыстырылады;
- оқушыға бағаны қоюдың нақты жолы белгілі, ол осы алгоритм бойынша өзінің жұмысын бағалай алады және ата-анасын хабардар ете алады;

Оқушыларға түсіндірілген және оқытылған материал бойынша ғана бағалау жүргізіледі. Себебі бағалау критерийі оқу мақсаттарының нақты көріністері болып табылады.

Бағалаудың осы түрі:

мұғалімдерге:

- сапалы оқу нәтижелерін алуға мүмкіндік беретін критерийлерді жасауға мүмкіндік береді;
- өзінің қызметін талдау және жоспарлау үшін жұмыс ақпаратын алуға;
- сабақ өту сапасын жақсартуға;
- жеке қабілеттерін ескере отырып әр оқушының жеке білім алу траекториясын түзуге;
- бағалаудың әр түрлі құралдарын және тәсілдерін пайдалануға;
- оқу бағдарламасын жетілдіру бойынша ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Оқушыларға:

- өзінің түсінуін көрсету үшін оқудың алуан түрлерін, ойлау қызметінің және қабілетінің түрлерін пайдалануға;

- нәтижені болжау үшін бағалаудың критерийлерін білуге және түсінуге, табыстың критерийлерін түйсінуге;

- өзін және құрбы-құрдастарын бағалай отырып, рефлексияға қатысуға;

- нақты міндеттерді шешу үшін білімдерін пайдалануға, әр түрлі көзқарасты білдіруге, критериялдық ойлауға мүмкіндік береді.

Ата-аналарға:

- баланың білімінің деңгейі туралы дәлел алуға;

- баланың оқуындағы оң өзгерістерді қадағалауға;

- оқу үрдісінде балаға көмек беруге мүмкіндік береді.

Критериялдық бағалау технологиясы оқушының мектептегі қорқынышын төмендетуге, ал мұғалімге «соңғы бекеттегі соттың» орнында қалудан құтылуға, оқушыда өзіндік бағалаудың қалыптасуына, өзінің еңбегінің нәтижелері үшін жауапты болуға мүмкіндік береді. Олай болса, осы оқу технологиясын қолдану әр бір оқушының, бүкіл сыныптың, бүкіл мектептің, - бұл дегеніміз қоғамды толық алғанда - білімдерінің және тәрбиелік деңгейінің жоғарылауына әкеледі.

3.5 Пән деңгейінде бағалау критерийлері

Жетістіктердің деңгейлері.

Пән бойынша бағалардың критерийлері пәндік білім беру мақсаттары болып табылады. Олар оқушыны сипаттау тіліне аударғанда идеалды білімді адамның суретін береді.

Бағалаудың критерийлері – бұл жұмыстың маңызды және мәнді бөлімдерін өлшеуге мүмкіндік беретін шкаласы бар бағалау құралы. Мұғалімдерге және оқушыларға орындалған жұмысты

бағалауға мүмкіндік береді. Оқушының және мұғалімнің алға қарай жылжуы үшін бағыт береді.

Бағалаудың критерийлерінің құрамына келесілер енеді:

- тіркелген өлшеу шкаласы;

- әр бір компоненттің ұпаймен берілген сипаттамасын сүреттейтін нақты критерийлердің тізімі;

Әр түрлі білім беру облыстарында пәндерде қолданылатын критерийлер өзара ерекшеленеді. Алайда, бір принцип бойынша қалыптастырылған:

- негізгі оқу білік пен дағдылар бөлінген;

- ұқсастығы бойынша бірнеше (4-тен 6-ға дейін) критерийлерге топтастырылған;

- критерийлердің әр бірі ұқсас дағдыларға жауап береді;

- критерийлердің жиынтығы сонымен қатар берілген білім беру облысындағы пәнді оқыту үрдісінде іске асырылуы қажет тапсырмалардың жиынтығы болып табылады.

Субъективтік жағдайларды төмендету үшін нақты ұпаймен белгіленген жетістіктердің әр бір деңгейі анағұрлым нақты суреттемемен – дескриптормен қатар көрсетілуі керек. Бұл цифра түріндегі белгіні қол жеткен және белгіленген деңгейді сөзбен суреттеуге оңай айналдыруға мүмкіндік береді. Бұл баға қою үрдісін жеңілдетеді және осы үрдістегі эмоционалдық факторының рөлін төмендетеді.

Бағалау критерийлерін пәндік оқыту мақсаттарымен салыстыру, сонымен бірге білім беру мазмұнын құру логикасындағы заңдылық пайда болған айырмашылықтар сабақтарда пайдаланылатын бағалау критерийлерінің бір-бірінен анағұрлым ерекшеленуіне алып келді.

Пәндік топтар бойынша бағалау критерийлерінің жүйесі әр түрлі. Мысалы, жаратылыстану ғылымдары бойынша – физика, химия, биология бойынша 6 критерий анықталған.

- A. Әлемнің тұтастығы (0-ден 6 балға дейін)
- B. Коммуникация (0-ден 6 балға дейін)
- C. Ғылыми білім және түсіну (0-ден 6 балға дейін)
- D. Ғылыми зерттеу (0-ден 6 балға дейін)
- E. Ақпаратты өңдеу (0-ден 6 балға дейін)
- F. Тәжірибені орындау (0-ден 6 балға дейін)

Химиядан жұмыстарды бағалау үшін критерийлердің максималды санының – 5 екенін (A. Әлемнің тұтастығы; B. Коммуникация; C. Ғылыми білім және түсіну; D. Ғылыми зерттеу; F.Тәжірибені орындау) атап көрсету маңызды. Бірақ, жұмыста осы аталған критерийлердің барлығы толық бола бермейді.

«Химия» пәнін оқу мақсаттарымен және міндеттерімен критерийлерді салыстыру

Оқушылар үйренуі керек:

Критерий А. Әлемнің тұтастығы. Әлемнің ғылыми суреті туралы өзінің түсініктерін дамыту үшін, әр түрлі құбылыстарды және үрдістерді, жағдайларды бағалау және түсіндіру үшін заңдардың, негізгі заңдылықтардың мағынасын түсіну арқылы жаратылыстану ғылымдары білімінің ақпараттық-түсіну жазықтығы арқылы бағдар жасай білуі керек; тірі және өлі табиғаттың үрдістерін түсіну арқылы қоршаған ортадағы өзгерістерді тани білуі керек.

Критерий В. Ғылыми ақпаратты жүйелі және үйлесімді беру.

Өзінің қызметінің ойларын және нәтижелерін, сезімдерін суреттеу үшін әр түрлі құралдарды шығармашылықпен пайдалану;

Ұжымда (топта, командада) жұмыс істеу, басқалардың алдында өзінің міндеттеріне жауапты екенін түсіну;

Сұрақтарға ауызша жауап беру түрінде ақпаратты беру;

Көрнекіліктерді пайдаланып (презентациялар, модельдер, сызбалар) сұрақтарға ауызша жауап беру, баяндама жасау түрінде ақпаратты беру;

Сұрақтарға жазбаша жауап беру түрінде ақпаратты беру (зерттелген құбылыстардың, үрдістердің, заңдардың және заңдылықтардың негізін өзінше жорамалдау арқылы түсіндіру);

Критерий С. Мәтіннен қажет ақпаратты табу;

Қоршаған ортаны тану және ондағы өзінің орнын түсіну құралы ретінде химиялық түсініктерді пайдалану;

Әр түрлі құбылыстарды және үрдістерді бағалау және жағдайларды түсіндіру үшін заңдардың, негізгі заңдылықтардың мағынасын түсіну арқылы жаратылыстану ғылымдары білімінің ақпараттық-түсіну жазықтығы арқылы бағдар жасауы керек;

Химиялық түсініктерді (химиялық элемент, молекула, заттың құрамы, құрылысы, химиялық қасиеттері және қандай да бір класқа заттың жіктелуі; валенттік, тотығу дәрежесі, химиялық байланыс, периодтық заң, периодтық жүйе, химиялық реакция, изомерия, гомология, органикалық заттардың химиялық құрылысы теориясы, физикалық шамалардың бірліктері, заттардың халықаралық номенклатурасы) қоршаған ортаны тану және ондағы өзінің орнын түсіну құралы ретінде пайдалану.

Әр түрлі құбылыстарды және үрдістерді бағалау және жағдайларды түсіндіру үшін заттың массасының сақталу заңының, периодтық заңның, химиялық элементтердің атомдарының құрылысы, химиялық элементтердің периодтық жүйесінің негізгі заңдылықтарын мағынасын түсіну арқылы жаратылыстану ғылымдары білімінің ақпараттық-түсіну жазықтығы арқылы бағдар жасауы керек;

Критерий D. Табиғи құбылыстардың және үрдістердің, заңдардың және заңдылықтардың мән-мағынасын ашу және өзінше жобалап түсіндіру үшін зерттеу жұмысын жүргізе алуы керек;

Әр түрлі факторларды және адамгершілік нормаларды ескере отырып қоршаған ортамен әрекет ету үшін химияның мүмкіндіктері туралы алған білімдеріне сүйеніп ғылыми-зерттеу қызметінің негіздерін өз бетінше тану, оқу, меңгеру дағдылары үрдісін өз

бетінше ұйымдастыру және реттеуі керек; мәселені анықтау, зерттеу мақсатын қою; қорытынды жасау, гипотеза жасау, зерттеу объектісін және затын ұсыну;

Қоршаған ортаның химиясы (литосфераның, гидросфераның, атмосфераның, биосфераның, ноосфераның) туралы, қоршаған ортаны қорғау туралы; әр түрлі факторларды және адамгершілік нормаларды ескере отырып қоршаған ортамен әрекет ету үшін экологиялық мәселелерді шешу үшін химияның және химиялық технологияның мүмкіндіктері туралы алған білімдеріне сүйеніп мәселені анықтау, зерттеу мақсатын қою; қорытынды жасау, гипотеза жасау, зерттеу объектісін және затын ұсыну;

Тірі және өлі табиғаттағы үрдістерді түсіну арқылы қоршаған ортадағы өзгерістер; табиғи үрдістердегі ерітінділердің ролі және адамның шаруашылық қызметі; мәселені бағалау үшін және ақпараттық шешім қабылдау табиғаттағы элементтердің және заттардың айналымының мәні; ауаның, судың топырақтың ластану себептерін білу; Табиғи құбылыстардың және үрдістердің, заңдардың және заңдылықтардың мән-мағынасын ашу және жобалап түсіндіру үшін оқушы мұғаліммен бірге ғылыми зерттеу жұмысты жүргізеді;

ғылыми-зерттеу қызметінің негіздерін өз бетінше тану, оқу, меңгеру дағдылары үрдісін өз бетінше ұйымдастыру және реттеуі керек;

оқушы мұғаліммен бірге қоршаған ортаның химиясы туралы алған білімдеріне сүйеніп мәселені анықтау, зерттеу мақсатын қою; қорытынды жасау, гипотеза жасау, зерттеу объектісін және затын ұсыну;

сынақ-тәжірибелік және зерттеу жұмыстарын жүргізу үшін химиялық өрнектер және химиялық реакциялардың теңдеулері бойынша есептеулерді жүргізу қабілетін көрсете алуы керек;

қауіпсіздік техникасының ережелерін сақтау;

зертханалық жабдықтармен және қыздыру аспаптарымен жұмыс істей білуі керек;

газдарды алу аспаптарын пайдалана алуы керек; химиялық реакцияларды жүргізе алуы керек;

заттардың модельдерін жинай алуы керек;

органикалық заттардағы көміртегіні, хлорды, сутегіні анықтай алуы керек;

басқа оқушылармен тиімді қызмет жасайды. Оқушы зертханалық жабдықтармен және қыздыру аспаптарымен өз бетінше жұмыс істей білуі керек;

ерітінділерді әзірлейді, бейорганикалық және органикалық заттарды тани білуі керек;

Балдарды бағаға келтіру шкаласы

30- 27 балл- «5» бағасы (100 %-89 %)

26- 23 балл –«4» бағасы (75 %-88 %)

22- 18 балл- «3» бағасы (61 %-74 %)

17 және төмен балл- «2» бағасы (60 % және төмен)

3.6 Бағалау критерийлерін жасау бойынша жалпы ұсыныстар

- анағұрлым маңызды оқу концепцияларды анықтаңыздар;
- бағалау қандай критерийлер бойынша жүргізілетінін анықтаңыздар;

- нені бағалау қажет ?

- әрбір критерий үшін суреттеме жасаңыздар;

- түсінікті және анық суреттемелерді пайдаланыңыздар;

- шкаланы жасап, оған негізгі концепцияларды және оларға сәйкесінше критерийлерді орналастырыңыздар;

- жұмыстың басында оқушымен бағалаудың критерийлерін талдап шығыңыздар;

- бағалау критерийлерінің негізінде қорытынды өнімді бағалаңыздар;

- қорытындыда нені қалайтыныңызды суреттеңіздер;

- бағалаудың критериалдық жүйесін пайдалану өз бетінше, тексеру, бақылау және басқа да жұмыстар бойынша тапсырмаларды құрастыруға да нақты талаптарды қояды;

- критерийлердің әр қайсысы дағдылардың нақты бір топтарын бағалауға бағытталған, сондықтан да тапсырмалар да нақты осы топтарды арнайы бағалауға бағытталуы керек;

Критерийлер жүйесі бастапқы кезден-ақ нақты мағынасы бар білімді алуға бағытталған оқудың бірқалыпты болуын көздейді және әр уақытта қолдайды.

Біз екі қадаммен іске асырылатын дәстүрлі бағалауға қалыптасып қалғанбыз: жұмыс алдымен бес балға бағаланады, соңынан ақырындап төмендетіле береді (әр бір байқалған қате үшін бір балл шегеріліп отырады).

Критериалды бағалауда жетістікке жету деңгейлері әр бір балға сәйкес суреттелген. Бұл жағдайда қосылған білім мен дағды үшін баға қойылады: «Сен бір нәрсеге қол жеткіздің бе, ондай болса ол үшін бір балл алдың. Сен өзіңнің алған білімің үшін жауаптысың .. ». Барлық балдық шкалалардың нөлден басталуы маңызды. Бұдан оқушының жеке басы емес, оның қызметі бағаланатындығы анық байқалады.

Критериалдық бағалау – бұл оқушылардың өзара қарсылас болуын немесе олардың рейтингін келтіруді қарастырмайтын бағалау жүйесі. Оқушыларды бағалау алдын-ала анықталған критерийлер бойынша іске асырылады.

Критерий:

- критерий білім берудің мақсаты, күтілетін нәтижесі ретінде суреттеледі, ал критерийлердің кез-келгені бойынша бағалау – берілген мақсатқа оқушының жақындау дәрежесін анықтау;

- сапалы түрде критерийлер оқушының қызметінің әр түрлі жақтарын пәндердің ерекшеліктерін ескере отырып бейнелейді.

- критерийлердің мөлшерлік мазмұны балдармен және берілген критерийлер бойынша жетістіктердің деңгейін түсіндіретін оларға сәйкес суреттемелермен анықталады.

- әр бір критерий нақты жазылған рубрикаторлармен (дескрипторлармен) жабдықталған. Әр бір критерий үшін дескрипторлар өсу ретімен ұйымдастырылған.

- критерий түсінігі сапалық және мөлшерлік мазмұнға ие.

Бағалау критерийлері бойынша балдар. Бағалау жүйесі тұтас-тай алынған білім беру үрдісінің негізіне алынған принциптерді қамтиды. Бағалау жүйесі – мектептегі білім беру кеңістігінің басты кіріктірілген факторы, оқытудағы мәселелерді болжайтын және кері байланысты жасайтын негізгі құрал болып табылады.

Бағаның басты мақсаты – оқушыға өзінің табыстарын және мәселелерін тіркеуге көмектесу, өзінің мықты тұстарын және өсу мүмкіндігін анықтау. Қазіргі уақыттарда мектептерде көптеген мұғалімдер *зақымдаушы нәтижелері* бар дәстүрлі бесбалдық жүйені пайдаланады. Оқу себептері, оқушының мұғаліммен арасындағы байланыс бұрмаланады, балалардың қозғыштығы жоғарылауда, оқушының мектептегі табыстарының динамикасы шынайы қадағаланбайды. Көрсетілген мәселерді жою үшін бағалау жүйесін өзгерту керек, жаңа және сапалы бағалау түрлерін пайдалану керек.

Критериалдық бағалау кері байланысты қамтамасыздайды. Бұл жағдайда оқушы өзінің табыстары мен сәтсіздіктері туралы ақпарат алады. Бұл жағдайда оқушының аралық жұмыстардан алған өте төмен нәтижелері оның жеке басының нәтижелерін жоғарылату үшін берілген бар жоғы жай ғана нұсқа ретінде қабылданады. Критериалдық бағалауда өзінді басқамен салыстыруға жағдайлар жоқ. Сен мына критерий бойынша табыстысың, ал мен мына критерий бойынша табыстымын, өзіңнің қосымша мүмкіндіктеріңді

мына немесе басқа бір критерий бойынша бағалап және жақсартуға мүмкіндік бар.

Критериалдық бағалаудың мақсаты: бағалау жүйесін жеке алған оқу курсы бойынша мақсатты анықтамалармен байланыстыруға мүмкіндік беретін нақты параметрлерді (критерийлерді) пайдалану арқылы және мектептегі білімнің сәйкес сатыларында оқушылардың құзыреттіліктерін қалыптастыру арқылы оқушылардың оқу қызметінің табыстылығын анықтау және жоғарылату.

Бағалаудың критериалдық жүйесінің негізгі ережесі – бағалаудың критерийлері білім беру үрдісінің барлық қатысушыларына алдын-ала белгілі болуы. Яғни, берілген тәжірибелік жұмыстарды орындау үшін дайындыққа оқушыларға осы жұмысты бағалаудың критерийлері алдын-ала беріледі.

Критерий А-ның белгісі және аталуы. Білу және түсіну. Оқушы берілген материалды түсінеді және білімін көрсете алады, алған білімдерін стандарттық және өзгертілген жағдайларда қолдана алады.

Критерий В. Зерттеу

Оқушы қажет әдістерді пайдаланып қандай да бір тапсырманы зерттейді, заңдылықтарды табады және олардың арасындағы байланысты суреттейді.

Критерий С. Коммуникация.

Оқушы сәйкес ғылыми терминологияны, шартты белгілемелерді пайдаланып ақпаратты беруге қабілетті.

Критерий D. Рефлексия.

Мәселені шешу үшін алынған әдістің дұрыстығы және тиімділігі туралы ойлайды.

PISA ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЗЕРТТЕУІ

4.1 Білім беру жүйесінің стратегиялық мақсаты

Бүгінгі таңда қазақстандық білім беру жүйесінің алдында білім сапасының бәсекелестігін арттыру, шынайы өмірлік кезеңдерге бейімдендіру мәселелері тұр, өйткені адам қоғамда түрлі өмірлік мәселелерге байланысты дұрыс шешімдер қабылдау үшін жоғары кәсіптілік пен интеллектуалдық әрекеттерді қажет ететін жағдайларда заман талабына сай өмір сүріп, қызмет етуде. Осыған байланысты еліміздің он бес жастағы оқушыларының білім жетістіктерінің деңгейін анықтауға Қазақстан PISA – 2009 Халықаралық зерттеуіне қатысты. PISA (*Programme for International Student Assessment*) зерттеуінің әрбір кезеңіне Халықаралық контексте саралау жұмысы жүргізіледі. Бұл әрбір қатысушы елге білім беру жүйесінің стратегиялық мақсатын анықтауға мүмкіндік береді.

Қазақстан PISA – 2009 Халықаралық зерттеуіне тұңғыш рет 15 жастағы оқушылардың білім сапасын анықтау үшін дәйекті ақпарат алу мақсатында атсалысты. Біздің еліміз үшін бұл бағдарламаға қатысуға білім берудің бақылау-бағалау жүйесін реформаландырудың қажеттігін ескертетін бірқатар факторлар, атап айтар болсақ қазақстандық білім беру жүйесінің әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуі негізгі себеп болды. Еліміздің 2011 жылы өткен Халықаралық PISA- 2012 апробациялық зерттеуіне, 2012 жылы сәуір айында болатын PISA- 2012 негізгі зерттеуіне қатысуы, өзі-өзі дамытуды максималды түрде іске асыру мен қоғам өмірінде

орынды қатысу үшін өздігінен іздену, талдау жасау, құрылымдау, ақпараттарды дұрыс пайдалануға мүмкіндік берді.

Оқушылардың білім жетістіктерін бағалау бойынша PISA Халықаралық бағдарламасы оқушылардың оқу барысында алған білімдері мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдана білу машықтарын, нақты бір оқу пәндерімен тікелей байланысты емес мәселелерді шеше білу құзіреттіліктерін бағалауға бағытталған.

Бұл зерттеу Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымымен (ЭЫДҰ) жүзеге асырылады. PISA зерттеуі 2000 жылы басталып, үш жылдық кезеңмен өткізілді. Бұл қатысушы-елдерге оқушылардың білім жетістіктерінің нәтижелеріндегі қозғалысты, білім беру жүйесіндегі болып жатқан өзгерістерді бақылауға, жүргізілген реформалардың салдарын анықтауға мүмкіндік берді. 2009 жылы бағдарламаның төртінші кезеңі аяқталды.

PISA-2009 зерттеуін ұлттық орталықтар мен ЭЫДҰ қатысуымен жетекші Халықаралық ғылыми ұйымдардан тұратын Консорциуммен жүзеге асырылды. Оның құрамына білім беру сапасын бағалау аймағындағы төмендегідей жетекші ұйымдар кірді:

- білім беру аймағындағы Нидерланд Ұлттық өлшеу институты (*Netherlands National Institute for Educational Measurement, CITO*);

- АҚШ педагогикалық тестілеу қызметі (*Educational Testing Service, ETS*);

- білім беру аймағындағы Жапония Ұлттық зерттеу институты (*National Institute for Educational Research, NIER*);

- статистикалық ақпараттар жинау бойынша түрлі зерттеулерді орындайтын Америкалық ұйымы (*WESTAT*).

Консорциумның жұмысын педагогикалық зерттеулердің Австралиялық Кеңесі үйлестіреді (*The Australian Council for Educational Research, ACER*). Халықаралық үйлестіруші орталық дайындаған бірыңғай ережелерге сәйкес зерттеу барлық қатысушы елдерде бірдей болу үшін жүргізіледі.

Қазақстанда зерттеу жұмысын Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің, білім беру органдары мен аймақтық білім беру ұйымдарының көмегімен «Ұлттық білім беру сапасын бағалау» орталығы жүргізеді. Зерттеуді ұйымдастыру және өткізуге көмек көрсету үшін аймақтарда облыстық үйлестірушілер, сонымен қатар зерттеу өткізетін білім беру ұйымының үйлестірушілері анықталып, тағайындалады.

PISA зерттеуі өткізілетін әрбір аймақта облыстық үйлестірушілер тағайындалады. Үйлестірушілердің міндеттері:

- бекітілген кестеге сәйкес өз аймағында зерттеудің өтуін қамтамасыз ету, зерттеу материалдарын білім беру ұйымдарына дейін жеткізу,

- олардың сақталуын және құпиялылығын қамтамасыз ету,

- білім беру ұйымының үйлестірушісімен және тест өткізуші тұлғамен тығыз байланыста жұмыс жүргізу.

Зерттеуге қатысатын әрбір білім беру ұйымында 15 жастағы оқушылардың тізімін жасау үшін және зерттеуді ұйымдастырып, өткізу үшін білім беру ұйымының үйлестірушілері тағайындалады. Сонымен қатар тест аяқталған соң зерттеу құралдарын Ұлттық орталыққа жөнелту де білім беру ұйымдары үйлестірушілерінің міндетіне жатады.

Тест өткізуші тұлғаның ең басты мақсаты барлық қатысушыларды буклеттермен және сауалнамалармен қамтамасыз етіп, тестті және сауалнаманы зерттеу жүргізу рәсімі бойынша өткізу болып табылады.

4.2 PISA Халықаралық зерттеудің мақсаты мен міндеттері

PISA Халықаралық зерттеуі барлық білім беру ұйымдарындағы 15 - жастағы оқушылардың оқу, математика және жаратылыстану бағытындағы пәндерден білім жетістіктерін

анықтауды мақсат етеді. Зерттеу оқушылардың қабілеттерін емес, ол оқу барысында меңгерген білімдері мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдана білу ептіліктерін бағалауға бағытталған.

Көптеген елдерде жасөспірімдер 15 жаста негізгі білім беру сатысын аяқтап, ересек өмірге дайындалады, осыған сәйкес зерттеудің негізгі міндеті он бес жастағы оқушылардың өз беттерінше өмір сүрулеріне қажет білім, білік, дағдыларын анықтау болып табылады.

PISA Халықаралық зерттеуінің негізгі міндеті – білім беру саласындағы әлемдік басымдықтарды сипаттайтын зерттеу құралдарының негізінде объективті өлшеулер арқылы алынған айқын нәтижелерді талдау болып табылады.

Оқушылардың білім жетістіктерін зерттеу негізгі үш бағыт бойынша жүзеге асады: «математикалық сауаттылық», «жаратылыстану сауаттылығы» және «оқу сауаттылығы».

Зерттеудің әрбір кезеңінде үш зерттеу бағыттарының біріне ерекше көңіл (тесттің үштен екі бөлігі) бөлінеді. 2000 жылы зерттеудің негізгі бағыты «оқу сауаттылығы», 2003 жылы – «математикалық сауаттылығы», 2006-жылы – «жаратылыстану сауаттылығы», ал 2009 жылы білім жетістіктерін бағалаудың негізгі аймағы «оқу сауаттылығы» болды.

PISA зерттеуінің әрбір кезеңіндегі бағалаудың басым аймағындағы өзгеріс зерттеудің негізгі бағыты бойынша толық ақпарат алуға және бұл бағыттағы үдерістерге салыстырмалы талдау жасауға мүмкіндік берді.

Зерттеу құралдары. PISA 2009 зерттеу құралдары (материалдары) Консорциумның жетекшілігімен жетекші Халықаралық ұйымдардың және қатысушы елдер өкілдерінің сарапшыларының қатысуымен дайындалады.

Зерттеу құралдарына мыналар кіреді:

•Тест тапсырмалары бар буклеттер;

•Білім беру ұйымдарының оқушыларына арналған сауалнамалар;

•Білім беру ұйымдарының басшылығына арналған сауалнамалар;

•Тест және сауалнаманы жүргізушіге арналған нұсқаулық;

•Білім беру ұйымының үйлестірушісіне арналған нұсқаулық;

•Тест тапсырмаларын бағалау, мәліметтерді енгізу және өңдеу бойынша нұсқаулықтар.

Әрбір тапсырма бір мәселені суреттеген мәтінді қамтиды және мәтінмен қатар төрт немесе бес нұсқада жауабы бар сұрақтар, немесе таңдау бойынша қатар екі жауабы болуы мүмкін жорамалдар мен нақты бекітулер қалыптарында көрсетілген қиындық дәрежесі әртүрлі бірден алтыға дейін сұрақтарды қамтиды. Сұрақтардың қалған бөлімдеріне оқушылар өз жауаптарын құрастырулары керек, олардың кейбірі қысқа жауапты, қалғаны толық жауаптарды талап етеді. Соңғысы тест тапсырушылардан жеке өзіндік пікірді талап етеді және өз көзқарасын айқындауға мүмкіндік береді. Өзге кейбір сұрақтар оқушылардан шеңберде шектелген жауаптар нұсқаларын таңдауын талап етеді, дұрыс немесе бұрыс болып бағаланады (жабық құрастырылған жауаптар).

Тест жұмыстары аяқталғаннан соң, әрбір оқушы жарты сағаттың ішінде білім алатын мекемесі, отбасы, араласатын ортасы, өз мүдделері туралы сұрақтарға жауап беріп, сауалнама толтырады. Қосымша білім ұйымдары әкімшілігінен де сауалнамалар жүргізіледі. Жауаптардың бағалануы халықаралық жауаптарды кодтау нұсқауының қатал орындалуы бойынша жүргізіледі. Әрбір жауап өз кодына сәйкестелініп, білікті мамандармен іске асырылады. Кейбір тапсырмалардың жауаптары дұрыс немесе бұрыс деп бағаланады, ал жартылай дұрыс немесе оңай жауаптар жартылай дұрыс деп бағаланады.

Зерттеу нәтижелерін статистикалық өңдеу барысында әрбір оқушыға әрбір топтағы тапсырманы орындауына қарай (оқу,

математика және жаратылыстану бойынша) халықаралық 100-балдық шкала бойынша балл қосылады. Сонымен қатар, тапсырма барлық тестіленушілермен қаншалықты орындалғанына байланысты әрбір тапсырмаға аталған шкалаға сәйкес нақты балл қосылады (тапсырманың қиындығы үшін).

Әрбір елдің нәтижелерін талдауда және халықаралық шкаланы құрастыруда жеке елдердің тапсырмаларды орындау ерекшеліктері есепке алынады. Ал қатесі бар тапсырмалар, мысалы, полиграфиялық немесе аудармасында қателескен тапсырмалар талдаудан шығарылып тасталады.

4.3 PISA халықаралық зерттеуінің негізгі бағыттары

Математикалық сауаттылығы. PISA зерттеуінде математика бойынша жеке ойлау қабілеттеріне бағытталған тест тапсырмаларының мазмұнына ерекше көңіл бөлінеді. Ол математикалық ойлаудан және құбылыстарды сипаттауға, түсіндіруге және болжау үшін математикалық тұжырымдамаларды, рәсімдерді, айғақтарды және құбылысты қолданудан тұрады. PISA тестіндегі математикалық тапсырмалар сонымен бірге, оқушыларға математиканың олардың өмірінде қандай рөл атқаратынын түсінуге көмектеседі. PISA тестіндегі математикалық тапсырмалар оқушыларға сандық, кеңістік, ықтимал болатын және басқа да математикалық тұжырымдамалары бар математикалық мәселелерді талдауға, ойластыруға, шешуге және түсінік беруге мүмкіндік туғызады. Сонымен, PISA Халықаралық зерттеуінде 15 жастағы оқушылардың күнделікті өмірде туындайтын көптеген мәселелерді шешу үшін алған білім және біліктілік қабілеттерін анықтау және бұл қабілеттіліктің даму тенденцияларын айқындау басым сипатта болып табылады.

15 жастағы оқушылардың математикалық дайындықтарын тексеру мазмұны математикалық сауаттылық түсінігіне негізделген, ол «адамның өмір сүретін әлемде математиканың рөлін анықтау және түсіну қабілеті, жақсы қисынды математикалық пікірлерді айту, қазір және келешекте мүдделі, саналы азамат жасайтын қажеттілігін қанағаттандыру үшін математиканы қолдана білу» деген түсінікті береді.

Математикалық сауаттылық деген ұғымға оқушылардың келесі қабілеттіліктері жатады:

•қоршаған ақиқат ортада пайда болатын және математика арқылы шешіле алатын мәселелерді тани білу;

•бұл мәселелерді математика тілінде құрастыру;

•бұл мәселелерді математикалық айғақтар мен әдістерді қолдана отырып шешу;

•шешімдерде қолданылған әдістерді талдау;

•қойылған мәселелерді есепке ала отырып нәтижелерді түсіндіру;

•шешімдердің нәтижелерін құрастырып жазу.

PISA зерттеулерінде оқушыларға қазақстандық мониторинг зерттеулеріне тән типтік математикалық есептер ұсынылмайды. Бұл зерттеудегі математикалық тапсырмалар нақты өмірлік мәселелерге жақын, қоршаған өмірдің түрлі аспектілерімен байланысты және өз шешімдері үшін математикалық талдауды талап ететін, мектептің өмірі, қоғам, оқушының жеке өмірі, кәсіби қызметі, спорт және т.б. туралы мәліметтер ұсынылады.

Зерттеу тұжырымдамасына сәйкес, әрбір тапсырма математиканың мазмұнды бөліктерінің біріне сәйкес келеді:

- сандар;

- кеңістік және форма;

- өзгерістер мен қатынастар;

- белгісіздік.

Оқушылардың математикалық сауаттылығының деңгейі, осы аталған мазмұнды бөліктерімен қатар «математикалық құзыреттіліктің» даму деңгейімен сипатталады. Оқушылардың математикалық құзыреттілігі зерттеуде «тұлғаның математикалық білімдерінің, біліктілігінің, тәжірибесінің және қабілеттерінің үндесуімен» анықталады. Зерттеуде үш математикалық құзыреттіліктің деңгейлері қарастырылады: елестету деңгейі, байланыс орнату деңгейі, ойлау деңгейі.

4.4 Жаратылыстану сауаттылығы

Қазіргі заманғы қоғам өмірінде оқушылардың жаратылыстану ғылымдары мен технологияларын түсінуі, оларға өмірге әсер ететін жаратылыстану ғылымдары мен технологиялары салыстырылатын қоғамдық стратегияны (курсты, саясатты) қалыптастыру жұмыстарына қатысуға мүмкіндік беріп, ерекше маңызға ие болуда. Сондықтан, PISA Халықаралық зерттеуі аясында 15 жастағы оқушылардың ғылыми жаратылыстану сауаттылықтарын зерттеу де маңызды болып табылады.

PISA Халықаралық зерттеуінде ғылыми жаратылыстану сауаттылығы ретінде ғылыми жаратылыстану білімдерін қолдана білу, қоршаған әлемді және оған адамның іс-әрекетінен қосылатын өзгерістерді түсінуге және сәйкесінше шешімдер қабылдауға қажетті мәселелерді анықтап, негіздемелі қорытындылар жасай білу қабілеттерімен түсіндіріледі.

Ғылыми жаратылыстану сауаттылығын төрт аймаққа бөлуге болады:

• ғылым мен технологияға сүйенетін өмірлік жағдайларды танып білуі (контекст);

•қоршаған орта мен ғылым туралы білімдерден тұратын ғылыми білімдердің негізінде техниканы қоса қоршаған әлемді түсінуі (білім);

•ғылыми сұрақтарды ажырата білуі, ғылыми жаратылыстану құбылыстарын түсіндіруі, айқын нақтылықтар мен дәлелдемелердің негізінде қорытындылар жасауы үшін ғылыми білімдерді қолданудан тұратын құзыреттіліктерді көрсетуі (күзiреттiлiктер);

•ғылыми жаратылыстану біліміне деген қызығушылығы.

PISA Халықаралық зерттеуінде бағаланатын ғылым жаратылыстану білімдері, машықтары мен дағдылары ғылыми жаратылыстану циклі пәндері – физиканы (астрономия элементтерімен), биологияны, химияны, географияны оқуда қалыптасады.

Ғылыми жаратылыстану сауаттылығы келесі компоненттерден тұрады: ғылыми жаратылыстану пәндері аясында қалыптасатын «жалпы пәндік» машықтары, ғылыми жаратылыстану білімдері қолданылатын жаратылыстану ұғымдары мен жағдайлар. Зерттеу мақсатына – белгіленген машықтар мен ұғымдарды кешенді тексеру жатады. Ұсынылған сұрақтардан жаратылыстану ғылымдары жауап беретін сұрақтарды белгілей білу, берілген ақпараттың негізінде ғылыми негізделген қорытындылар жасай білу машықтарын тексеруге ерекше көңіл бөлінеді.

4.5 Оқу сауаттылығы

PISA Халықаралық зерттеуінде оқу сауаттылығы ұғымын оқушылардың жазбаша мәтіндерді ұғына оқу қабілеттілігі және оларға рефлексия, олардың мазмұнын өз мақсаттарына қол жеткізу үшін қолдануы, білімдері мен дағдыларын қоғамның белсенді өміріне араласуы үшін дамытуы деп түсінуге болады. Оқушылардың оқу сауаттылықтарын тексеру оқу техникасы немесе мәтіннің мазмұнын нақты түсінуін бағалауға емес, оқу барысында

меңгерген білімдері мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдана білу ептіліктерін бағалауға бағытталған. Оқу сауаттылығын бағалау барысында үш аспекті есепке алынады: оқу материалдарының форматы, тапсырманың түрі, мәтіннің қолдану жағдайы немесе мақсаттары.

Зерттеу барысында мәтінді толық түсінгенін дәлелдейтін машықтары мен меңгере білу деңгейлері бағаланады: мәліметті табу, мәтінді түсіндіріп беру, мәтіннің мазмұнына немесе оның формасына рефлексия және олардың бағасы.

Мәтіннен мәлімет таба білуді бағалау үшін, мәтінді қарап шығып, оның негізгі элементтерін анықтау және сұрақтан гөрі қажетті (синонимдік) форманы бейнелеген мәліметті іздестіру үшін тапсырмалар қолданылады.

Оқушылардың мәтінді түсіндіріп беру қабілетін бағалау барысында мәтінде берілген әр түрлі мәліметтерді салыстыру, автордың сипаттаған ойларынан қорытынды жасау немесе мәтіннің мәнін түсіну ұсынылады.

Рефлексияны бағалау үшін мәтіннің мазмұны немесе формасына, оқушы тапсырманы орындау барысында мәтіндегі мәліметті басқа жерден алған білімдерімен байланыстыра білуіне, мәтінде берілген бекітулерді өмір туралы өз көзқарастарымен байланыстырып, дәлелдеулеріне көңіл бөлінеді.

4.6 Оқушылардың оқу жетістіктері мен білім алу үрдісіне әсер ететін факторлар

Оқушылардың оқу жетістіктеріне оқу үрдісін ұйымдастырумен, оқытумен және білім беру аумағында жүзеге асырылып жатқан мемлекеттік саясатқа сәйкес өзгеріп отыруы мүмкін мектеп қорына байланысты әртүрлі факторлар әсер етеді. Бұл факторлар туралы ақпарат оқушылардың нәтижелеріне түсінік беру үшін өте

маңызды. PISA Халықаралық зерттеуінде бұл әсерлерді зерттеу үшін зерттеуге қатысқан оқушылардан және білім беру ұйымдары әкімшілігінен сауалнама алу барысында ақпарат жиналған факторлар анықталады.

Мұндай мәліметтерге келесі факторларды жатқызуға болады:

- оқу орнының типі;
- оқу орнының орналасқан жері;
- ата-аналардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы;
- иммигранттық жағдайы;
- үйде сөйлесу тілі;
- оқушылардың оқыту үрдісіне қатынасы;
- оқыту үрдісін ұйымдастырумен байланысты факторлар;
- білім беру ұйымдарындағы психологиялық жағдай.

2009 жылғы PISA-ның қорытындылары оқушылардың үлгерімдері тәртіптік климатпен тығыз байланысты болғанын көрсетті. ОЭСР елдеріндегі оқушылардың көпшілігі тәртіптік климаттағы сыныптарда білім алудан үлкен қанағаттану алған.

«Мұғалім-оқушы» арасындағы позитивті қарым-қатынастар білім алуға себепші болатын сыныптағы жағдайларды орнатуда шешуші мағынаға ие. Зерттеулердің нәтижелеріне сәйкес, оқушылар мұғалімдердің оларды шыңдап қабылдауын сезінгенде, оқушылардың білім алуға құштарлықтары артып, тәртіпке қатысты проблемалары азайған. 2000 жылғы PISA-ның қорытындылары оқушылардың басым көпшілігінің мұғалімдермен қарым-қатынастарының сапасына көңілдері толатынын көрсеткен. 2009 жылы «мұғалім-оқушы» арасындағы қарым-қатынастар сапасы одан әрі жақсарды.

Білім беру қорларын әділ үлестірумен сипатталатын жүйеде академиялық жетістіктер мен әлеуметтік-экономикалық жағдай арасындағы өзара қатынас әлсіз болуы мүмкін. Мұндай жүйеде барлық оқушылар өздерінің әлеуетін жүзеге асыру үшін бірдей

мүмкіндіктерге ие және нәтижелері олардың зейінін, қабілеттері мен барлық қауымда амбициясын көрсетеді.

PISA Халықаралық зерттеуінің көмегімен алынған мәліметтер зерттеушілерге әлеуметтік-экономикалық жағдайдың жақсы болуы, оқушылардың білім жетістіктері мен білім үлгерімдеріне біршама әсерінің барын анықтап, осылайша білім алу мүмкіндіктерінің, білім ресурстарының нақты бөліну дәрежесін бағалауға мүмкіндік береді.

4.7 TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study Халықаралық мониторингтік зерттеуі

Білім берудің ұлттық жүйесінің барлық деңгейлерінде білім беру қызметтерінің қол жетімділігі бойынша Қазақстан әлемдік көшбасшылардың қатарына кіреді. Білім беру сапасы саласында жетекші орындарға қол жеткізу зор (амбициялық) мақсаттардың және даму қозғалтқышының бірі болып табылады.

Білім беру жүйесін дамыту нәтижесі ретінде оқып үйренушілердің білім және қабілет сапасының білім беру деңгейін ұлттық емтихандар ғана емес, сонымен қатар еліне тәуелсіз халықаралық мониторингтік зерттеулер анықтайды.

Оқып үйренушілердің білім беру жетістіктерін сырттай бағалау нәтижелері бойынша алынған ақпарат білім беру мазмұнын жетілдірудің шынайы құралдарының бірі болып табылады.

IEA - International Association for the Evaluation of Educational Achievement білім беру жетістіктерін бағалау бойынша Халықаралық ассоциациямен әр төрт жылда өткізілетін TIMSS - Trends in International Mathematics and Science Study Халықаралық мониторингтік зерттеу әлемнің 50-ден астам елдерінде математикадан және жаратылыстану ғылымдары бойынша даму тенденциясын бақылауға мүмкіндік береді. Осылайша біз мектептегі білім беру жүйесін жаңғыртудың ғана емес, сонымен

қатар халықаралық практикалық тәжірибесі туралы бірігей материалын аламыз. Мектепте балаларды оқығудың табыстылығы – ауқымды жұмыс нәтижесі және білім беру жүйесіне қатысты барлық адамдардың тығыз өзара әрекеттестігі: мұғалім – ата-ана – жоо оқытушысы – стандарттар мен оқулықтарды жасаушы және т.б.

TIMSS-2011 құралдары көпшілік елдер үшін ортақ болып табылады, тест тапсырмаларының ауқымды банкінен құралған, көптеген Халықаралық сарапшылардың пікірі бойынша оларды шешу қазіргі әлемде оқушының алған білімдерін сәтті жүзеге асыру үшін қажет.

Ұлттық есептің ақпараттық аналитикалық материалы қазақстандық оқушылардың TIMSS – 2011 қатысу нәтижелерін тарату стратегиясын жүзеге асыруға бағытталған. Қатысушы елдердің мектеп бағдарламаларына салыстыру жүргізілді, оқушылардың білім беру жетістіктерін бағалаудың негізгі тәсілдері көрсетілген, зерттеудің құрамдас бір бөлігі ретінде қатысушылар сауалнамаларын өңдеу нәтижелері ұсынылған.

ОҚУШЫНЫҢ ХИМИЯДАН БІЛІМІН КРИТЕРИАЛДЫҚ БАҒАЛАУ

5.1 «Химиялық реакциялардың жылдамдығына әсер етуші факторлар» тақырыбына критериалдық бағалау жүргізу әдістемесі

Әдістемені жасау барысында критериалдық бағалаудың басты функциялары (білім беруші, бақылаушы, дамытушы, тәрбиелеуші, себептік) ескеріледі.

Келесі сатыда әдістеменің мақсаты қойылады: химиялық реакциялардың жылдамдығының әр түрлі факторларға (реакцияласушы заттардың табиғатына, концентрацияға, температураға, реакцияласушы заттардың беткі ауданына, катализаторға) тәуелділігін қарастыру барысында бағалау критерийлерін жасау.

Бағалау тақырыптың (немесе модульдің) оқу міндеттерімен сәйкестігі белгіленеді. Модульдің оқу міндеттері: химиялық реакциялардың жылдамдығының әр түрлі факторларға (реакцияласушы заттардың табиғатына, концентрацияға, температураға, реакцияласушы заттардың беткі ауданына, катализаторға) тәуелділігін қарастыру; критериалдық бағалаудың тиімділігін анықтау.

Кесте 40

А критерийінің дескрипторлары

Жетістік деңгейі	А критерийінің дескрипторлары (білім)
0	Төмендегі ұсынылған деңгейлердің ешқайсысына қолым жетпеді
1	Химиялық реакцияның жылдамдығына әрекеттесуші заттардың табиғатының әсерін білемін.

2	Әрекеттесуші массалардың заңын білемін.
3	химиялық реакцияның жылдамдығына температураның әсерін білемін.
4	химиялық реакцияның жылдамдығына заттардың жанасу беттерінің ауданының әсерін білемін.
5	химиялық реакцияның жылдамдығына катализатордың әсерін білемін.
6	химиялық реакцияның жылдамдығының өзгеру заңдылықтарын түсіндіре аламын.

Кесте 41

В критерийінің дескрипторлары

Жетістік деңгейі	В критерийінің дескрипторлары (мысалдар)
0	Төмендегі ұсынылған деңгейлердің ешқайсысына қолым жетпеді
1	Химиялық реакцияның жылдамдығына әр түрлі факторлардың әсеріне тәуелділігіне мысал келтіре аламын
2	Химиялық реакцияның жылдамдығына әр түрлі факторлардың әсеріне тәуелділігіне түсіндіре аламын
3	Химиялық реакцияның жылдамдығына әр түрлі факторлардың әсеріне тәуелділігі туралы топта талдаймын.
4	тақырып бойынша ұқсас мысал келтіре аламын.
5	жазбаша есеп түрінде көрсете аламын.
6	сызба немесе презентация түрінде көрсете аламын.

Кесте 42

С критерийінің дескрипторлары

Жетістік деңгейі	С критерийінің дескрипторлары (түсіндіру)
0	Төмендегі ұсынылған деңгейлердің ешқайсысына қолым жетпеді
1	Ақпаратты қате айтамын. Ойларым қойылған міндетті дұрыс шешуге сәйкес емес.
2	1 аспект тұрғысынан тақырыпты аша аламын, қате пікір беремін.

3	химиялық реакциялардың жылдамдығына реакцияласушы заттардың табиғатының, концентрацияның, температураның, реакцияласушы заттардың беткі ауданының, катализатордың әсерін білемін
4	Берілген тәуелділік қандай заңға бағынатынын білемін.
5	Оқулықты пайдаланып есептеулерді келтіре аламын.
6	жылдамдыққа әсер етуші факторлардың әсері туралы білімді нақты және тиімді сипаттаймын

Кесте 43

Д критерийінің дескрипторлары

Жетістік деңгейі	Д критерийінің дескрипторлары (өз бетінше түсіну және ұғыну)
0	Төмендегі ұсынылған деңгейлердің ешқайсысына қолым жетпеді
1	мұғаліммен бірге мәселені анықтаймын.
2	мұғаліммен бірге мақсат қоямын.
3	мұғаліммен бірге болжам ұсынамын мұғаліммен бірге зерттеу нысанын және затын анықтаймын реакцияның жылдамдығының әр түрлі факторларға тәуелділігін түсіндім
4	Өз бетімше мәселені анықтаймын өз бетімше жұмыстың мақсатын қоямын
5	Танымдық қызметімді өз бетімше ұйымдастырамын
6	жұмыстың талдауын өз бетімше жүргіземін жұмыстың нәтижелері бойынша өз бетімше қорытынды жасаймын

Кесте 44

Е критерийінің дескрипторлары

Жетістік деңгейі	Е критерийінің дескрипторлары (тәжірибелік білім және дағды)
0	Төмендегі ұсынылған деңгейлердің ешқайсысына қолым жетпеді
1	мұғаліммен бірге зертханалық жабдықтарды пайдаланамын.
2	мұғаліммен бірге химиялық тәжірибелерді қоямын.

3	мұғаліммен бірге қорытындыларды талдаймын және жұмыс бойынша есепті жасаймын
4	Өз бетімше мәселені анықтаймын өз бетімше жұмыстың мақсатын қоямын
5	жылдамдықтың әр түрлі факторларға тәуелділігі бойынша тәжірибелерді өз бетімше қоямын; Алынған нәтижелерді өз бетімше жүйелеймін және қорытындылаймын.
6	жұмысты өз бетімше қорытындылаймын; жұмыстың нәтижелері бойынша өз бетімше сызба немесе презентация түрінде есеп жасаймын.

5.2 Критерийлер бойынша бағалау әдісі

Химия сабағында зертханалық және тәжірибелік жұмыстарды орындап болған соң оларды қорғау қабылданады. Жұмысты табысты қорғау үшін тәжірибелік топ тірек жазба ретінде критерийлерді және оларға жасалған бағалау дескрипторларын пайдаланады.

Мысалы: Критерий А – ең жоғары ұпай саны 6.

Топтың мүшелері жоғары балл алу үшін (6) оған химиялық реакциялардың жылдамдығының әр түрлі факторларға тәуелділігінің заңды өзгеретіндігін түсіндіру керек екендігін алдынала біледі. Ол үшін оқушыларға қойылатын бағалардың мақсаты және оларды қою тәсілдері өте түсінікті болуы керек. Ағымдағы бақылауды немесе кезеңдік бақылауды бағалауға қарамастан келесі жалпы талаптарды сақтауымыз керек:

- бағалауға алынған жұмыс және оны бағалау бойынша іс-әрекеттер мұғалімге де, оқушыға да табысты және сәтсіздіктерді анықтауға, сонымен бірге сәтсіздіктерді оқушы төмендету үшін не істеу керектігін түсінуге мүмкіндік беруі керек;

- баланың зерттелген фактыларды еске түсіру және түсіндіру қабілетімен бірге оның білімді, білікті және дағдыны түсінуі мен қолдануы тексеріледі;

- бағалау анықталған пәндік топ бойынша жалпы бағалау критерийлерімен сәйкес жүргізіледі, жетістіктер критерийлердің әр бірі бойынша айтылады;

- оқушылар орындалуға берілген тапсырманың бағалану критерийлерін оны орындауға дейін біледі, және де мүмкіндігіне қарай тапсырмаларды бағалау үшін рубрика-дескрипторларды талдауға және (немесе жасауға) оқушыларды қатыстыру керек,

- бағалаудың критерийлерін пайдалана отырып оқушылардың өздеріне оқуларын талдауға, және де өте қажет жағдайларды және жетілдіру керек тұстарды анықтауға мүмкіндік беріледі;

- мектеп оқушыларының жұмыстарын бағалау бойынша осы үрдіске жалпы көзқарасты қалыптастыру мақсатында мұғалімдердің біріккен қызметі (модерация) ұйымдастырылуы;

- орындалған жұмыстарды бағалау нәтижелері тек оқушы, оның ата-анасына, мұғалімдерге және мектептің әкімшілігіне белгілі;

- жұмысты бағалау мүмкіндігінше анық, жеке басының ұнамдық немесе ұнамсыз көзқарасына тәуелсіз жүргізіледі. Ол үшін бұл жұмыс нақты тіркеліп отырады және нақты тақырыптар бойынша дескрипторлар (түсініктемелер) жасалады.

Сонымен бағалау немесе ұпай сандарын анықтауды қарастырайық. Жетістік деңгейі «0». Бұл түсінікті. Жетістік деңгейі «1». Анықтап айтып кеткеніміз жөн. Балл қою кезінде оқушының химиялық реакцияның жылдамдығына әрекеттесуші заттардың табиғатының әсерін білетіндігі анықталса 1 балл есептеледі. Сол сияқты оқушының тек әрекеттесуші массалардың заңын білетіндігі анықталса 1 балл есептеледі. Яғни, әр жетістік деңгейі үшін 1 балдан есептеледі және де жетістіктердің деңгейлерін балмен

шатастырмау керек. Сәйкесінше келесі критерийлер бойынша да есептеулер орындалады.

Енді балды есептеу және пайызға ауыстыру мысалын қарастырайық.

А критерийі бойынша оқушыда 5 балл, В критерийлері бойынша 5 ұпай, С критерийлері бойынша 4 балл, D критерийлері бойынша 4 балл, Е критерийлері бойынша 4 балл. Олардың қосындысы 22 балл. Болауы керек барлығы: 30 балл.

22 балл 30 балдың 73,3 %-ын құрайды. Яғни, жасалатын қорытынды: оқушы берілген тақырыптың 73,3 %-ын игерген.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қазақстанда білім беру жүйесіндегі зерттеулерді ұйымдастыру және жүргізудің ұлттық үйлестірушісі Қазақстан Республикасының Білім және Ғылым Министрлігінің Ұлттық білім беру статистикасы және бағалау орталығы болып табылады. Ұлттық білім беру статистикасы және бағалау орталығы мамандары халықаралық эксперттердің аналитикалық қорытындылары негізінде Қазақстан Республикасындағы мектептердің оқушыларының халықаралық зерттеулерге қатысу нәтижелері туралы есеп дайындайды. Онда тек қана статистикалық деректер ғана емес, сонымен қатар тапсырмалардың үлгілері, олардың орындалуын талдау да бар, төмен нәтижелердің пайда болу себептері де көрсетіледі. 2015 жылы Қазақстан Республикасы TIMSS және PISA халықаралық зерттеулерінің кезекті циклына қатысады. PISA – 2015-тегі негізгі көңіл ғылыми жаратылыстану сауаттылығына бөлінеді. Қазақстан Республикасы 2011-2020 жылдарға Мемлекеттік білім беруді дамыту бағдарламасы мен халықаралық зерттеулерде нәтижелерге жетудің мақсаттық индикаторлары анықталған (2015 ж. - PISA: 50-55 орын, TIMSS – 10-15 орын; 2020 ж. - PISA: 40-45 орын, TIMSS – 10-12 орын, PIRLS: 10-15 орын). Бұл оқу жетістіктерін бағалау бойынша оқушылардың халықаралық зерттеулерге қатысуының жоғары мәнділігін дәлелдейді және мұғалімнің, біліктілікті арттыру жүйесінің, әдістемелік қызметтердің жаңа міндеттерін анықтайды.

Қазіргі таңдағы міндет – халықаралық зерттеулердің мақсаты, ерекшеліктері, оқушылардың оқу-танымдық ісін ұйымдастырудағы проблемалар, әлемдік тәжірибені есепке ала отырып, оқушылардың оқу жетістіктерін ішкі және сыртқы бағалауды дамыту бағыттары туралы педагогикалық қауымды кең ақпараттандыруды қамтамасыз ету. «Өрлеу» БАҰО» осы тақырыптама бойынша толассыз модуль бағдарламасын әзірлеуде. Осы бағыттағы жұмыс 2012-2016

жылдарға оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша Ұлттық іс-әрекет жоспарын қабылдауына да себеп болды.

Пән мұғалімдері курстарының бағдарламасына модульді енгізу мақсаты – халықаралық зерттеулер контекстінде сапалы білім беру ұғымымен, TIMSS, PISA, PIRLS технологиялары және құралдарымен, ең бастысы – сол тапсырмалардың форматымен таныстыру. Халықаралық зерттеулер туралы және тест тапсырмаларының үлгілері туралы неғұрлым толығырақ ақпаратпен «Павлодар облысы бойынша ПҚБАИ» «Өрлеу» БАҰО» АҚ филиалының сайтында (oglepvl.kz) танысуға болады.

Критериалдық бағалау – оқушының жетістіктерін алдын-ала ұжыммен жасалған, үрдістің барлық қатысушылары үшін белгілі, білім берудің мақсаттарымен және мазмұнымен сәйкес, оқушылардың оқу танымдық құзыреттіліктерін қалыптасуына мүмкіндік беретін критерийлермен салыстыруға негізделген үрдіс.

Критериалдық бағалау жүйесінің тиімділігі бар және жоғары екендігі айқын. Сонымен бірге, критериалдық бағалаудың технологиясының кемшілігі де бар. Оны енгізу үшін басты дидактикалық құралдар - критерийлер мен дескрипторларды, тесттерді жасау керек. Бұл көп уақытты, қажырлы жұмысты, көп қаражатты, шыдамдылықты қажет етеді. Бұл жүйені әлі де жан-жақты толық зерттеу керек. Себебі, кемшілігі және әлсіз тұстары бар жүйені білім беру үрдісінде қолдану өзінің тиімділігін көрсете алмайды. Ол баршамызға белгілі жағдай. Сондықтан да, егер білімді студенттер, дарынды оқушылар, болашақ жас мамандар еліміздің жарқын келешегі болсын десек, онда оқушының білім жетістіктерін барлық көрсеткіштер бойынша толыққанды бағалау жүйесін, критерийлер бойынша (нақты көрсеткіштер) бағалауды алдымен ғылыми-әдістемелік тұрғыдан жан-жақты зерттеп және мектептерде тәжірибеде тексеріп алып барып, содан соң пайдалану абзал.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар.

2.«Өрлеу Шымкент» әдістемелік-педагогикалық журналы, 2013 жыл.

3.Оценка достижения планируемых результатов в начальной школе. Система заданий: В 2 ч. Ч 1/ под ред. Г.С. Ковалёвой, О.Б. Логиновой.- М.: Просвещение, 2009.

4.Воронцов А.Б., Чудинова Е.В. учебная деятельность: введение в систему Д.Б. Эльконина – В.В. Давыдова. – М.: Издатель Рассказов А.И., 2004, с. 291.

5.Игнатова, О.А. Система оценки качества образования в образовательном учреждении: практический опыт, перспективы [ЭР] / О.А. Игнатова. - Режим доступа: <http://festival.1september.ru/articles>

6.Новиков, А.М. и др. Как оценивать качество базового профессионального образования ? <http://www.anovikov.ru/artikle>

7.Материалы к концепции «Подходы к созданию системы оценки результатов освоения общеобразовательных программ» <http://www.mcsme.ru/edu/oficios/2006/proekt>

8.Карпов С.А. Оценка качества образования в системе управления качеством образования: <http://pedsovet.org/forum/index>

9. Национальный отчет НЦОКО МОН РК «Результаты международного исследования PISA-2009» // rgcinto.edukost.kz>ru/component.

10. Международные исследования PISA: Национальный отчет по итогам международного исследования PISA-2009 в Казахстане: naric.kz>ndex-49.php.htm.

11. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2011-2020 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 7 декабря 2010 года № 1118.

12. Психология педагогической оценки: knowledge.allbest.ru.

13. О ходе исполнения Национального плана действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012-2016 гг. // Заседание Правительства РК от 11 сентября 2012 года: ru.government.kz.

14. Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология. – М.: Синтез, 2007. – 668 с.: [mtas.ru>uploads/methodology.htm](http://mtas.ru/uploads/methodology.htm).

15. Беспалько, В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М.: Педагогика, 1989. – 199 с.

16. Назарбаев Интеллектуальные школы Новые подходы к оцениванию учебных достижений: [obuchenie.sadukz.com>news=153](http://obuchenie.sadukz.com/news=153).

17. Красноборова А. А. Критериальное оценивание как технология формирования учебно-познавательной компетентности учащихся. - Нижний Новгород. – 2010. – 140 с.

18. Международная система оценивания знаний: <http://ru.wikipedia.org/w/>.

19. Система оценивания знаний: качества освоения образовательных программ учащимися, важнейший элемент образовательного процесса: [wiki.ru.wikipedia.org>iki](http://wiki.ru.wikipedia.org/wiki).

20. Смирнова Л.Л. Рейтинговая система оценивания знаний: <http://ru.wikipedia.org/w/>.

21. Общие критерии оценки учебных достижений учащихся / on 28 September 2011 // <http://ru.wikipedia.org/w/>.

22. Система оценивания знаний: Дэн Пинк об удивительной науке мотивации // <http://ru.wikipedia.org/w/>.